

RADICAAL VOOR RECHTEN

Teksten Europees Forum
over rechten en vrijheden in tijden
van toenemende polarisering.

OP.RECHT.MECHELEN.

26-27 april 2017

OP.
RECHT.
MECHELEN.

STADSFESTIVAL
2016 - 2018

Gie Goris (editor), Navi Pillay, Pankaj Mishra, Geert Mak,
Bart Somers, Irene Khan, Rachida Lamrabet, Catherine Woollard,
Assita Kanko, Barbara Oomen, Pascal Debruyne, Nadim Houry,
Peter Knoope, Aya Sabi, Orlando Verde, Bie Vancraeynest,
Julie Reniers

INHOUD

4	Het onderwerp beweegt terwijl we erop proberen focussen <i>Gie Goris</i>		
11	I.	69	II.
12	Universele rechten en burgerlijke vrijheden in woedende tijden	70	Inclusieve rechten, exclusieve samenlevingen?
14	Navi Pillay : 'Wie mensenrechten verwaarloost, krijgt af te rekenen met veel groter geweld' <i>Gie Goris</i>	72	Promoting the universality and indivisibility of human rights is the path to inclusive societies <i>Irene Khan</i>
22	States have an obligation to respect, protect and fulfill the human rights of all individuals under their jurisdiction <i>Navi Pillay</i>	79	De ethische ontregeling van de wereld <i>Rachida Lamrabet</i>
28	Pankaj Mishra: 'Frustratie en politiek verzet ontstaan als mensen het gevoel krijgen dat er méér in hun leven zit' <i>Gie Goris</i>	88	Inclusieve rechten, exclusieve samenlevingen: wij zijn de bouwstenen voor verandering <i>Aya Sabi</i>
40	We need a radically enlarged understanding of what it means for human beings to pursue the contradictory ideals of freedom, equality and prosperity <i>Pankaj Mishra</i>	98	Het recht om rechten te hebben
52	Geert Mak: 'Het populistische verzet tegen de EU is een reactie op een Unie die de burger in de wind gezet heeft' <i>Gie Goris</i>	100	The impact of "the refugee crisis": rights are at risk in Europe <i>Catherine Woollard</i>
60	De strijd voor rechten en vrijheden is de echte strijd voor onze waarden <i>Bart Somers</i>	104	Alle mannen worden vrij geboren. Waarom zijn alle vrouwen dan slaven? <i>Assita Kanko</i>
		107	Pleidooi voor redelijke vragen <i>Orlando Verde</i>
		112	Zijn steden de nieuwe staten (en realiseren zij dan ieders rechten)?
		114	If human rights are not defended locally, how will they ever be realized? <i>Barbara Oomen</i>
		121	Mensenrechten en grondrechten hebben behoefte aan innovatieve, stedelijke praktijken <i>Pascal Debruyne</i>
		136	Nieuwe coalities om de stedelijke binnenkant te veranderen <i>Bie Vancraeynest</i>
		142	Een bom onder de wereldorde
		144	Terrorism: Or How I Learned to Stop Worrying and Love the Courts <i>Nadim Houry</i>
		148	De paradox van het veiligheidsdenken <i>Peter Knoope</i>
		155	Openstaande rekeningen leggen een bom onder de wereldorde <i>Julie Reniers</i>
		158	<CODA>
		159	Colofon

Het onderwerp beweegt terwijl we erop proberen focussen

GIE GORIS

Van hufters tot ketters, van poco tot yolo, van graaicultuur tot pampercultuur. Van jihadi's tot killer drones, van cyberaanvallen tot bigdatateur. Aanslagen, kiezersopstanden, alternatievfeitenfabrieken, twitterpresidenten. De wereld lijkt versplinterd in heftig botsende deeltjes. Verkiezingen, referenda, praatprogramma's en sociale media: overal verdringt de polarisering het samenleven. Verwijten en beledigingen gelden als vrije meningsuiting, terwijl vrije meningsuiting steeds vaker gezien wordt als een bedreiging voor de nationale veiligheid. Rechten en vrijheden staan centraal in "onze waarden", maar worden aangevallen door extremisten en dreigen opgeschort te worden om het extremisme te bestrijden.

De druk op rechtsstaat, mensenrechten en burgerlijke vrijheden neemt voortdurend toe als gevolg van elkaar versterkende maatschappelijke krachten: terrorisme en repressie (of inlichtingenwerk), postkoloniaal verzet en neokoloniale interventies, identitaire politiek en fragmentatie tot individuele consumenten.

Een reflectie op de actuele bedreigingen van universele rechten en persoonlijke vrijheden is geen eenvoudige zaak, omdat het onderwerp beweegt terwijl we erop proberen focussen. Dat geeft tegelijk de urgentie van het onderwerp aan: als we de huidige tendensen niet begrijpen terwijl ze zich ontwikkelen, dan is de kans groot dat we te laat komen om de verworvenheden uit het verleden te behoeden en te transformeren in vrijheden, rechten en samenlevingsgaranties voor de toekomst.

Een van de essentiële elementen om die transformatie succesvol en rechtvaardig te maken, is het inwisselen van een unilateraal perspectief voor een pluralistisch perspectief. Pluralistisch wordt hier niet gebruikt als tegengesteld aan zuilgebonden of –nog enger– religieus-dogmatisch, maar in de letterlijke zin van "meervoudig".

De roep van sommigen om de universaliteit van mensenrechten, burgerlijke vrijheden, rechtsstaat en democratie opnieuw en eenzijdig te grondvesten op de westerse geschiedenis, ervaring en ontwikkeling van deze principes, is geen toekomstgericht project, maar een uiting van onvermogen om afscheid te nemen van de periode van eenzijdige dominantie en over te gaan naar een pluraal alternatief.

Tijdens een gesprek dat ik in 2009 had met de Frans-Libanese auteur Amin Maalouf, naar aanleiding van zijn boek *Le dérèglement du monde*, gaf Maalouf alvast één reden om met wat meer bescheidenheid, maar niet met minder ambitie, over mensenrechten te praten: 'Er is van oudsher een strikte scheiding tussen de principes die het Westen thuis toepast en de principes die elders gehanteerd worden. Europeanen kunnen zonder problemen voorvechters zijn van democratie, vrijheid van meningsuiting en gelijkheid tussen individuen, en zich compleet tegenovergesteld gedragen eens ze de Middellandse Zee overgestoken zijn. Het Westen zit voortdurend gevangen tussen twee volkomen tegengestelde ambities. Enerzijds wil men de rest van de wereld

De wereld lijkt versplinterd in heftig botsende deeltjes.

“beschaven”, anderzijds wil men diezelfde rest van de wereld domineren. Dat zijn twee zaken die onmogelijk te combineren vallen. Wie de andere meer waardigheid, vorming en vrijheid wil geven, riskeert dat die andere zich niet langer zal laten onderwerpen. De opdeling tussen westerlingen die in welvaart leven en inheemsen die moeten overleven zonder zelfs de meest noodzakelijke minima, is niet compatibel met de westerse waarden. En dus worden die waarden opzij geschoven. Met alle langetermijngevolgen vandien.’

In 2014 sprak ik met de Indiase auteur Pankaj Mishra over zijn boek *Op de ruïnes van het imperialisme*. Het was in de dagen dat Abu Bakr al Bagdadi zichzelf uitriep tot heerser van het islamitisch kalifaat. Mishra verwierp in dat gesprek de idee dat het falen van democratie en staatsvorming in het Midden-Oosten vooral een uiting zou zijn van de andere normen en waarden waarnaar mensen in islamitische landen streven, of van de verschillende culturen waarbinnen het model uitgeprobeerd wordt. ‘Die culturele uitleg grenst aan de racistische verklaring. Ik kan me absoluut niet vinden in de stelling dat bepaalde samenlevingen wezenlijk niet in staat zouden zijn individuele vrijheden, individuele waardigheid of religieuze vrijheid, of democratie na te streven. Natuurlijk zijn er veel landen of samenlevingen waar democratie het moeilijk heeft, maar dat is niet beperkt tot landen in het Zuiden. Kijk maar naar de impasse waarin de democratie in de Verenigde Staten zich bevindt, of naar de veralgemeende teleurstelling of zelfs vijandigheid van de Europese burgers tegenover hun parlement en commissie. Mensen voelen zich helemaal niet meer vertegenwoordigd en hebben het gevoel dat politici vooral de belangen van grote bedrijven en van de eigen kaste behartigen. Is dat een cultureel probleem? Of is het een kwestie van machtsverhoudingen die verschoven zijn? Ik ben eerder geneigd om die tweede verklaring te kiezen. De voorbije decennia heeft de elite een heleboel macht teruggenomen van wat mensen gedurende jaren door strijd verworven hadden. Het resultaat zijn extreem ongelijke maatschappijen, waardoor democratie dysfunctioneel wordt.’

Een ernstige oefening om mensenrechten of burgerlijke vrijheden te plaatsen en te her-denken in het kader van de superdiverse én gepolariseerde samenleving van vandaag, is geen poging om deze pijlers van de hedendaagse maatschappij te relativeren, maar net om hun diverse bronnen en historische wortels – ook buiten de Europese ruimte – te erkennen en op te nemen in een toekomstgericht discours, waarin de – in demografische zin – nieuwe naties en hun divers samengestelde bevolkingen (niet alleen individuen, maar ook gemeenschappen) zich kunnen herkennen.

Twintig jaar geleden al concludeerde Nobelprijswinnaar Amartya Sen zijn essay over *Asian Values and Human Rights* in *The New Republic* (1997) met deze zinnen: ‘The recognition of diversity within different cultures is extremely important in the contemporary world, since we are constantly bombarded by oversimple generalizations about

“Western civilization,” “Asian values,” “African cultures,” and so on. These unfounded readings of history and civilization are not only intellectually shallow, they also add to the divisiveness of the world in which we live. The authoritarian readings of Asian values that are increasingly championed in some quarters do not survive scrutiny. And the grand dichotomy between Asian values and European values adds little to our understanding, and much to the confounding of the normative basis of freedom and democracy.’

Elke reflectie over rechten en vrijheden binnen de context van de actuele polarisering moet daarom mondiaal én inclusief zijn, en heeft de inbreng nodig van experts en activisten met diverse achtergronden en uit verschillende delen van de wereld. ‘Mensenrechten zijn geen luxe, geen wijsheid achteraf, geen soft onderwerp’, zegt Navi Pillay. ‘Wie mensenrechten verwaarloost, krijgt achteraf af te rekenen met veel groter geweld.’

Het her-denken van de voornaamste politieke en maatschappelijke erfenis van de voorbije eeuwen – de onvervreembare rechten en vrijheden van mensen – moet gericht zijn op de wereld van de toekomst, niet op een steriele nostalgie naar een onbestaand verleden. En die toekomst is divers, mondiaal en uitgedaagd door diepgaande problemen op vlak van klimaat en ongelijkheid.

Bovenstaande bedenkingen lagen aan de basis van het Europees Forum, dat op 26 en 27 april 2017 plaatsvond in Mechelen. Belgische, Europese en internationale experts zetten de toon, terwijl denkers en praktijkmensen via een intensief proces op zoek gingen naar een beter gefundeerd, vernieuwend en toekomstgericht denk- en handelingskader voor het bewaken en realiseren van vrijheden en burgerrechten in de huidige, gepolariseerde samenleving.

Om de persoonlijke betrokkenheid van de deelnemers en de diepgang in de gesprekken mogelijk te maken, werd het Forum opgezet in vier thematische deeltrajecten. Elk traject had twee inhoudelijke experts, een methodisch facilitator en een literair verslaggever. In dit tweede deel van dit boek vindt u alvast de neerslag van die acht inleidingen, naast vier persoonlijke essays die door jonge auteurs geschreven werden bij wijze van verslag van het groepsproces maar ook als hun eigenzinnige bijdrage tot de reflectie.

Tijdens de eerste avond van het Forum zette het Canvasprogramma *Wanderlust* een publieksevenement op poten waarin expertise, dialoog en verbreding van de algemene thematiek centraal stonden. Tijdens de tweede avond organiseerde het *OP.RECHT.MECHELEN*. Festival een grote publieksavond met internationaal gerenommeerde sprekers. Hun keynotes, maar ook de voorafgaande interviews met hen, vormen het eerste deel van dit boek.

Dit zijn alle namen van de mensen die gedurende dit Forum hun tijd en expertise ter beschikking stelden van deze urgente en noodzakelijke reflectie:

Inleidingen tijdens de tweedaagse werden verzorgd door Rachida Lamrabet (juriste, auteur), Irene Khan (directeur-generaal International Development Law Organisation, ex-Amnesty international), Assita Kanko (politica, auteur); Catherine Woollard (secretaris-generaal European Council on Refugees and Exiles -ECRE), Barbara Oomen (Universiteit Utrecht / Firenze: Human Rights Cities), Pascal Debruyne (UGent), Peter Knoope (Clingendael) en Nadim Houry (Human Rights Watch).

Tijdens de tweede dag gingen de deelnemers in debat met panels van politici, mediapersoonlijkheden en middenvelders, waaronder: Samira Bendadi (MO*), Luc Cortebeek (IAO; ACV), Katrien Vanderschoot (VRT), Wies De Graeve (Amnesty International), Yasmine Kerbache (sp.a), Lieve Franssen (Hart boven Hard), Mark Hendrickx (N-VA), en Jos Vander Velpen (advocaat, Belgische Liga Mensenrechten).

Bij de opening zorgden Pier De Kock en Dirk Tuypens voor een passende artistieke omkadering met hun installatie rond huisvestingsproblematiek. Na de eerste werkdag bezochten de deelnemers de Contour Biennale, die als thema had *Polyphonic worlds: Justice as medium*. Gidsen waren: Trees Verleyen, Huegette De Smedt en Geertje Cools.

Tijdens het slotplenum toonden Let's Go Urban onder leiding van Youssef en Sihame El Kaoukibi een stuk uit *Turning Point*, de nieuwe voorstelling die ze creëerden voor OP.RECHT.MECHELEN., en reageerde de mensenrechten-boegbeeld Navi Pillay (Zuid-Afrika) op de verslagen uit de vier deeltrajecten.

De vier verslaggevers zijn Orlando Verde, Bie Vancraeynest, Aya Sabi en Julie Reniers.

Op de publieke slotavond van 27 april spraken Navi Pillay (van 2008 tot 2014 de VN Hoge Commissaris voor Mensenrechten), Pankaj Mishra (auteur van onder andere *Tijd van Woede*), Geert Mak (auteur van o.a. *In Europa*), Bart Somers (burgemeester Mechelen) en Alicja Gescinska (Canvas, auteur).

Alicja Gescinska was ook gastvrouw op het Wanderlust-evenement van 26 april, waaraan verder meewerkten: Bruno Vanobbergen (Kinderrechtencommissaris), Bert Gabriels (komiek), Hans Claus (directeur gevangenis Oudenaarde), Bart Somers (burgemeester Mechelen), Christophe Busch (Kazerne Dossin), Alicja Gescinska (Wanderlust, auteur), Pascal Debruyne (UGent), Philippe Vandaele (jeugdrecht), Peter Knoope (Clingendael), Wies De Graeve (directeur Amnesty International Vlaanderen), Tinneke Beeckman (filosofe), Bea Cantillon (UAntwerpen), Barbara Oomen (Univ Leiden / Firenze), Assita Kanko (auteur, politica), Els Keytsman (directeur Vluchtelingenwerk), Saskia Van Nieuwenhove (journaliste), Naema Tahir (auteur), Eva Brems (hoogleraar

Mensenrechten, UGent), Luc Denys (advocaat, gespecialiseerd in vreemdelingenrecht), Antoon Vandeveld (hoogleraar Economie, KULeuven).

De vier deeltrajecten werden in goede banen geleid door facilitatoren van tri.zone: Jim Baeten, Lieve Maes, Luc Vanhelmont en Catherine De Bruyne.

Het team van OP.RECHT.MECHELEN. stond in voor communicatie, organisatie, onthaal en zoveel meer:

Guido Wevers (intendant), Bloeme van Roemburg (projectcoördinator), Liesbeth Vannerom (communicatie), Ann Van Dievoort (productiemedewerker),... De medewerkers van congrescentrum Lamot maakten alles logistiek mogelijk.

Gie Goris (hoofdredacteur MO*) was curator van het Europees Forum en is editor van deze bundeling teksten.

*Als we de huidige
tendensen niet
begrijpen terwijl ze
zich ontwikkelen, dan
is de kans groot dat we
te laat komen om de
verworvenheden uit het
verleden te behoeden.*

GIE GORIS

I.

Universele rechten en burgerlijke vrijheden in woedende tijden

Verkiezingen, referenda, praatprogramma's en sociale media: overal voel je vandaag de polarisering in wat we vroeger "de samenleving" noemden. Verwijten en beledigingen gelden als vrije meningsuiting, terwijl vrije meningsuiting steeds vaker gezien wordt als een bedreiging voor de nationale veiligheid. Rechten en vrijheden staan centraal in "onze waarden", maar worden aangevallen door extremisten en dreigen opgeschort te worden om het extremisme te bestrijden. Om helderheid te brengen in deze verwarrende tijden organiseerde het Forum op 27 april een grote publieksavond met internationale topsprekers. De keynotes werden uitgesproken door Pankaj Mishra en Navi Pillay. Daarna modereerde Alicja Gescinska een gesprek tussen Bart Somers en Geert Mak.

Navi Pillay is wereldwijd een van de meest prominente verdedigers van de mensenrechten. Ze was van 2008 tot 2014 de VN Hoge Commissaris voor Mensenrechten. Daarvoor werkte ze onder andere als rechter aan het Internationaal Strafhof in Den Haag, was ze voorzitter van het Rwanda Tribunaal in Arusha, en daarvoor rechter aan het Zuid-Afrikaans Hooggerechtshof. Ze verdedigde nog ooit de rechten van politieke gevangenen op Robbeneiland, waaronder Nelson Mandela, en ze was de eerste rechter die verkrachting als oorlogswapen erkend.

Pankaj Mishra wordt gezien als een van de belangrijkste hedendaagse essayisten. Zijn boek *Tijd van Woede* verscheen enkele dagen voor het Forum, maar had in de weken daarvoor al voor internationaal debat over populisme en nationalisme gezorgd. Ook *Op de ruïnes van het imperialisme* zorgde in Groot-Brittannië voor een heftige polemiek, en *Temptations of the West* werd in Zuid-Azië met veel debat onthaald. Hij schrijft geregeld voor publicaties als The New York Review of Books, The Guardian en The New Yorker.

Geert Mak ging met zijn monumentale boek en tv-serie *In Europa* op zoek naar de fundamenteën van de Europese ervaring, droom en opdracht lang voordat de EU in haar huidige crisis verzeilde.

Bart Somers is uiteraard de burgemeester van Mechelen, maar ook de auteur van een belangrijk Europees rapport *Combating Radicalisation and Violent Extremism: Prevention mechanisms at local and regional level* en van het boek *Samen leven. Een hoopvolle strategie tegen IS*.

Navi Pillay: 'Wie mensenrechten verwaarloost, krijgt af te rekenen met veel groter geweld'

GIE GORIS

'Navi Pillay is een gekoesterde dochter die Afrika de wereld geschonken heeft om haar deel bij te dragen in de voortdurende zoektocht naar de bescherming van menselijkheid. Haar hele leven symboliseert die zoektocht.' Aldus schreef Desmond Tutu in het voorwoord van *Protecting Humanity. Essays in International Law and Policy in Honour of Navanethem Pillay*.

Navanethem 'Navi' Pillay was van 2008 tot 2014 de Hoge Commissaris voor de Mensenrechten van de VN. Daarvoor was ze rechter bij het Rwandatribunaal in Arusha, waar ze onder meer aan de wieg stond van een uitspraak die verkrachting in bepaalde gevallen erkende als genocide, en acht jaar later, in 2003, werd ze verkozen tot een van de eerste rechters bij het Internationaal Strafhof in Den Haag. Niet slecht voor de dochter van een buschauffeur in Zuid-Afrika, die opgroeide tijdens de harde apartheidsjaren van gescheiden ontwikkeling en wettelijk verankerde discriminatie.

Zes jaar was ze, toen ze op weg naar de winkel overvallen werd. De dief, die aan de haal ging met een maandloon van haar vader, werd gevat en voor het gerecht gebracht. De kleine Navi moest getuigen, de dief werd veroordeeld. 'Ik herinner me nog heel helder dat mijn vader en ik samen de rechtszaal verlieten', zegt Pillay. 'Hij hield mijn hand vast, en ik zei: "En hoe zit het met het geld? Heb je dat teruggekregen?" Ik wist immers heel goed hoe hard hij moest werken voor dat loon. En ik voelde me schuldig omdat ik de oorzaak was van dat verlies. Maar hij antwoordde: "Maak je geen zorgen om het geld. Ik ben heel trots dat mijn dochter van zes een uitstekend getuigenis gegeven heeft voor de rechtbank."

Het was een jaar voor de Nasionale Party de beruchte apartheidswetten in Zuid-Afrika invoerde, maar de discriminatie van niet-blanke inwoners was al eeuwenoud. Ook Indische immigranten zoals de familie Pillay moesten daar dagelijks mee leven. Vader Pillay was dus

niet geschokt door het feit dat hij zijn maandloon niet terugzag, maar de kleine Navi –née Navanethem– kon daar niet mee leven. Toen ze dertien was, vertelde ze in de klas dat ze advocaat wilde worden. De leerkracht antwoordde spottend dat haar vader dan wel heel rijk moest zijn, want dat studeren aan de universiteit heel veel geld zou kosten. ‘Ik voelde me daardoor vernederd en schaamde me. Want als je arm bent, ben je heel gevoelig voor elke opmerking die bevestigt dat je armoede je toekomst in de weg staat. Die leerkracht verpletterde mijn onschuldige droom, en dus sprak ik er nooit meer over op school.’ Toch was het die zelfde school die zag hoeveel potentieel Navi Pillay had. Er werd een beurzenfonds opgericht en de leerkrachten gingen van deur tot deur in Clairwood, een sloppenwijk waar geen waterleiding of riolering was, met het verzoek bij te dragen. ‘Ik werd letterlijk door mijn gemeenschap naar de universiteit gestuurd’, zegt ze. ‘Het vroeg echt veel moed van allebei mijn ouders om vol te houden dat hun dochters een goede opleiding moesten krijgen. Mijn moeders motto was: “Geen enkel meisje zou de slavin van een man moeten zijn.” Haar vader had haar onderwijsdromen gedwarsboomd, ze wilde niet dat hetzelfde zou gebeuren met haar eigen dochters.’

De eerste keer

Zodra Pillay advocaat werd, betaalde ze haar beurzen meteen terug en stortte ze extra geld in het fonds om meer kinderen in staat te stellen te studeren. ‘Vorig jaar ben ik teruggegaan naar Clairwood’, zegt ze, ‘om te vertellen wat ik gedaan heb met de opleiding die de mensen een halve eeuw geleden mogelijk gemaakt hadden. Het was heerlijk om de gemeenschap te kunnen teruggeven wat ik van hen gekregen had.’

Het typeert Navi Pillay dat ze zich vooral de solidariteit in Clairwood herinnert, niet de armoede. ‘Dat was het leven’, reageert ze op de vraag of armoede haar getekend heeft. ‘Wisten wij veel.’ Nochtans was het Zuid-Afrika waarin ze uiteindelijk afstudeerde allesbehalve een stimulerende omgeving voor een jonge en intelligente vrouw van Indische afkomst. Ze kon bijvoorbeeld op geen enkel advocatenkantoor aan de slag, omdat het in die tijd eenvoudigweg ondenkbaar was dat een blanke secretaresse zou werken voor een gekleurde advocate. Pillay liet zich daardoor niet uit het veld slaan, en werd de eerste niet-blanke vrouw in Zuid-Afrika die een eigen advocatenkantoor opende. Het was een van de vele barrières die ze in haar leven zou doorbreken.

In 1995 benoemde Nelson Mandela haar tot rechter bij het Opperste Gerechtshof in Zuid-Afrika – alweer een “eerste keer”. Ze had een band met Mandela, want hij was een van de politieke gevangenen op Robbeneiland die recht op rechtsbijstand gekregen had dankzij een zaak die Pillay gepleit en gewonnen had. Tijdens de apartheidsjaren moest ze ook haar eigen echtgenoot verdedigen, toen die wegens politieke activiteiten opgesloten werd. Dankzij haar was hij de enige van de groep die niet gefolterd werd.

Pillay bleef overigens niet lang bij het Opperste Gerechtshof, want nog dat zelfde jaar werd ze benoemd tot rechter bij het Rwanda Tribunaal, dat in het Tanzaniaanse Arusha een Afrikaans Neurenberg moest worden, waar de verantwoordelijken voor de gruwelijke genocide die het jaar voordien in Rwanda had plaatsgevonden zouden worden berecht.

Verkrachting als vorm van genocide

Een van de belangrijkste vonnissen uit haar carrière is wellicht de uitspraak in de zaak-Akayesu voor het Rwanda Tribunaal, waarin voor het eerst – alweer – gesteld werd dat verkrachting onder bepaalde omstandigheden beschouwd moet worden als genocide. Zou een mannelijke rechter tot dezelfde conclusie gekomen zijn?

Navi Pillay: 'In de aanklacht was er geen sprake van seksueel geweld, en normaliter houdt een rechter zich daaraan. Maar ik wilde de getuige daarover wel horen, omdat ik wist hoe belangrijk het voor haar was.

Er waren ook processen waar alleen mannelijke rechters zetelden, en meestal werd daar niet gesproken over seksueel geweld, vanuit de redenering dat als de vrouwen gedood werden na het seksueel misbruik de focus moest liggen op wat zij beschouwden als het zwaarste vergrijp: de moorden. Het maakt dus wel degelijk een verschil of er al dan niet een vrouwelijke rechter aanwezig is.'

Pillay heeft niet alleen het seksueel misbruik ter sprake gebracht en als oorlogsmisdaad of zelfs genocide gebrandmerkt, ze veranderde ook de definitie van verkrachting. Voor haar voldeed de "mechanische" definitie – waarin sprake moet zijn van penetratie van het vrouwelijke geslacht door een mannelijk geslacht – niet. Ook dat is wellicht een bijdrage die de meerwaarde van een vrouwelijke rechter laat zien.

Navi Pillay: 'Heeft dat te maken met het feit dat ik een vrouw ben? Voor mij had het vooral te maken met wat de getuigen vertelden. Op een bepaald moment vroeg een aanklager aan een getuige: "Maar heeft hij zijn penis in je vagina gestopt?" Haar antwoord was: "Dat was bijlange niet het enige dat ze me aangedaan hebben. Het waren al die andere vreselijke dingen die ze deden en zeiden. Ze hebben mijn hele lichaam aangerand. Die jonge mannen respecteerden mij niet als een moeder." En ik dacht: "Dát is hoe een vrouw verkrachting ervaart. Het gevoel dat je beter dood zou zijn dan dit levend te moeten meemaken." Dat heeft me ertoe aangezet echt alles op alles te zetten om de definitie van verkrachting te verruimen.'

Tijdens het proces stelde Navi Pillay vast dat er geen internationaal aanvaarde definitie van verkrachting bestaat. Als rechter in een internationaal tribunaal was ze aangewezen op wat nationale wetgevingen daarover zeggen. Ze stelde vast dat de meeste staten een "mechanische" definitie hanteerden. 'Het gevolg daarvan was bijvoorbeeld dat de verkrachtingen van jongens in de Bosnische oorlog nooit berecht werden, omdat het seksueel geweld niet paste in het bekende plaatje. Het was volgens de wet geen verkrachting maar sodomie.

Pillay heeft niet alleen het seksueel misbruik ter sprake gebracht en als oorlogsmisdaad of zelfs genocide gebrandmerkt, ze veranderde ook de definitie van verkrachting.

We bouwden daarom op de ruimere, progressieve omschrijving die in Duitsland gebruikt werd om een genderneutrale definitie te formuleren. Die definitie werd daarna gebruikt in het Joegoslavië Tribunaal, maar ook in een Zuid-Afrikaanse rechtszaak die leidde tot een aanpassing van de grondwet.’

Haat, een mening als daad

Een ander baanbrekend vonnis dat Navi Pillay in het Rwanda Tribunaal afleverde, ging over de verantwoordelijkheid van media zoals de beruchte haatradio Milles Collines. De conclusie was dat de vrijheid van meningsuiting heel belangrijk is, maar niet absoluut. ‘Er zijn andere dingen die wel absoluut zijn, zoals het verbod op folteren. Dat is onder geen enkel beding toegestaan, ook niet als je het wettelijk zo lijkt te regelen dat het uitzonderlijk is of enkel om informatie in te winnen’, verduidelijkt Pillay.

De eigenaars van het radiostation Mille Collines en van een krant werden in Arusha schuldig bevonden aan genocide voor de haatpropaganda die ze verspreid hadden. ‘Er zijn dus wel degelijk momenten waarop een mening een misdaad wordt en dus verboden of beperkt moet worden’, zegt Pillay. ‘Artikel 19 van de Conventie over Burgerlijke en Politieke Rechten stelt dat elke staat de verplichting heeft de vrijheid van meningsuiting te garanderen. Maar artikel 20 van dezelfde Conventie stelt dat de staat de vrijheid van meningsuiting kan en moet beperken zodra die uitdraait op een oproep tot geweld of geweld uitlokt. Ook haat-taal wordt niet getolereerd onder de vrijheid van meningsuiting.’

◀ **Die Mille Collines-uitspraak betrof “traditionele media”, maar kun je dezelfde standaarden van verantwoordelijkheid hanteren voor sociale media, die steeds meer functioneren als hét communicatie-instrument voor politici, pressiegroepen én individuele burgers?**

Navi Pillay: Zonder meer. De standaarden voor onlinemeningen zijn dezelfde als in de gedrukte of audiovisuele media, alleen is het veel moeilijker om er zicht op te krijgen en om het allemaal te reguleren. Dit is een nieuw territorium en het is onze taak de algemene normen van mensenrechten en internationaal recht toepasbaar te maken op die nieuwe fenomenen. Overheden moeten instrumenten ontwikkelen om Twitter, Facebook, WhatsApp en andere fora waar meningen geventileerd worden beter te volgen, zodat ze ook in die omgeving hun wetten kunnen doen toepassen.

◀ **Komen we dan niet terecht in een nachtmerrie waarin de overheid zich heel diep in het privéleven van de burgers begeeft, wat niet alleen gebruikt kan worden voor de handhaving van wetten, maar ook voor controle en repressie van onwelgevallige opinies?**

Navi Pillay: Het is duidelijk dat alles kwetsbaar is voor misbruik. Vrijheid van meningsuiting wordt misbruikt om kinderen te terroriseren, om vrouwen seksueel te intimideren of te misbruiken, om kwetsbare minderheden te discrimineren en te bedreigen... En natuurlijk vinden de meeste overheden sociale media vreselijk als er video's of documenten verspreid worden die de corruptie of het wangedrag van politici aantonen. Dat ze dan proberen om die kanalen te sluiten, laat zich raden. Hoe voorkom je dat? Door de rechtbank de nationale wetten, in overeenkomst met de internationale regels, te laten naleven. De rechterlijke macht moet ook rekening houden met de publieke opinie, die bijvoorbeeld corruptie en machtsmisbruik onaanvaardbaar vindt.

◀ **Maar die zelfde publieke opinie kan heel goed omslaan naar een roep om wraak of een aparte rechtsbehandeling voor minderheden.**

Navi Pillay: Uiteraard. Na elke aanslag of gruweldaad klinkt de roep voor het herinvoeren van de doodstraf. Maar daar moeten de politiek en het gerecht niet aan toegeven, want het gaat in tegen wat mensenrechten vragen. In 2017 zijn er zo'n 150 landen waar de doodstraf afgeschaft is of niet meer toegepast wordt. Dat is een verworvenheid die we niet op het spel mogen zetten om een wraakzuchtige bui van het publiek te behagen. De media hebben een heel belangrijke rol te spelen in het correct informeren van de mensen. Media blijven de belangrijkste bron van informatie over de wereld, ook al vallen ze ten prooi aan het sensationisme, de propaganda en de nepnieuwsberichten die vandaag geproduceerd worden. Media hebben onverkort de verantwoordelijkheid om de burgers van betrouwbare informatie te voorzien.

Navi Pillay gebruikt het begrip verantwoordelijkheid wel vaker. Niet alleen media moeten zich verantwoordelijk gedragen, ook politici moeten beseffen dat ze verantwoordelijk zijn voor het samenleven van mensen. Verantwoordelijkheid is echter geen gerechtelijke, maar een morele categorie, die dus niet afdwingbaar is. 'Dat klopt', reageert ze, 'en dus moet je volop inzetten op opleiding, opvoeding en bewustmaking.' Dat klinkt goed, maar we hebben ons gesprek tijdens de eerste week van het presidentschap van Donald Trump, en dus is het besef heel acuut dat vals nieuws, provocerende uitspraken en zelfs discriminerend beleid meer succes lijken op te leveren dan nuance, *fact checking* en engagement voor de zwaksten. 'Politici zouden de angsten van mensen niet mogen exploiteren', vindt ze, tegen beter weten in misschien.

De plicht om burgers te beschermen

Navi Pillay is zich heel scherp bewust van de moeilijkheden die voor de rechtsstaat gecreëerd worden door het extreme geweld van IS en het terrorisme van de voorbije jaren. Terwijl al dan niet gewapende extremisten de fundamentele van de rechtsstaat proberen aan te vallen en te verzwakken, hopen ze ook op buitensporige reacties die de rechtsstaat van binnenuit verzwakken of uithollen. En al te vaak worden ze op hun wenken bediend met de noodtoestand, uitzonderingsmaatregelen, snelrecht.

‘Het internationaal recht is heel duidelijk over terrorisme en blind geweld’, zegt Pillay. ‘Het zijn misdaden, en elke staat heeft de plicht om zijn bevolking te beschermen tegen dat geweld. Daar verandert geen enkel motief iets aan.’ Ze vertelt over aanslagen die door het ANC gepleegd werden en waarbij voorbijgangers of omstanders gedood of gewond werden. Ze heeft altijd achter de strijd tegen de apartheid gestaan en benadrukt dat er wel degelijk rechtsgronden bestaan voor gewapende strijd: ‘De verdrukte meerderheid had geen stemrecht, geen economische macht, geen vrijheid zelf te kiezen waar te wonen of van wie te houden. Maar ook onder die legitieme voorwaarden van gewapende strijd blijft het doden van onschuldige burgers een misdaad die vervolgd en bestraft moet worden. Niemand kan zich onttrekken aan de rechtspraak, ook vrijheidsstrijders niet – en daar vallen de militanten van IS niet onder wat mij betreft.’

Pillay vindt het dan ook duidelijk dat staten vandaag de plicht hebben om te voorkomen dat jongeren gerekruteerd worden door groepen die geweld gebruiken. ‘En men moet niet aankomen met de stelling dat de een zijn terrorist de ander zijn vrijheidsstrijder is: de wet is heel duidelijk over wat toelaatbaar is en wat niet. Mensenrechten zijn dan ook geen luxe, geen wijsheid achteraf, geen soft onderwerp. Wie mensenrechten verwaarloost, krijgt achteraf af te rekenen met veel groter geweld – kijk naar Syrië.’

Om correct te kunnen reageren op geweld zoals dat nu al jaren plaatsvindt in Syrië, moet je zoeken naar de grondoorzaken van die ontwikkeling, vindt Pillay. ‘En dan zie je dat het meestal begint met lokale grove schendingen van mensenrechten waar nooit wat aan gedaan werd. Er is de uitsluiting van mensen, groepen of hele volkeren van hun politieke rechten. Er is het gebrek aan respect voor fundamentele vrijheden, voor het recht op leven of voor de sociale en economische rechten van mensen. Mensenrechtenschendingen zijn een waarschuwing voor ergere dingen die er aankomen. In Syrië zagen we dat frustraties van mensen tot demonstraties leidden en dat de overheid, in plaats van de dialoog aan te gaan, antwoordde met geweld.’

◀ **Moderne staten hebben een geweldmonopolie om burgers en instellingen te beschermen. De realiteit is dat staatsgeweld vaak gebruikt wordt om burgers te onderdrukken of internationale acties te ondernemen – onder meer in Irak, Afghanistan, Libië en Mali.**

Navi Pillay: Meer en meer staten beperken de rechten en vrijheden van burgers, ngo’s en media, met het argument dat die ingrepen nodig zijn om het land te beschermen tegen terrorisme. Maar dat doe je volgens de VN niet door rechten en vrijheden in te perken, maar door vast te houden aan de rechtsstaat. Staten kunnen dus ook niet het recht in eigen handen nemen en bijvoorbeeld Osama bin Laden executeren. Iedereen heeft recht op een eerlijk proces, dat is het onwrikbare uitgangspunt. De rechtsstaat is eigenlijk een veiligheidsventiel. Neem dat weg, en de boel ontploft op een dag.’

◀ **Maar de wet evolueert, via democratisch verkozen meerderheden. Dat kan uiterst onrechtvaardige wetten opleveren, zoals elke Zuid-Afrikaan zich tot vandaag herinnert.**

Navi Pillay: Uiteraard kun je verschrikkelijke wetten hebben. We spreken daarom over *rule of law* (de rechtsstaat, nvdv.) en niet over *rule of the law*. Een beleid dat zich houdt aan de rechtsstaat toetst de wetten zelf ook af aan de internationale juridische gegevens. Anders krijg je wettelijk georganiseerde schendingen van mensenrechten, zoals de apartheidswetten die zelfs van intimiteit tussen mensen met een verschillende huidskleur een misdaad maakten. Op dit moment worden in verschillende landen wetsvoorstellen uitgewerkt om verdachten van terrorisme het recht op een eerlijk proces te ontzeggen. Dat is een duidelijke schending van het internationaal recht en de mensenrechten, want hoe kun je er dan voor zorgen dat een eerlijke beslissing werkelijk gegarandeerd is? Er is dan geen controle meer op de uitvoerende macht. Ook de tendens om juridisch anders om te gaan met burgers van niet-Europese afkomst dan met "autochtone" burgers is bijzonder zorgwekkend. Dat kan helemaal niet volgens het internationale recht.

◀ **Sommigen zeggen dat de erosie van de rechtsstaat en de mensenrechten in Europa gewoon tot een consequentere situatie leidt, aangezien Europa in de rest van de wereld al eeuwen een loopje neemt met mensenrechten en rechtsstaat.**

Navi Pillay: Europa heeft zeker een zwaar belast verleden. En dat verleden is niet voorbij of verwerkt. In Namibië loopt nu een zaak tegen Duitsland om erkenning en herstelbetaling te eisen voor de genocide die een eeuw geleden plaatsvond onder Duits koloniaal bestuur. Ook in de Democratische Republiek Congo wordt het leed van de verkrachting van dat land nog dagelijks gevoeld. Maar vandaag hebben we de Verenigde Naties en een internationale rechtsorde, al hebben die de economische exploitatie van het Zuiden niet gestopt. Europa zou veel meer moeten beseffen dat uitbuiting en onderdrukking ook verkeerd zijn als ze buiten de eigen grenzen plaatsvinden. Al moet je ook zeggen dat Europa heel veel gedaan heeft om internationale mensenrechten te verdedigen en te stimuleren. De huidige opkomst van autoritaire leiders bedreigt die verworvenheden echter.

*Dit portret verscheen oorspronkelijk in MO*magazine
(Lente 2017, nummer 123)*

*Love comes
more naturally
to the human heart
than its opposite.*

NAVI PILLAY

States have an obligation to respect, protect and fulfill the human rights of all individuals under their jurisdiction.

NAVI PILLAY

I thank Bart Somers, Mayor of Mechelen, Guido Wevers, Director of OP.RECHT.MECHELEN., and Gie Goris, Curator of the European Forum for organizing this important dialogue on the state of civil liberties and human rights in the face of current challenges.

It is a great privilege to join in the public discourse in Belgium on the occasion of the commemoration of the 400th anniversary of the Great Council of Mechelen, that laid the foundation for justice, rights and freedoms. Knowledge of this rich history, and your lived experience in overcoming bellicose nationalism, is the strongest reason for hope that society will be resilient against current expressions of populism and isolationism. Your ancient institutions entrenching the rule of law, that have stood the test of time, are an inspiration for emerging democracies all over the world.

As you know, I was born into and grew up under the system of apartheid in South Africa. Racism was institutionalised, and racially motivated political and economic exploitation ordered life for Black people for more than a century. These barriers were so deeply enforced that I did not believe that I would see a change to democracy in my lifetime.

When Nelson Mandela was first charged in 1962 he refused to plead to the charge and gave as his reason, the inherent potential for injustice in an apartheid court. The judicial officer replied: "After all is said and done, there is only one court and that is the white man's court. There is no other court." This sent the strong message that that was the state of play and will never change.

Years later, in his first address to parliament as president of the country, Mandela stated: "The memory of a history of division and hate, injustice and suffering, inhumanity of person to person should inspire us to celebrate our own demonstration of the capacity of human beings to progress and go forward."

With this kind of enlightened leadership, we embraced change for a society of values, caring for others and human rights, within the family of nations, as stated in our Bill of Rights. The condemnation of apartheid by the international community, and collective action by people everywhere, including in Europe, helped bring down apartheid and enabled us to achieve democracy. Nelson Mandela, moral giant not just for South Africa but for the whole world, taught us that real equality admits no exceptions - that to enjoy freedom we must not only cast off our own chains, but respect the rights of others. Mandela was a great believer in education as a tool against prejudice and hatred. "People are not born hating one another", he said. "They learn to hate. And if people can learn to hate, they can be taught to love; for love comes more naturally to the human heart than its opposite."

The goals of the United Nations are clear: while respecting the freedom of sovereign states, it is also dedicated to protecting and promoting peace, security, development, rule of law and human rights for the people of the world. The member states of the United Nations have adopted universal standards of values and principles, as well as the tools to implement them.

International Law sets clear standards of equality, freedom from discrimination and human dignity for all persons. The UN Universal declaration of human rights is the foundational framework for human rights, and today, all the countries of the world subscribe to its principles. It is the most translated document in the world. National laws, constitutions and regional instruments embody the principles of the UDHR and the framework has been strengthened over seventy years of steadfast activity by states, involving the adoption of treaties and conventions, namely: the 4th Geneva Conventions, The Refugee Convention, The International Convention on Civil and Political rights, Covenant on Economic, Social and Cultural rights, the convention on the rights of migrant workers and their families, Convention on the elimination of all forms of discrimination against women, Convention on the elimination of Racial discrimination, Convention on the rights of the child—all of which form the International Bill of Rights and ensure the protection of individual rights to fundamental freedoms of speech, association, due process, freedom from fear and want, right to development, clean water, adequate standards of health education and shelter. And they strengthen the prohibition against torture, trafficking in persons, enforced disappearances and discrimination on the grounds of race, sex, disabilities, and religion. The UN Security Council has adopted many resolutions on countering terrorism stressing that countering terrorism must be done with full respect to the rule of law and human rights.

Every country has an interest in defending a common set of values and norms, without selectivity. Homophobia is as bad as Islamophobia, and migrants, even those in an irregular position have the same human rights as other human beings. In accordance with the fundamental

*Homophobia
is as bad as
Islamophobia,
and migrants,
even those in an
irregular position
have the same
human rights as
other human
beings.*

tenets of International Humanitarian law and International human rights law, states accept that it is THEY that carry the foremost responsibility to protect the security and human rights of people in their country. The UN subscribes to the principle that when states need assistance in implementing their responsibility to protect people within their territory, the international community should assist: this is critical where civilians are at risk, be it from natural disasters, disease or conflict. International law is also clear that where a state manifestly fails to protect against massive violations of human rights, the international community must intervene to protect, using the means prescribed and circumscribed by the Charter of the United Nations.

We have seen armed conflicts in countries, such as Syria spread over borders, raging over years, causing massive human suffering as well as spawning a refugee crisis impacting many countries. Other areas of conflict are the Democratic Republic of Congo, Somalia, Burundi and Yemen to name a few. These crises hammer home the full cost of the failure of the international community to prevent conflict. They combine massive bloodshed and devastation of infrastructure, with acutely destabilising transnational phenomena, including terrorism, the proliferation of weaponry, organised crime and spoliation of natural resources.

None of these crises emerged without warning: they built up over years of human rights grievances, deficient or corrupt governance and lack of independent judicial and law enforcement institutions, discrimination, exclusion, inequities in development, exploitation and denial of economic and social rights and repression of public freedoms.

In a century in which a growing number of challenges face humanity as a whole, there has to be recognition of this urgent truth: that appropriate responses should be: early actions to address human rights concerns, protecting populations by warding off the threat of violence and a broader conception of national interest that encompasses a collective commitment to safeguard world peace and security.

A number of good practices that address both proximate triggers and root causes of trouble have emerged. These include strengthening civil society actors, increasing participation by women in decision-making bodies and dialogue, and addressing institutional and individual accountability for past crimes and serious human rights violations.

Conflicts raging unabated in a number of countries, causing huge displacement of peoples and increases in flow of refugees and migrants, increased acts of terrorism against civilians and the emergence of right-wing extremist racial, religious and xenophobic ideology are indeed deeply concerning. Many react by questioning the relevance of human rights.

The UN's independent experts highlight challenges to human rights as:

- So-called populist movements are invoking nationalism and traditionalism to justify racist, xenophobic, sexist, homophobic and other forms of blatant acts of discrimination, taking advantage also of the difficulties of the current economic climate.

- Hate speech aiming to incite violence, hostility and discrimination is dramatically on the increase as is violence against women, children, ethnic, religious or belief groups, persons with disabilities, sexual minorities, migrant and many other groups. Inequality is growing dramatically and democratic institutions are being systematically undermined.
- More and more governments are turning increasingly to intrusive technologies which systematically embed and exploit means of mass surveillance, which threaten a whole range of fundamental human rights.
- The space for civil society has been effectively closed down by many governments. Funding for human rights bodies is shrinking, attacks on the integrity of monitoring mechanisms are increasing, and any form of international solidarity is rejected as a threat to national interests.

The resurgence of nationalist fervor and repudiation of established norms and standards presents challenges but also offers opportunities for renewed civil society activism. At a time when human rights seems to have lost impetus, great advances have been made by a variety of national and international mechanisms. In December 2012, at their high level summit at the United Nations, all heads of State signed up to the UN Declaration on the rule of law reinforcing their commitment to the rule of law, (as opposed to the rule of force or rule by law). They further undertook to end impunity for egregious violations of international human rights.

States are steadily implementing the International framework of human rights that they adopted and strengthening societies based on values and principles. Credit for that should go to the countless brave and committed civil society activists, human rights defenders, lawyers, students and journalists, who, over decades have slowly succeeded in firmly rooting international human rights norms and standards in their societies.

Today, you cannot pick up a paper, turn on the radio and television or visit a blog, twitter or social media channels without hearing of human rights discussions. Social media, IT innovations and the internet are dramatically improving real time communications and information-sharing. They are also magnifying the voice of human rights defenders, shining a light on abuses, and mobilising support for human rights causes in many parts of the world.

But we have also seen how new technologies are facilitating the violation of human rights, with chilling 21st century efficiency. In breach of international law, mass electronic surveillance and data collection are threatening both individual rights, and the free functioning of a vibrant civil society. A tweet or Facebook post by a human rights defender can be enough to land him or her in prison. Drones can be, and are being used for positive purposes. But armed drones are also being employed, without due legal process for the remote targeting of individuals. So-called "killer robots"- autonomous weapons systems that can select and hit a target without human intervention are no longer

Mass electronic surveillance and data collection are threatening both individual rights, and the free functioning of a vibrant civil society.

science fiction- but a reality. Their future deployment poses deeply troubling ethical and legal questions; such as the January 2017 raid by US forces on Yemen, killing 30 civilians.

Continued vigilance is needed to ensure that new technologies advance rather than destroy human rights. No matter the scale of these changes, existing International Human Rights law and International Humanitarian law governing the conduct of armed conflict remain applicable, and states must ensure that they are applied.

It is vital that democratic space for civil society be expanded in international forums and within states. Many civil society organisations, human rights defenders, journalists and political opponents continue to operate in an increasingly hostile environment in many countries and face restrictions in the name of national security and counterterrorism. Dissenting voices are increasingly restricted as States adopt laws to restrict NGO activity, stop the receipt of outside funding crucial to their work, including public interest litigation. Too many defenders, journalists and activists are harassed, detained, and even killed for exposing human rights violations and demanding change; NGO representatives are also at risk for cooperating with United Nations bodies. States and human rights bodies are inevitably confronted with issues on which stakeholders have divergent views. It is through independence, impartiality and commitment to truth, with full respect for the rule of law and adherence to the well-developed International Bill of Rights, that human rights gain stature.

Ignorance and intolerance, particularly when uttered by political leaders, spread fear and confusion. Aggressive hostility to human rights, to the United Nations, to global agreements on trade and the environment, to refugees and migrants, and to the media, as well as vitriolic support for discrimination, racism, sexism, misogyny, white supremacy are retrogressive steps.

There is a road to perpetration of human rights violations; and hate speech, particularly by political leaders- is on that road. Violent attacks based on religion or ethnicity, such as anti-Semitism and Islamophobia are not unconnected to the climate of extremism. Expressions of racial, religious, or xenophobic division that overtly call for or suggest targeted attacks against minority groups should be anathema in every member state of the United Nations.

Human rights violations against refugees and migrants are often closely linked to discriminatory law and practice, and to deep-seated attitudes of prejudice and xenophobia against them. International human rights instruments and standards provide a broad framework for the protection of fundamental human rights and freedoms of all human beings including immigrants, and foreign nationals.

The principle of non-discrimination is fundamental to International Human Rights law and cuts across all International Human Rights instruments inspired by the Universal Declaration, notably the ICCPR and the CESCR.

Today, all UN member States have ratified at least one of the nine core International human rights treaties. Human Rights mechanisms, such as the Special rapporteur on the Human Rights of Migrants and the Committee on Migrant Workers have been clear in stating that although countries have a sovereign right to determine conditions of entry and stay in their territories, they also have an obligation to respect, protect and fulfill the human rights of all individuals under their jurisdiction, regardless of their nationality or origin and regardless of their immigration status.

The United Nations has developed many mechanisms to advance the promotion and protection of all human rights of all persons. They are the High Commissioner for Human Rights, the Human Rights Council, the Special Procedures System of independent experts elected by the UN general Assembly and the Human Rights Council, and the ten Treaty Bodies served by independent, highly qualified experts. The creation of the HRC brought strength and flexibility to the International human rights system. The HRC's Universal Periodic Review Process, where states review the human rights record of every State, has been admirably universal, impartial and non-selective, and has had remarkable success in encouraging states to recognise and resolve gaps in human rights protection, with new emphasis on dialogue with civil society. The Special Rapporteurs make country visits and issue useful recommendations and the Treaty Bodies have been very effective in developing norms and standards, for instance against torture, and rights of women and children.

These are the advances being made by the international community for the protection of human rights, and for respect for the international rule of law. The process has been steadfast and sustained, and with all our engagement and support, it will enable us to withstand periodic setbacks.

Address by Judge Navi Pillay to the European Forum on Civil Liberties and Human Rights in a time of Polarisation. Mechelen, April 27, 2017.

Ignorance and intolerance, particularly when uttered by political leaders, spread fear and confusion.

Pankaj Mishra: 'Frustratie en politiek verzet ontstaan als mensen het gevoel krijgen dat er méér in hun leven zit'

GIE GORIS

Van waar komt al die plotse woede, die opstandigheid van kiezers in het Westen en elders in de wereld? En waar vandaan komen de nieuwe nationalisten, de niets ontziende jihadi's, de vijftig tinten uitsluiting en groepsegoïsme? Pankaj Mishra onderzoekt die vragen in zijn *Tijd van Woede*. Wij spraken met hem over de grondoorzaken van de toenemende druk op rechtsstaat en liberale democratie.

Met *Tijd van woede* levert Pankaj Mishra wellicht een van de meest besproken en becommentarieerde boeken van het jaar af. Geen wonder: hij probeert Trump en IS, Brexit en Modi, Le Pen en Erdogan beter te begrijpen door deze fenomenen te bekijken door de lens van de Europese ideologiegeschiedenis. Hij vertrekt bij het meningsverschil tussen Voltaire en Rousseau in de beginjaren van de Europese Verlichting en volgt het spoor van individualisme, uitsluiting en geweld – dat in die periode getrokken werd – tot hij betekenis kan geven aan de schijnbare chaos van de wereld vandaag.

Ik ontmoet Pankaj Mishra begin april in Mashobra, een dorp op een uur rijden van Shimla, de hoofdstad van de Indiase deelstaat Himachal Pradesh. Het tafeltje staat voor een enorm raam, waardoor het gevoel ontstaat dat we tussen de groen begroeide “heuvels” van Mashobra zitten – tussen 2000 en 3000 meters, maar dat geldt in de Himalaya nog niet als bergen – met in de verte de besneeuwde toppen van het hooggebergte. De uitbater van het hotel heeft voor de gelegenheid de muziekbboxen in de koffieruimte laten afkoppelen, zodat er tussen vraag en antwoord stilte kan vallen, in plaats van flarden Bollywood. Dit is de Indiase thuisbasis van Mishra, die het grootste deel van het jaar in Londen doorbrengt, als hij niet bezig is met het promoten van een nieuw boek. We beginnen het interview door aan te knopen bij een vorig gesprek, waarin het vooral ging over *Op de ruïnes van het imperalisme*, dat eigenlijk een soort prequel is voor *Tijd van woede*.

◀ **In *De ruïnes van het imperialisme* beschreef u hoe Aziatische denkers zich probeerden te ontdoen van de westerse intellectuele dominantie. In *Tijd van Woede* keert u terug naar het Europese debat in dezelfde periode over economie, individu en samenleving. Heeft Europa dat boek nodig?**

Pankaj Mishra: Ik focus in dit boek op de ingewikkelde en uiterst diverse ideeëngeschiedenis van het Westen. Wie weet bijvoorbeeld nog dat Duitsland zich ooit uitgesloten voelde van “het Westen”, wat toen betekende: Frankrijk en Groot-Brittannië? Dat was de reden waarom intellectuelen uit de kleinere steden een inhaalbeweging wilden inzetten, maar tegelijk een alternatief formuleerden voor het rationele Verlichtingsdenken met zijn klemtoon op het individualisme en zijn elitaire trekken.

◀ **Dat alternatief was een ontwikkelingsproject gebaseerd op het Volk in plaats van op het rationele individu.**

Pankaj Mishra: Inderdaad. En daarna namen de Japanners dat over om zich te verzetten tegen een opgelegd ontwikkelingsmodel. Ze wilden daardoor tegelijk even sterk, even militaristisch én even imperialistisch worden als de vijand. Het nationalisme dat vandaag opgeld maakt, is van een heel andere makelij. Vooral ouderen worden aangetrokken tot het nationalisme, uit nostalgie naar een zogezegd gouden verleden, het Groot-Brittannië van de jaren 1950 bijvoorbeeld, toen de relatief zwakke economie gecompenseerd werd door een sterk gevoel van nationale identiteit, gebaseerd op een vrij homogene bevolking. De diversiteit die er was, werd krachtdadig gecontroleerd: zwarten en Aziaten werden op veel plaatsen gewoon niet toegelaten. Die motivatie vind je ook terug bij Trumpstemmers: de nostalgie naar de tijd toen zelfs armere blanke mannen nog status en macht hadden, de tijd waarin vrouwen en minderheden hun plaats in de samenleving nog kenden. Het is een nostalgie naar een tijd waarin de complexiteit en de contradicties van de hyperverbonden, globaliserende wereld nog niet aanwezig waren.

In de 19de eeuw ontstond het nationalisme als reactie op de universaliserende, imperialistische missies van verlichte regimes. De vrees bestond dat deze commerciële maatschappij, die zich baseerde op individueel belang, heel destructief zou zijn voor menselijke solidariteit en onze verbondenheid met de natuur. De mensen die aan het hoofd stonden van die nieuwe samenleving werden ook gezien als te machtig, waardoor ze anderen konden overheersen en vernederen. Het nationalisme was een poging om daarop te antwoorden in een taal van verbondenheid, gemeenschap en identiteit.

◀ **Dat klinkt bekend, als de kritiek op de ontwortelde, kosmopolitische elites van vandaag, met hun zogezegd gemakzuchtige keuze voor multiculturele samenlevingen.**

Geloven dat je tegelijk mondiaal kapitalisme-zonder-grenzen én reële democratie kan promoten, is een illusie.

Pankaj Mishra: Er zijn inderdaad sterke vergelijkingspunten. En de huidige kritiek op de kosmopolitische elite gaat volgens mij grotendeels terug op de stellingen van Jean-Jacques Rousseau, de buitenstaander uit de buurt van Genève die zich afzette tegen Voltaire en zijn kosmopolieten in Parijs.

◀ **Uw sympathie in dat debat lijkt uit te gaan naar Rousseau en zijn intuïtie dat het nieuwe ontwikkelingsproject van de Franse filosofen geen aandacht had voor de achterblijvers of al wie niet mocht deelnemen aan de plotse mogelijkheden voor de bourgeoisie.**

Pankaj Mishra: Ik wil vooral duidelijk maken welke de onvermijdelijke contradicties zijn van het moderne project. Het zou ons immers heel wat vooruithelpen als we ophouden in het liberale verhaal te geloven met een religieuze ijver. Niet elk land kan even rijk worden, niet elk individu is geboren om ondernemer te worden. Maar denken dat het antwoord ligt in nationalisme en een gemeenschap met een duidelijk omschreven identiteit, is dan weer een heel andere illusie. Alsof mensen een vaste en gegeven identiteit hebben op basis van een politieke omschrijving. Zeker vandaag kan je niet meer spreken over het volk als een monoliet. Iedereen is meervoudig en al zeker de gemeenschap als geheel.

◀ **Op blz. 238 van *Tijd van woede* lees ik: 'Het nieuwe perspectief van persoonlijk verlangen en angst dat de neoliberale wereldeconomie schetst, is de democratie en de mensenrechten niet gunstig gezind.' Dat staat in schril contrast met de 'magie van de markt', zoals commentator Martin Wolf van *The Financial Times* diezelfde mondialisering beschreef, en die je op blz. 151 citeert: 'Toen Louis Vuitton een filiaal in Borneo opende en de Chinezen de grootste consumenten van Franse wijn werden, leek het nog maar een kwestie van tijd voordat de liefde voor luxe werd gevolgd door de rechtsstaat, algehele toepassing van de kritische rede en uitbreiding van de individuele vrijheid.'**

Pankaj Mishra: Op de eerste plaats mag je niet vergeten dat zaken zoals mensenrechten en democratie in de moderne tijd altijd gegarandeerd geweest zijn door natiestaten. Geloven dat je tegelijk mondiaal kapitalisme-zonder-grenzen én reële democratie kan promoten, is dus een illusie. De privatisering van vooruitgang en de promotie van een hyperindividualisme staan haaks op de ideeën en realisaties van de sociaaldemocratie in het naoorlogse Europa. Gelijkheid én vrijheid én economische vooruitgang zouden na de val van de Berlijnse Muur voor iedereen toegankelijk worden. Dat die droom nooit gewerkt heeft voor iedereen, was al duidelijk. Dat de inherente contradicties ook in het rijke Noorden groter zijn dan de belofte, is intussen onmiskenbaar.

◀ **Maar waarom verlieten de Europese welvaartstaten hun succesvolle model eind jaren zeventig?**

Pankaj Mishra: Op de eerste plaats omdat het model zelf uitgeleefd was. Maar in plaats van te corrigeren, ging men letterlijk alles dereguleren, privatiseren en liberaliseren. De samenleving zélf werd gezien als een markt. Daarbij zag men gemakshalve over het hoofd dat dit soort economie in het verleden al voor enorme problemen gezorgd had. Karl Polanyi schreef in 1944 al, in *The Great Transformation*, dat het net de hyper-competitiviteit en de onevenwichten van de geliberaliseerde economie waren die de Europese crisis van het begin van de twintigste eeuw veroorzaakten. Toch veroverde het neoliberale denken vanaf de jaren 1980 langzaam een intellectuele hegemonie en werd het over heel de wereld toegepast, ongeacht de uiteenlopende geschiedenissen, culturen en machtsverhoudingen. Iedereen moest dereguleren, deel uitmaken van de mondiale vrijhandel door meer te exporteren en minder belemmeringen op te leggen aan import.

◀ **Is dat de erfzonde van het neoliberalisme: dat het geen rekening wil houden met de maatschappelijke verschillen in de wereld?**

Pankaj Mishra: Het neoliberalisme is een economisme, met geen kennis of aandacht voor geschiedenis, geografie of voor wat mensen van vlees en bloed belangrijk vinden. De hele theorie, maar ook het beleid, werd gebouwd rond rationale individuen die keuzes maken op basis van het maximaliseren van hun persoonlijk gewin. Ongeacht de culturele waarden, ongeacht het verleden.

En niet alleen de geschiedenis van Azië werd ontkend, hetzelfde geldt voor de Europese en Amerikaanse geschiedenis. Dat laatste is nodig omdat zowel het Verenigd Koninkrijk als de Verenigde Staten hun sterkste economische groei kenden en zich tot wereldmachten ontwikkelden onder sterk protectionistische regimes. Het is pas nadat ze succesvol geïndustrialiseerd waren dat ze de “vrije markt” begonnen verdedigen en op te leggen. Dezelfde beweging zag je vorige eeuw met de Aziatische tijgers: Zuid-Korea, Singapore, Maleisië, Taiwan, en vooral China zelf natuurlijk.

◀ **U hebt het over het opleggen van de vrije markt. In het boek citeert u Anwar Al-Awlaki, die op zijn beurt verwijst naar Thomas Friedman van The New York Times: ‘Hij zegt dat de verborgen hand van de markt het niet redt zonder verborgen vuist. Het gaat McDonald’s niet voor de wind zonder McDonnell Douglas, de bouwer van de F15.’ Is de militarisering van de economische mondialisering onvermijdelijk?**

Pankaj Mishra: Absoluut. De Britten wisten in de 19de eeuw ook al dat hun handelsvloot niet kon werken zonder ondersteunende bombardementen op China. Alleen op die manier konden ze vrijhandel opleggen aan een land en een volk dat daar niet van wou weten. En bovendien ging het dan nog om opiumhandel, een product dat de Chinese samenleving heel diepgaand geschaad heeft, zowel fysiek als mentaal. Het patroon keert altijd terug: de zogenaamde liberale staten zijn bereid om extreem geweld te gebruiken om hun eigen economische orde door de strot te duwen van de rest van de wereld.

De Britten wisten in de 19de eeuw al dat hun handelsvloot niet kon werken zonder ondersteunende bombardementen op China.

◀ **De mondiale economie heeft intussen wel honderden miljoenen mensen uit extreme armoede gehaald. Maar dat blijkt nu net gepaard te gaan met een enorme toename aan frustraties wereldwijd.**

Pankaj Mishra: Dat is het centrale punt: frustratie en politiek verzet ontstaan pas op het moment dat er nieuwe perspectieven geopend worden, dat mensen het gevoel krijgen dat er méér in hun leven zit dan wat voorzien en voorbestemd leek. Dat is het moment dat militante onvrede een begin kan maken.

Bovendien is er niets definitiefs of onomkeerbaars aan het gegeven dat heel wat mensen uit de ergste armoede getild zijn, en dat weten ze. Het is niet dat iedereen morgen deel uitmaakt van een stabiele middenklasse met reële kansen op verdere verbetering van hun welvaart en status. Het is een schadelijke fantasie dat straks iedereen zal kunnen leven zoals de Europeanen en Amerikanen de voorbije decennia gedaan hebben - en dan hebben we het nog niet eens over de wenselijkheid daarvan vanuit ecologisch perspectief. Intussen ruikt de mondiale economie honderden miljoenen mensen uit hun gekende bestaan en omgeving, en laat hen in de steden over aan armoede én demagogie.

◀ **Het waren niet toevallig hoogopgeleide jongeren die het voortouw namen van de Arabische Lente.**

Pankaj Mishra: Wie omhoog wil op de sociale ladder is het meest politiek actief, vooral wanneer verder klimmen onmogelijk gemaakt wordt of wanneer mensen het gevoel hebben dat ze terugschuiven naar meer kwetsbare, onzekere posities. Maar dat politieke activisme kan diverse richtingen uit: het kan zowel leiden tot radicalisering en gewapende strijd, als tot nieuwe nationalismes en exclusieve identiteiten.

◀ **Een eeuw geleden leidde de opkomst van diverse nationalismes tot de oprichting van even zovele militante jongerengroepen. 'Jamal al-din al-Afghani, de eerste ideoloog van de politieke islam, richtte "Jong Egypte" op. Vladimir Zejev Jabotinsky, de intellectuele icoon van de Israëliëse kolonisten-zionisten, was korte tijd redacteur van een krant die was opgericht door de "Jong Turken"... Een lid van het op Mazzini geïnspireerde "Jong Bosnië" vermoordde aartshertog Franz Ferdinand in 1914 en zette daarmee de Eerste Wereldoorlog in gang.' (blz. 222) Ik zie momenteel geen "Jong Amerika" om het nationalisme van Trump te ondersteunen en te militariseren. De geschiedenis biedt dan toch niet altijd een sjabloon om heden of toekomst te verklaren of te voorspellen?**

Pankaj Mishra: Ik denk dat je vooral moet kijken naar de demografische realiteit. In India heb je die jongerenbewegingen wel, maar dat is dan ook een heel jong land, waarin jongeren aangespoord worden om heel hoge verwachtingen te hebben van de toekomst. Idem voor Turkije. In de Verenigde Staten komen de Trumpstemmen vooral van

mensen die hun status hebben zien afkalven. Jongeren in de VS zijn groot geworden in een land in crisis: van de aanslagen van 2001 over de oorlogen in Irak en Afghanistan tot de economische crisis vanaf 2008, en nu dit. Het zijn de vijftigplussers die zich nog herinneren dat de VS ooit onbetwist aan de wereldwijde top stond. En zij domineren de politiek in de VS en in het VK.

De stemmen voor Brexit of Trump waren uitingen van woede tegenover de politieke klasse, maar ook tegenover de mainstreammedia en alle instellingen die aangevoeld werden als “doof” voor de angsten en verzuchtingen van dat deel van het electoraat. De journalistiek is veel te dicht gaan aanschurken bij mensen met macht, en heeft zich veel te vaak gedragen als de megafoon van financiële of economische belangen. In de Angelsaksische wereld zie je ook dat de sleutelposities in de media nog steeds bezet worden door de Ivy League of Oxbridge-alumni. Het is die elite, die gezien wordt als onverantwoordelijk, hautain en snob, die door de stembus afgestraft moest worden.

◀ **Kan je zeggen dat die stemmen “destructief” waren, zoals de frustraties van eind negentiende en begin twintigste eeuw ook in toenemende mate uitdrukking kregen in de overtuiging dat de bestaande wanorde vernietigd moest worden, ook al was er geen uitzicht op een nieuwe en betere maatschappij?**

Pankaj Mishra: Dit waren zeker keuzes met een hele sterke geur van nihilisme, gedreven door het verlangen om de klikjes en genetwerkte elites, die te druk bezig waren met het consolideren van hun eigen rijkdom of machtspositie om zich nog te bekommeren om wie zich achtergelaten voelde, af te straffen.

◀ **Aan de andere kant van datzelfde continuüm van afwijzing en woede bevinden zich de pleitbezorgers en uitvoerders van extreem geweld. Zij zijn, zegt u in het boek, in zekere zin de erfgenamen van het anarchistisch geweld van anderhalve eeuw geleden. U citeert onder andere Souvarine uit Zola's *Germinal*: ‘Alle beschouwingen over de toekomst zijn misdadig, omdat ze de zuivere vernietiging in de weg staan en daarmee de opmars van de revolutie. [...] Praat me niet van evolutie! Sticht brand in alle hoeken van de steden, maai de volken neer, vaag alles weg, en als er niets meer van deze verrotte wereld over is komt er misschien een betere!’ Dat zou zo uit het tijdschrift van Islamitische Staat kunnen komen.**

Pankaj Mishra: Anarchistisch geweld is de uitdrukking van misprijzen voor een samenleving die in de ogen van de daders elk perspectief op rechtvaardigheid of gelijkheid onmogelijk maakt. Vandaag biedt IS de meest spectaculaire vorm van dat geweld, maar het is niet nieuw, zoals ook de ervaring van een diepgaande crisis gekoppeld aan tegelijk migratie en wantrouwen in de instellingen niet nieuw is.

Anarchistisch geweld is de uitdrukking van misprijzen voor een samenleving die in de ogen van de daders elk perspectief op rechtvaardigheid of gelijkheid onmogelijk maakt.

◀ **In de negentiende eeuw was het anarchistisch geweld geworteld in socialistische ofwel nationalistische filosofieën. Vandaag lijkt de politieke islam een monopolie te hebben op dat soort geweld.**

Pankaj Mishra: Toch niet. In India is er geweld door hindoenationalisten, in Sri Lanka en Myanmar hebben we etnische zuiveringen gezien door politieke boeddhisten. Het nihilistische geweld komt dus niet alleen uit islamitische hoek. Maar wat het geweld drijft, is wel het gevoel dat alle andere ideologieën gefaald hebben. En dat gevoel leeft bijzonder sterk bij mensen uit de Arabische wereld, het Midden-Oosten, Noord-Afrika.

Zij hebben beloften op een betere toekomst gekregen van nationalist, socialisten en democraten, en telkens werden de verwachtingen niet gerealiseerd, of erger: leveren ze de bevolking alleen armoede en repressie op. Op dat moment komt iemand langs met de boodschap dat die betere toekomst alleen mogelijk wordt door een terugkeer naar de eigen grootsheid en dat die te vinden is in de islam van voor de vernederingen van de kolonisatie en van de neokoloniale dictators. Die boodschap biedt een gevoel van positieve identiteit, waardigheid, én een intellectuele rechtvaardiging van elke daad van verzet die ze willen plegen. Bovendien heeft een goed deel van degenen die effectief geweld plegen al een criminele achtergrond: ze zijn geweld gewoon, vinden het glamoureuus en verlossend.

Terrorisme heeft altijd al een exhibitionistische kant gehad – de propaganda van de daad, zoals het ten tijde van Bakoenin genoemd werd – maar vandaag is er echt een buitensporige aandacht bij de militanten om hun geweld te publiceren. Dat begon met zorgvuldig geënceneerde video's van onthoofdingen, maar vandaag worden die slachtpartijen gewoon gelivestreamed. De schutter van Orlando ging tijdens zijn aanslag zelfs kijken op Google of hij vernoemd werd. De behoefte om iemand te zijn, om meer te zijn dan anderen, neemt in dit terrorisme maniakale vormen aan.

◀ **En dat geweld wordt gepleegd in naam van God, meer dan een eeuw nadat Nietzsche stelde dat de 'grootste gebeurtenis uit de recente tijd' al had plaatsgevonden: de dood van God. Dat moest de weg vrij maken voor een mens die zijn eigen waarden zou scheppen, zegt u. Kijkt u daarbij toch niet te veel naar de filosofische elite, terwijl de massa van de mensen in Nietzsches tijd gewoon standvastig in God bleef geloven, zoals ze dat ook vandaag doet in India of de VS?**

Pankaj Mishra: Misschien wel, in elk geval is duidelijk dat ook in Europa die dood van God niet finaal was. De hele twintigste eeuw zat vol met christelijke herlevings- en New Age-bewegingen. Het hele verzet tegen god was natuurlijk op de eerste plaats een verzet tegen het gezag van de kerk, die in de weg stond van de invloed van de nieuwe denkers. Rousseau maakte het verschil wel al heel snel tussen een kritiek op het instituut en het aanvaarden van religiositeit die het gewone volk troost en betekenis bood.

Maar al te vaak bleef het verwerpen van religie een van de kernpunten van de moderniteit, zoals in de seculiere projecten die uitgevoerd werden door despoten als Atatürk in Turkije of Nasser in Egypte, en dat is rampzalig uitgedraaid. De bereidheid om allianties aan te gaan met despoten en imperialisten heeft de geloofwaardigheid van de verlichte elite onderuit gehaald in het grootste deel van de wereld.

◀ **Je had in de negentiende eeuw ook de socialistische of communistische beweging, die verzet organiseerde tegen verdrukking en uitbuiting, maar wel op basis van een rationalistisch wereldbeeld.**

Pankaj Mishra: Zeker na Lenin bleef die beweging echter steken in het model van massa en voorhoede, waarbij die laatste de leiding moest nemen omdat de massa niet klaar was voor haar eigen bevrijding. Vervolgens werd die voorhoede de nieuwe leidende klasse, en werd het model dat men bestreden had gewoon gereproduceerd.

◀ **Ligt daar de aantrekkingskracht van Bakoenin: in een visie die de arbeidersklasse wel bevrijding beloofde, maar dan zonder dat ze haar macht opnieuw moest afstaan aan een voorhoede, een partij, een centrale staat?**

Pankaj Mishra: Het “wetenschappelijke” communisme was voor veel mensen gewoon te complex, voor anderen was de liberale democratie te doorzichtig als een spel dat alleen de rijken kon dienen, en daarom vond het anarchisme wel aftrek. En het is relevant voor vandaag, want we zijn terug op een moment waarop alle ideologieën en voorstellen voor maatschappelijke organisatie hun geloofwaardigheid verloren lijken te hebben.

◀ **Toch lijkt de meerderheid van de mensen, en zeker van de politici, zich op te houden in een centrum waar ze proberen de meubelen te redden. Het nihilisme van Trump of van IS is toch nog steeds de uitzondering, niet?**

Pankaj Mishra: Ik ben daar niet zo zeker van. Alleen al het feit dat de Verenigde Staten met Trump een president hebben die de bestaande politiek wil afbreken, zorgt ervoor dat dit in de rest van de wereld natrilt. Stel je voor dat straks Marine Le Pen de Franse presidentsverkiezingen wint, dat wordt toch het einde van de EU? We hebben al gezien dat totale en kwaadaardige leugens het Brexit-referendum bepaald hebben, maar het zal hoe dan ook een zware stempel op de Europese toekomst drukken.

◀ **Bevindt u zich daarmee toch niet meer in Voltaires kamp van verlichte denkers dan in Rousseau's kamp van verongelijkte burgers?**

Pankaj Mishra: Misschien wel, maar ik zie best goede redenen om naties veel zeggingskracht te geven over hun toekomst, over hun grenzen, over hun politieke bestuur. Maar de hele Brexit draaide niet om soevereiniteit, wel om het uitsluiten en demoniseren van grote groepen inwoners: Polen, moslims, vluchtelingen, technocraten,

De bereidheid om allianties aan te gaan met despoten en imperialisten heeft de geloofwaardigheid van de verlichte elite onderuit gehaald in het grootste deel van de wereld.

kosmopolieten... Brexit was het gevolg van jarenlang politiek venijn en kan in de toekomst de politiek alleen maar giftiger maken. Dat is géén gezond vooruitzicht.

◀ **U citeert allerlei schrijvers en denkers van honderd jaar geleden die het gebruik van geweld onderbouwden en propageerden. Dat lijkt vandaag ondenkbaar. Zijn de samenlevingen in Europa vandaag minder vrij op vlak van meningsuiting dan toen?**

Pankaj Mishra: Het is niet dat Europa geen radicale of gewelddadige ideeën of bewegingen meer produceert. In de jaren 1980 had je nog de extreemlinkse terreurgroepen, je had de separatistische terreurgroepen, je hebt nu ook extreemrechtse groepen die niet altijd het geweld schuwen. Maar het klopt wel dat er veel minder intellectuele gisting is, minder koortsachtig debat. In die zin is Europa veel meer op de Verenigde Staten gaan lijken. Dat is trouwens één van de redenen om dit boek te schrijven: om Europa op zijn eigen, intellectuele geschiedenis te wijzen.

Iemand vroeg me of ik niet vreesde om als eurocentrisch weggezet te worden door dit boek, maar ik pleit voor meer eurocentrisme als dat betekent meer onderzoek naar de Europese ervaring en geschiedenis, omdat daardoor het heden beter begrepen kan worden. Want wie Europa alleen kent of bekijkt na de Tweede Wereldoorlog, die ziet alleen maar de uitzondering, niet de regel. Dan wordt het ook mogelijk om te geloven dat Europa de unieke vindplaats is van democratie, tolerantie, gedeelde welvaart en mensenrechten. Maar in historisch perspectief is dat een complete fantasie.

◀ **Toch probeert het ene na het andere Europese land “eigen waarden en normen” te formuleren, en vaak zijn dat lijstjes van waarden die u daarnet “een fantasie” noemt.**

Pankaj Mishra: Dat zijn doodlopende straatjes, omdat ze geen rekening willen houden met de reële mensen die op dit moment samenleven in onze landen en steden. De idee dat wie in Europa aankomt zich gewoon moet schikken naar de manier van leven en doen in Europa, botst alvast met de aanpak van Europeanen die toekwamen in de rest van de wereld. En die historische trajecten zijn wel degelijk bepalend voor de manier waarop mensen over zichzelf en over hun keuzes denken. Wie dat wenst te ontkennen, kiest voor een culturele botsing. Wie een schoongemaakt zelfbeeld van Europa voorhoudt als het voorbeeld dat iedereen moet navolgen, ontkent het feit dat Europese landen en mensen die waarden en normen heel vaak níét in de praktijk brengen.

◀ **Toch moet je uiteindelijk een gemeenschappelijke grond vinden om het samenleven mogelijk en vruchtbaar te maken.**

Pankaj Mishra: Uiteraard. Mijn vraag is gewoon: bereik je die verbondenheid door ze eenzijdig voor te schrijven? Of moet je daarvoor

een beroep doen op wederzijdse bereidheid om gezamenlijkheid te creëren? Ik denk dat de tweede weg veel vruchtbaarder is. Het eerste is een vorm van identitaire politiek, die toch altijd neerkomt op de overtuiging dat “onze cultuur” superieur is en dat wie zich daar niet goedschiks naar voegt, beter verdwijnt. Mensen zijn dat zat. Je kan veel beter uitgaan van de erkenning dat iedereen streeft naar geluk, zekerheid, een betere toekomst voor de kinderen, respect.

◀ **Dat soort ‘fundamenteel menselijke behoeften’, zoals u ze noemt in het boek, zijn wel geen centrale referenties of uitgangspunten voor de mondiale economie of voor de politiek die we kennen. Is er een manier om ze toch meer prioriteit te geven binnen de bestaande systemen?**

Pankaj Mishra: Dat kan, op voorwaarde dat we de samenleving niet langer zien als een losse verzameling rationele individuen, maar aanvaarden dat we onderling afhankelijk zijn, dat we meer zijn dan een optelling van individuele keuzes en verlangens, want die kunnen niet anders dan botsen en polariseren. Maar die gemeenschappelijkheid is geen zaak van cultureel nationalisme, want dat is noodzakelijk uitsluitend. Het is net dat discours van wij versus zij dat de grond voorbereid heeft voor extreemrechts.

◀ **De nieuwe nationalisten leggen enerzijds een grote nadruk op de unieke culturele waarden en normen van een volk, terwijl ze anderzijds vaak de meest fervente uitvoerders zijn van een neoliberale mondialisering.**

Pankaj Mishra: In het geval van India zou ik zeggen: vergis je niet. De rest van de wereld ziet Narendra Modi graag als een neoliberaal die uit is op de verdere inschakeling van India in de mondiale economie, en hij tutoyeert de kapitalisten natuurlijk wel, maar zijn benadering vertrekt niet van individueel gewin maar van nationaal belang.

Hij belichaamt een soort liberale *Indian Dream* – de zoon van een theeverkoper die het door hard werken tot eerste minister heeft geschopt – maar uiteindelijk gaat het hem om het vergroten van de nationale macht. Bovendien is Modi, net als zijn autoritaire tijdgenoten, perfect in staat om schijnbaar tegengestelde projecten te combineren in één, nieuw project om op die manier de groeiende groepen zoekende en ontevreden burgers een visie van zekerheid te bieden. Daarom combineren ze Mao en Confucius, heilige koe en smart cities, autoritair bestuur en orthodox christendom, neoliberalisme en islam.

De mens is uiteindelijk in zijn diepste wezen tegenstrijdig, dus waarom zouden de producten van menselijke activiteit dat niet zijn? Daarom is de hele rationalistische manier van denken zo catastrofaal. Ze deelt de menselijke keuzes op in zwart of wit, terwijl we graag de hele regenboog bespelen. Het rationalisme heeft volledig gefaald in zijn opzet om het menselijke bestaan te begrijpen en uit te leggen.

◀ **Ziet u alternatieve benaderingen die wel beloftevol zijn, zowel op het vlak van analyse als van praktijk?**

Pankaj Mishra: Ik ben natuurlijk eerder een analyticus dan een ontwerper van alternatieven. Maar ik ben wel diepgaand beïnvloed door het boeddhisme en zie de realiteit dan ook eerder als een geheel van golven en processen dan als een lineair project; en de mens als een kwetsbaar en instabiel wezen met al zijn wankele verlangens en ongenoemens, angsten en ambities. Als je de wereld en de mens zo benadert, dan kom je tot een beter en vooral een meer bescheiden begrip van wat de mens in denken en handelen aankan. Misschien biedt dat de mogelijkheid om veel fouten en vergissingen te vermijden, die toch vaak veroorzaakt worden door de menselijke hoogmoed.

◀ **Cruciaal om deze tijd van woede te begrijpen, zegt u, is het ressentiment dat samengaat met het streven om te zijn zoals de andere: '... de moderne belofte van gelijkheid botst met massale ongelijkheid als het gaat om macht, onderwijs, status en bezit.' Mensen willen misschien vooral lijken op de meest succesvollen, terwijl ze zich tegelijk onderscheiden van alle anderen? Hoe verhouden die *mimicry* en de aantrekkingskracht van identiteiten zich tot elkaar?**

Pankaj Mishra: Ik denk dat de behoefte om ons af te zetten tegenover de andere via communautaire identiteiten ontstaat uit schaamte: omdat we beseffen dat we veel meer op de andere gelijken dan we willen, en dan vooral in de aspecten die we niet zo graag etaleren. Maar dat doet niets af van onze drang om te hebben wat anderen hebben, en die drang is de voorbije decennia gemonialiseerd en daardoor ook het ressentiment over de vaststelling dat het streven niet lukt.

Dat brengt me terug bij de Boeddha, die verlangen een verdachte emotie vindt en daarom vraagt dat iedereen onderzoekt waar zijn verlangen vandaan komt, waar het naartoe voert. Dat is uiteindelijk de betekenis van meditatie. Daar staat de moderne economie tegenover die gebouwd is op individuele en voortdurend aangewakkerde verlangens, en het moderne nationalisme dat gefundeerd wordt op concurrerende nationale verlangens naar macht.

◀ **Dat moderne project explodeert nu het presenteren van wat ik heb en van wat ik verlang zich via sociale media kan verspreiden naar alle uithoeken van de wereld, met een snelheid en een bereik dat exponentieel groter is dan ooit tevoren.**

Pankaj Mishra: Inderdaad, en dat helpt ook de gelijktijdigheid van die diverse "opstanden" te verklaren.

◀ **We hebben het nu uitgebreid gehad over de theorie, maar in de politieke praktijk blijken symbolen vaak van groter belang dan al dan niet samenhangende theorieën. Rechts lijkt er altijd beter in te slagen die symbolen te vinden en te gebruiken. Hoe komt dat?**

Pankaj Mishra: Rechts is historisch altijd gevoeliger geweest voor de ervaring van mensen dat ze ontworteld zijn in de context van radicale veranderingen. Op dat vlak heeft links nooit veel betekend. Linkse oplossingen waren eerder technocratisch: herverdeling, planeconomie, dat soort zaken. Wat links niet ziet of waarop het geen antwoord heeft, is de behoefte bij veel mensen om binnen de bestaande onzekerheid een nieuw houvast te vinden, een nieuwe gemeenschap van betekenis en zin. En daarvoor zijn symbolen zo belangrijk: een vlag, een tempel, een oord, een taal. Mensen die gekwetst zijn, op zichzelf teruggeworpen, machteloos en overgeleverd aan zelfzuchtige elites, die vinden zich rond dat soort symbolen. Links moet ook woorden, symbolen of dossiers vinden waarmee het een directe connectie kan maken met de reële ervaringen van mensen, en die dus ook een erkenning inhouden dat mensen zich gemarginaliseerd voelen.

◀ **Wat voor bijkomende moeilijkheden zorgt voor links, dat uiteindelijk een inclusief project wil formuleren, is het feit dat er concurrerende gevoelens van uitsluiting of marginalisering zijn. De Trump- of Brexit-kiezers voelen zich tekort gedaan, maar de minderheden die zij daarvan de schuld geven, voelen zich met minstens evenveel reden uitgesloten.**

Pankaj Mishra: Om dat probleem aan te pakken, zouden de media moeten beginnen met op een verantwoordelijke manier over migratie te berichten. Het zijn immers de media die de publieke opinie al jarenlang druppel voor druppel voeden met de overtuiging dat diversiteit een probleem is, dat migratie bedreigend is...

We moeten los van die concurrerende slachtofferschappen, en we hebben integendeel behoefte aan meer empathische verhalen waarin duidelijk wordt dat de ontworteling en onzekerheid van de meerderheid helemaal niet veroorzaakt wordt door mensen die veel onzekerder, veel armer en veel kwetsbaarder zijn. De media moeten dus inzicht geven in welke krachten wél verantwoordelijk zijn voor het lijden van iedereen.

◀ **Als er behoefte is aan een structurele analyse van de oorzaken van uitbuiting, vervreemding en armoede, moeten we dan toch terug naar Marx?**

Pankaj Mishra: Ik zou daarvoor willen vertrekken van gewone, maar heel fundamentele vragen: wat maakt een samenleving goed of gelukkig? Wat zorgt voor voldoende harmonie in een samenleving? En dan zal je toch ook ruimte moeten maken voor compassie en mededeelzaamheid. We zitten op het einde van een lange cyclus van concurrerende waarheidsaanspraken. Wat overblijft zijn de fundamentele behoeften: stabiliteit, zekerheid en een betere toekomst voor de kinderen. Daar heb je geen ingewikkelde Habermas- of Zizekdiscoursen voor nodig.

Dit interview verscheen oorspronkelijk op www.MO.be op 15 april 2017

De media moeten inzicht geven in welke krachten wél verantwoordelijk zijn voor het lijden van iedereen.

We need a radically enlarged understanding of what it means for human beings to pursue the contradictory ideals of freedom, equality and prosperity

PANKAJ MISHRA

The seismic events of 2016 have revealed a world in chaos – and one that old ideas of liberal rationalism can no longer explain.

The election of Donald Trump as president of the United States is the biggest political earthquake of our times, and its reverberations are inescapably global. It has fully revealed an enormous pent-up anger – which had first become visible in the mass acclaim in Russia and Turkey for pitiless despots and the electoral triumph of bloody strongmen in India and the Philippines.

The insurgencies of our time, including Brexit and the rise of the European far right, have many local causes – but it is not an accident that demagoguery appears to be rising around the world. Savage violence has erupted in recent years across a broad swath of territory: wars in Ukraine and the Middle East, insurgencies from Yemen to Thailand, terrorism and counter-terrorism, economic and cyberwar. The conflicts, not confined to fixed battlefields, feel endemic and uncontrollable. Hate-mongering against immigrants and minorities has gone mainstream; figures foaming at the mouth with loathing and malice are ubiquitous on old and new media alike.

There is much dispute about the causes of this global disorder. Many observers have characterised it as a backlash against an out-of-touch establishment, explaining Trump's victory – in the words of Thomas Piketty – as “primarily due to the explosion in economic and geographic inequality in the United States”. Liberals tend to blame the racial resentments of poor white Americans, which were apparently aggravated during Barack Obama's tenure. But many rich men and women – and even a small number of African-Americans and Latinos – also voted for a compulsive groper and white supremacist.

The Nobel prize-winning economist Paul Krugman admitted on the night of Trump's victory that “people like me – and probably like most

readers of the New York Times – truly didn't understand the country we live in". Since the twin shocks of Brexit and the US election, we have argued ineffectually about their causes, while watching aghast as the new representatives of the downtrodden and the "left-behind" – Trump and Nigel Farage, posing in a gold-plated lift – strut across a bewilderingly expanded theatre of political absurdism.

But we cannot understand this crisis because our dominant intellectual concepts and categories seem unable to process an explosion of uncontrolled forces.

In the hopeful years that followed the fall of the Berlin Wall in 1989, the universal triumph of liberal capitalism and democracy seemed assured; free markets and human rights would spread around the world and lift billions from poverty and oppression. In many ways, this dream has come true: we live in a vast, homogenous global market, which is more literate, interconnected and prosperous than at any other time in history.

And yet we find ourselves in an age of anger, with authoritarian leaders manipulating the cynicism and discontent of furious majorities. What used to be called "Muslim rage", and identified with mobs of brown-skinned men with bushy beards, is suddenly manifest globally, among saffron-robed Buddhist ethnic-cleansers in Myanmar, as well as blond white nationalists in Germany. Violent hate crimes have blighted even the oldest of parliamentary democracies, with the murder of the MP Jo Cox by a British neo-Nazi during the venomous campaign for Brexit. Suddenly, as the liberal thinker Michael Ignatieff recently wrote: "Enlightenment humanism and rationalism" can no longer adequately "explain the world we're living in."

The largely Anglo-American intellectual assumptions forged by the cold war and its jubilant aftermath are an unreliable guide to today's chaos – and so we must turn to the ideas of an earlier era of volatility. It is a moment for thinkers such as Sigmund Freud, who warned in 1915 that the "primitive, savage and evil impulses of mankind have not vanished in any individual", but are simply waiting for the opportunity to show themselves again. Certainly, the current conflagration has brought to the surface what Friedrich Nietzsche called "ressentiment" – "a whole tremulous realm of subterranean revenge, inexhaustible and insatiable in outbursts."

By contrast, the fundamental premise of our existing intellectual frameworks is the assumption that humans are essentially rational and motivated by the pursuit of their own interests; that they principally act to maximise personal happiness, rather than on the basis of fear, envy or resentment.

The bestseller *Freakonomics* is a perfect text of our time in its belief that "incentives are the cornerstone of modern life," and "the key to solving just about any riddle". From this view, the current crisis is an irruption of the irrational – and confusion and bewilderment are

We cannot understand this crisis because our dominant intellectual concepts and categories seem unable to process an explosion of uncontrolled forces.

widespread among political, business and media elites. The ordinarily stolid Economist has lately lurched from dubious indignation over “post-Truth politics” to the Rip Van Winkle-ish declaration of “The New Nationalism”. Many other mainstream periodicals now read like parodies of New Left Review, as they attend belatedly to the failings of global capitalism – most egregiously, its failure to fulfil its own promise of general prosperity.

We can now see, all too clearly, a widening abyss of race, class and education in Britain and the US. But as explanations proliferate, how it might be bridged is more unclear than ever. Well-worn pairs of rhetorical opposites, often corresponding to the bitter divisions in our societies, have once again been put to work: progressive v reactionary, open v closed, liberalism v fascism, rational v irrational. But as a polarised intellectual industry plays catch-up with fast-moving events that it completely failed to anticipate, it is hard to avoid the suspicion that our search for rational political explanations for the current disorder is doomed. All of the opponents of the new “irrationalism” – whether left, centre, or right – are united by the presumption that individuals are rational actors, motivated by material self-interest, enraged when their desires are thwarted, and, therefore, likely to be appeased by their fulfilment.

This notion of human motivation deepened during the Enlightenment, whose leading thinkers, despising tradition and religion, sought to replace them with the human capacity to rationally identify individual and collective interests. The dream of the late 18th century, to rebuild the world along secular and rational lines, was further elaborated in the 19th century by the utilitarian theorists of the greatest happiness for the greatest number of people – and this notion of progress was embraced by socialists and capitalists alike.

After the collapse of the socialist alternative in 1989, this utopian vision took the form of a global market economy dedicated to endless growth and consumption – to which there would be no alternative. According to this worldview, the dominance of which is now nearly absolute, the human norm is Homo economicus, a calculating subject whose natural desires and instincts are shaped by their ultimate motivation: to pursue happiness and avoid pain.

This simple view always neglected many factors ever-present in human lives: the fear, for instance, of losing honour, dignity and status, the distrust of change, the appeal of stability and familiarity. There was no place in it for more complex drives: vanity, fear of appearing vulnerable, the need to save face. Obsessed with material progress, the hyperrationalists ignored the lure of resentment for the left-behind, and the tenacious pleasures of victimhood.

And yet modern history provides enormous evidence for the persistent power of unreason. It was not so long ago – in the early 19th century – that French pretensions to a rational, universal, and cosmopolitan

civilisation first provoked resentful Germans into the militant expression of what we now call “cultural nationalism”: the assertion of authentic culture rooted in national or regional character and history.

One revolution after another since then has demonstrated that feelings and moods change the world by turning into potent political forces. Fear, anxiety and a sense of humiliation were the principal motive of Germany’s expansionist policy in the early 20th century – and it is impossible to understand the current upsurge of anti-western sentiment in China, Russia and India without acknowledging the role played by humiliation.

Yet a mechanistic and materialist way of conceiving human actions has become entrenched, in part because economics has become the predominant means of understanding the world. A view that took shape in the 19th century – that there is “no other nexus between man and man than naked self-interest” – has become orthodoxy once again in an intellectual climate that views the market as the ideal form of human interaction and venerates technological progress and the growth of GDP. All of this is part of the rigid contemporary belief that what counts is only what can be counted and that what cannot be counted – subjective emotions – therefore does not.

Our current disregard of non-economic motivations is even more surprising when we learn that less than a century ago, the Enlightenment’s “narrow rational programme” for individual happiness had already become “the butt of ridicule and contempt” – as the Austrian modernist writer Robert Musil observed in 1922. Indeed, the pioneering works of sociology and psychology as well as modernist art and literature of the early 20th century were defined in part by their insistence that there is more to human beings than rational egoism, competition and acquisition, more to society than a contract between logically calculating and autonomous individuals, and more to politics than impersonal technocrats devising hyper-rational schemes of progress with the help of polls, surveys, statistics, mathematical models and technology.

Writing in the 1860s, during the high noon of 19th-century liberalism, Fyodor Dostoevsky was one of the first modern thinkers to air the suspicion, now troubling us again, that rational thinking does not decisively influence human behaviour. He pitted his Underground Man – the quintessential loser dreaming of revenge against society’s winners – against the idea of rational egoism, or material self-interest, then popular in Russia among eager readers of John Stuart Mill and Jeremy Bentham. Dostoevsky’s protagonist obsessively assaults the shared rationalist assumptions of both capitalists and socialists: that human beings are logically calculating animals, driven by perceived incentives:

Oh, tell me who was it first announced, who was it first proclaimed, that man only does nasty things because he does not know his own interests; and that if he were enlightened, if his eyes were opened to

his real normal interests, man would at once cease to do nasty things, would at once become good and noble because, being enlightened and understanding his real advantage, he would see his own advantage in the good and nothing else?

Dostoevsky defined a style of thought that was later elaborated by Nietzsche, Freud, Max Weber and others – who mounted a full-blown intellectual revolt against the oppressive certainties of rationalist ideologies, whether left, right or centre. This is an intellectual revolution that is barely remembered today – but it erupted at an emotional and political moment that would seem eerily familiar to us: a period of uneven and disruptive economic growth, distrust of politicians, fear of change, and anxiety about rootless cosmopolitans, aliens and immigrants.

This was an era when the disaffected masses – recoiling from the 19th century's prolonged experiment in laissez-faire economic rationalism – had begun to fall for radical alternatives, in the form of blood-and-soil nationalism and anarchist terrorism. This anti-liberal political uprising forced many of those we now regard as central figures of 20th-century intellectual life to question their fundamental notions of human behaviour, and to discard the positivist nostrums that had taken root in the previous century.

By the late 1850s, Charles Darwin had already shattered the notion that human beings could control how they develop – let alone build a rational society. Novelists, sociologists and psychologists examining the turbulent mass societies of the late 19th century concluded that human actions could not be reduced to single causes, whether religious and ideological faith, or the rationality of self-interest.

Freud, who lived in turn-of-the-century Vienna while demagogues were scapegoating Jews and liberals for the mass suffering inflicted by industrial capitalism, came to see the rational intellect as “a feeble and dependent thing, a plaything and tool of our impulses and emotions”. “One gets the impression,” Freud wrote in *The Future of an Illusion* (1927) “that culture is something imposed on a reluctant majority by a minority that managed to gain possession of the instruments of power and coercion.” Long before the 20th century's explosions of demagoguery, Max Weber, as he observed Germany's hectic industrialisation, presciently speculated that individuals, unmoored by socioeconomic turmoil and alienated by bureaucratic rationalisation, could become vulnerable to a despotic leader.

The problem for these critics of Enlightenment rationalism, as Robert Musil defined it, was not that we “have too much intellect and too little soul”, but that we have “too little intellect in matters of the soul”. We suffer even more from this problem today as we struggle to make sense of the outbreaks of political irrationalism. Committed to seeing the individual self as a rational actor, we fail to see that it is a deeply unstable entity, constantly shaped and reshaped in its interplay with shifting

A period of uneven and disruptive economic growth, distrust of politicians, fear of change, and anxiety about rootless cosmopolitans, aliens and immigrants.

social and cultural conditions. In our own time, amid what Hannah Arendt described as a “tremendous increase in mutual hatred and a somewhat universal irritability of everybody against everybody else”, this fragile self has become particularly vulnerable to resentment.

Ressentiment – caused by an intense mix of envy, humiliation and powerlessness – is not simply the French word for resentment. Its meaning was shaped in a particular cultural and social context: the rise of a secular and meritocratic society in the 18th century. Even though he never used the word, the first thinker to identify how resentment would emerge from modern ideals of an egalitarian and commercial society was Jean-Jacques Rousseau. An outsider to the Parisian elite of his time, who struggled with envy, fascination, revulsion and rejection, Rousseau saw how people in a society driven by individual self-interest come to live for the satisfaction of their vanity – the desire and need to secure recognition from others, to be esteemed by them as much as one esteems oneself.

But this vanity, luridly exemplified today by Donald Trump’s Twitter account, often ends up nourishing in the soul a dislike of one’s own self while stoking impotent hatred of others; and it can quickly degenerate into an aggressive drive, whereby individuals feel acknowledged only by being preferred over others, and by rejoicing in their abjection. (As Gore Vidal pithily put it: “It is not enough to succeed. Others must fail.”)

Such resentment breeds in proportion to the spread of the principles of equality and individualism. In the early 20th century, the German sociologist Max Scheler developed a systematic theory of resentment as a distinctly modern phenomenon – ingrained in all societies where formal social equality between individuals coexists with massive differences in power, education, status, and property ownership. In an era of globalised commerce, these disparities now exist everywhere, along with enlarged notions of individual aspiration and equality. Accordingly, resentment, an existential resentment of others, is poisoning civil society and undermining political liberty everywhere.

But what makes resentment particularly malign today is a growing contradiction. The ideals of modern democracy – the equality of social conditions and individual empowerment – have never been more popular. But they have become more and more difficult, if not impossible, to actually realise in the grotesquely unequal societies created by our brand of globalised capitalism.

The past two decades of hectic globalisation have brought us closer than ever before to the liberal Enlightenment ideal of a universal commercial society of self-interested, rational and autonomous individuals – one that was originally advocated in the 18th century by such thinkers as Montesquieu, Voltaire, Adam Smith, and Kant. In the 19th century, it was still possible for Marx to sneer at Jeremy Bentham for assuming “the modern shopkeeper, especially the English shopkeeper, as the

normal man". In our own time, however, the ideology of neoliberalism – a market-centric hybrid of Enlightenment rationalism and 19th-century utilitarianism – has achieved near total domination in the economic and political realm alike.

The success of this universal creed can be attested by many innovations of recent decades that now look perfectly natural. The rational market is expected to ensure the supply of valuable products and services, while the task of governments is to ensure fair competition, which produces "winners" and "losers". The broad intellectual revolution in which an all-knowing market judges failure and success has even more forcefully insisted on the rationality of the individual.

Issues of social justice and equality have receded along with conceptions of society or community – to be replaced by the freely choosing individual in the marketplace. According to the prevailing view today, the injustices entrenched by history or social circumstances cease to matter: the slumdog, too, can be a millionaire, and the individual's failure to escape the underclass is self-evident proof of his poor choices.

But this abstract conception has no room for the emotional situation of real, flesh-and-blood people – and how they might act within concrete social and historical settings.

One of the first people to notice the disturbing complex of emotions we now see among self-seeking individuals around the world was Alexis de Tocqueville – who was already worried in the 1830s that the American promise of meritocracy, its uniformity of culture and manners, and "equality of conditions" would make for immoderate ambition, corrosive envy and chronic dissatisfaction. The passion for equality, he warned, could swell "to the height of fury" and lead many to acquiesce in a curtailment of their liberties, and to long for the rule of a strongman.

As De Tocqueville pointed out, people liberated from old hierarchies "want equality in freedom, and, if they cannot get it, they still want it in slavery."

We witness a universal frenzy of fear and loathing today because the democratic revolution De Tocqueville witnessed has spread from its American centre to the remotest corners of the world. The rage for equality is conjoined with the pursuit of prosperity mandated by the global consumer economy, aggravating tensions and contradictions in inner lives that are then played out in the public sphere.

"To live in freedom," De Tocqueville warned, "one must grow used to a life full of agitation, change and danger." This kind of life is barren of stability, security, identity and honour, even when it overflows with material goods. Nevertheless, it is now commonplace among people around the world that rational considerations of utility and profit – the needs of supply chains and the imperatives of quarterly shareholder returns – uproot, humiliate and render obsolete.

Issues of social justice and equality have receded along with conceptions of society or community – to be replaced by the freely choosing individual in the marketplace.

The widespread experience of the maelstrom of modernity has only heightened the lure of resentment. Many new individuals now “live in freedom”, in De Tocqueville’s words, even as they are enslaved by finely integrated political, economic and cultural powers: the opaque workings of finance capital, the harsh machinery of social security, juridical and penal systems, and the unrelenting ideological influence of the media and the internet.

Never have so many free individuals felt so helpless – so desperate to take back control from anyone they can blame for their feeling of having lost it. It should not be surprising that we have seen an exponential rise in hatred of minorities, the main pathology induced by political and economic shocks. These apparent racists and misogynists have clearly suffered silently for a long time from what Albert Camus called “an autointoxication – the evil secretion, in a sealed vessel, of prolonged impotence”. It was this gangrenous resentment, festering for so long in places such as the Daily Mail and Fox News, that erupted volcanically with Trump’s victory.

Rich and poor alike voting for a serial liar and tax dodger have confirmed yet again that human desires operate independently of the logic of self-interest – and may even be destructive of it. Our political and intellectual elites midwived the new “irrationalism” through a studied indifference to the emotional dislocation and economic suffering induced by modern capitalism. Not surprisingly, they are now unable to explain its rise. Indeed, their universal assumption, hardened since 1989, that there are no alternatives to western-style democracy and capitalism – the famous “end of history” – is precisely what has made us incapable of grasping the political phenomena shaking the world today.

It is clear now that the exaltation of individual will as something free of social and historical pressures, and as flexible as markets, concealed a breathtaking innocence about structural inequality and the psychic damage it causes. The contemporary obsession with individual choice and human agency disregarded even the basic discoveries of late-19th-century sociology: that in any mass society, life chances are unevenly distributed, there are permanent winners and losers, a minority dominates the majority, and the elites are prone to manipulate and deceive.

Even the terrorist attacks of 9/11 left undisturbed the vision in which a global economy built around free markets, competition and rational individual choices would alleviate ethnic and religious differences and usher in worldwide prosperity and peace. In this utopia, any irrational obstacles to the spread of liberal modernity – such as Islamic fundamentalism – would be eventually eradicated. Fantasies of a classless and post-racial society of empowered rational-choice actors bloomed as late as 2008, the year of the most devastating economic crisis since the Great Depression.

*That a rancorous
Twitter troll will
soon become the
world's most
powerful man is
the latest of many
reminders that the
idealised claims of
western elites about
democracy and
liberalism never
actually conformed
to the political and
economic reality
at home.*

Today, however, the basic assumptions of cold war liberalism lie in ruins – after decades of intellectual exertion to construct flimsy oppositions between the rational west and the irrational east. The political big bang of our time does not merely threaten the vanity projects of an intellectual elite, but the health of democracy itself – the defining project of the modern world. Since the late 18th century, tradition and religion have been steadily discarded, in the hope that rational, self-interested individuals can form a liberal political community that defines its shared laws, ensuring dignity and equal rights for each citizen, irrespective of ethnicity, race, religion and gender. This basic premise of secular modernity, which earlier only seemed menaced by religious fundamentalists, is now endangered by elected demagogues in its very heartlands, Europe and the US.

Where do we go from here? We can of course continue to define the crisis of democracy through reassuring dualisms: liberalism v authoritarianism, Islam v modernity, and that sort of thing. It may be more fruitful to think of democracy as a profoundly fraught emotional and social condition – one which, aggravated by turbo-capitalism, has now become unstable. This might allow us to examine the workings of resentment across varied countries and classes, and to understand why ethno-nationalist supremacy has grown alongside economic stagnation in America and Britain, even as it flourishes alongside economic expansion in India and Turkey. Or, why Donald Trump, the flashy plutocrat tormented by his lowly status among Manhattan's cultivated liberals, obsessively baits the New York Times and calls for a boycott of the Broadway show Hamilton.

That a rancorous Twitter troll will soon become the world's most powerful man is the latest of many reminders that the idealised claims of western elites about democracy and liberalism never actually conformed to the political and economic reality at home. A rowdy public culture of disparagement and admonition does not hide the fact that the chasm of sensibility between a technocratic elite and the masses has grown. Everywhere, a majority that was promised growing equality sees social power monopolised by people with money, property, connections and talent; they feel shut out from both higher culture and decision-making.

Many people find it easy to aim their rage against an allegedly cosmopolitan and rootless cultural elite. Objects of hatred are needed more than ever during times of crisis, and rich “citizens of nowhere” – as Theresa May dubbed them – conveniently embody the vices of a desperately sought-after but infuriatingly unattainable modernity. And so globalisation, which promotes integration among shrewd elites, helps incite resentment everywhere else, especially among people forced against their will into universal competition.

In search of a balm for these wounds, many intellectuals have embraced nostalgic fantasies of vanished unity. Earlier this year, the New

York Times columnist David Brooks returned from communist Cuba gushing about Cubans' "fierce love of country, a sense of national solidarity and a confident patriotic spirit that is today lacking in the United States." More recently, Simon Jenkins, in the Guardian, and the intellectual historian Mark Lilla – in a widely circulated New York Times opinion piece – have urged the rejection of "identity liberalism" and the necessity of embracing national unity and common identity. As Trump's victory was declared, Simon Schama tweeted that we need a new Churchill to save democracy in Europe and America.

Such breast-beating amounts to a truly irrational demand: that the present abolish itself, making way for a return to the past. Ideally, to the time when paternalistic white liberals occupied the vital centre, little disturbed by the needs and desires of history's forgotten, humiliated and silenced people.

These lamentations for simpler times – that all we lack is the right sort of spine-stiffening democratic leader, or rational culture, or cultural unity, or patriotic spirit – ignore the fragmented nature of our politics. Social and technological developments are not liberal or conservative, democratic or authoritarian; they are as prone to enshrine LGBT rights as to reinstate torture and disseminate fake news. Nor does the longing for the good old days adequately respond to the massive crisis of legitimacy facing democratic institutions today.

Political antidotes to the sinister pathologies unleashed by Putin, Erdoğan, Modi, Brexit and Trump require a reckoning with the bad new days – something a lot more forward-looking than models of solidarity inspired by Cuba or Churchill, nationalist pedagogies for the oppressed, or dauntless faith in globalisation eventually delivering the promised goods.

This work is necessary – but it can only proceed with a more sophisticated analysis of how today's landscape of hyperrational power has coerced a new and increasingly potent irrationalism into existence. And such analyses would require, above all, a richer and more varied picture of human experience and needs than the prevailing image of Homo economicus. This intellectual effort – which was first undertaken more than a century ago by the thinkers cited here – would necessarily take us beyond liberalism and its faith in the curative power of economic growth.

What Robert Musil called the "liberal scraps of an unfounded faith in reason and progress" have yet again failed modern human beings in their all-important task of understanding their experience. We once more confront the possibility, outlined in Musil's great novel about the collapse of liberal values, *The Man Without Qualities*, that the characteristic desolation of the modern human being – his "immense loneliness in a desert of detail, his restlessness, malice, incomparable callousness, his greed for money, his coldness and violence" – is "the result of the losses that logically precise thinking has inflicted on the soul".

For nearly three decades, the religion of technology and GDP and the crude 19th-century calculus of self-interest have dominated politics and intellectual life. Today, the society of entrepreneurial individuals competing in the rational market reveals unplumbed depths of misery and despair; it spawns a nihilistic rebellion against order itself.

With so many of our landmarks in ruins, we can barely see where we are headed, let alone chart a path. But even to get our basic bearings we need, above all, greater precision in matters of the soul. The stunning events of our age of anger, and our perplexity before them, make it imperative that we anchor thought in the sphere of emotions; these upheavals demand nothing less than a radically enlarged understanding of what it means for human beings to pursue the contradictory ideals of freedom, equality and prosperity.

Otherwise, in our sterile infatuation with rational motivations and outcomes, we risk resembling those helpless navigators who, De Tocqueville wrote, “stare obstinately at some ruins that can still be seen on the shore we have left, even as the current pulls us along and drags us backward toward the abyss”.

This essay was originally published by the Guardian under the title “Welcome to the age of anger”, on Thursday 8 December 2016. It is republished with permission of the author.

The society of entrepreneurial individuals competing in the rational market reveals unplumbed depths of misery and despair; it spawns a nihilistic rebellion against order itself.

PANKAJ MISHRA

Geert Mak: 'Het populistische verzet tegen de EU is een reactie op een Unie die de burger in de wind gezet heeft'

GIE GORIS

'In 2004 was er nauwelijks een Europees debat onder burgers. Door al de ellende en crises staan we vandaag met rooie koppen tegen elkaar te schreeuwen, maar we doen dat wél als Europeanen, en dat is heel interessant. Dat betekent dat een Europees politiek debat wel degelijk aan het opkomen is', zegt Geert Mak.

Geert Mak, auteur van onder andere *In Europa*, is nog steeds Mister Europa. Tijdens dit interview reflecteerde hij op de toekomst van de bedreigde Unie. Maar net als de camera opgeborgen wordt, weet hij wat hij zeker had moeten zeggen: dat het Europese beleid lijdt aan de individualisering van alles wat er momenteel zoal mis gaat. 'Je stad en land worden kapotgebombardeerd, maar jij moet wel individueel bewijzen dat je terecht gevluht bent. De economie klappt in elkaar, maar als werkloze sta je er wel alleen voor, de samenleving vindt dat niet langer haar morele probleem. Dát bedreigt Europa, meer dan de komst van vluchtelingen en migranten.'

◀ **Vorig weekend verscheen op MO.be een uitgebreide opinie onder de titel: *Vrees de angst, niet de terroristen.***

Geert Mak: Dat is mij uit het hart gegrepen. Dat is de enige houding die goed is. Het doet me ook denken aan de houding die de Britten aannamen toen Londen gebombardeerd werd. Zij hielden zich overeind door gewoon keihard door te gaan. De angst is in heel veel situaties je allergrootste vijand. Hij is verlamrend, leidt tot allerlei irrationele beslissingen en paniek, en lost meestal niks op.

◀ **De roerige straat of de luidruchtige sociale media reageren daarop met de stelling dat u, als lid van de elite, mooi praten hebt, maar dat de veranderingen onderaan in de samenleving harder aankomen. Moet die ruwe stem van de straat niet beter beluisterd worden?**

Geert Mak: Die ruwe stem van de straat is een geromantiseerd beeld. In Nederland wonen veel van die mensen met zo'n grote mond ook in Volendam, waar bij wijze van spreken twee Marokkanen wonen die

keurige middenstanders zijn. Ik heb twintig jaar in een van de ruigste buurten van Amsterdam gewoond, en met de buurtbewoners hadden we het adagium: we zien de problemen wel, maar we laten ons niet gek maken. Blijf nuchter.

◀ **Dat klinkt heel Hollands ... tot aan Fortuyn. Vanaf toen werd Nederland gidsland voor wat intussen een wijdverbreid rechts nationalisme werd, waarin de angst gecultiveerd en gefêteerd wordt.**

Geert Mak: Om te beginnen moet je toch beseffen dat Wilders en Fortuyn héél verschillende figuren zijn. En, ja, er komt een heleboel kabaal uit Wilders en die hoek van Nederland, maar tegelijk zijn er meer vrijwilligers in het getouw voor de vluchtelingen dan er vluchtelingen zijn. De burgemeesters – van links tot rechts – zijn echt fantastisch. Overal zie je initiatieven. Er is – misschien te weinig in het woord, maar zeker in de daad – een enorme tegenbeweging tegen het nihilisme van Wilders.

Vroeger lag er in Nederland een betonlaag over problemen in verband met de migratie. Dat was taboe. Dat had te maken met de Tweede Wereldoorlog, met de ambitie nooit meer dat racisme toe te laten. Dat leidde ertoe dat iemand die problemen aankaartte met migranten meteen uitgemaakt werd voor racist.

Vanaf het einde van de jaren negentig hebben we dan zeker een decenniumlang woeste discussies gehad. Afgezien van Wilders, is daar intussen toch wel weer wat evenwicht in gevonden. Marokkanen, Turken en andere migranten zijn veel mondiger geworden en men is ook meer nuances gaan zien. Tegelijk verzamelt Wilders mensen om zich heen die ontevreden zijn over allerlei andere zaken. Veel mensen die verdwaald zijn om sociaaleconomische redenen hopen in Wilders de leidersfiguur te vinden die hen uit hun economische ellende zal halen.

Ook de discussie over vluchtelingen wordt vertroebeld door bijvoorbeeld de reële problemen die mensen aan de onderkant hebben met huisvesting. Alleen komt dat maar zeer ten dele door de vluchtelingen en veel meer door het beleid dat gevoed is de afgelopen jaren. Toch zijn de vluchtelingen dan een hele gemakkelijke zondenbok. En Wilders stimuleert dat enorm.

◀ **Is de kloof tussen mensen mét en zonder toekomst de reden dat opvang en onthaal voor vluchtelingen steeds moeilijker politiek te verkopen valt?**

Geert Mak: In Nederland zijn veel van de problemen met vluchtelingen voorspelbaar. Als je een asielzoekerscentrum voor 2000 mensen opent in een dorpje van 500 inwoners, dan zegt de eerste wet van de sociologie dat daar spanningen van komen.

De hele discussie over integratie is ook gedeeltelijk achterhaald, want de diversiteit is gewoon een feit. Als je door de bibliotheek van Amsterdam loopt, dan zie je geen multicultureel drama, maar een

geoliede, in alle vormen gekleurde samenleving. Net als Londen. Wij wonen in een mondiale stad waar veel dynamiek zit en veel gebeurt, en waar problemen zijn – met name met jonge Marokkanen – maar waar de integratie verder redelijk goed verloopt. De komst van vluchtelingen stelt nieuwe vragen, maar ik heb niet het gevoel dat er paniek is in Nederland.

◀ **Nederland steunt in Europa wel de strekkingen die een einde willen maken aan het *Wir Schaffen Das* van Angela Merkel.**

Geert Mak: Nederland voert gematigd dat beleid, ja. Nederland is daarin ook hypocriet, omdat het vluchtelingen veel langer laat wachten dan nodig is. Tegelijk levert de komst van 50.000 nieuwkomers op enkele maanden tijd natuurlijk allerlei problemen op. Zelfs al was je Onze-Lieve-Heer, dan nog stond je voor problemen.

Merkels *Wir Schaffen Das* was een gebaar van zelfvertrouwen. Haar houding was in moreel en menselijk opzicht top. Ik denk wel dat ze zich in twee dingen vergist heeft. Eén: de globalisering: haar roep werd tot in de verste hutjes van Afrika gehoord, wat een hele nieuwe stroom in gang zette. Twee: de latente irritatie in Europa tegenover Duitsland als allesbepalende macht. Landen wilden niet op haar bevel handelen, zonder overleg.

Het idee van de ongelimiteerde instroom is een utopie. Ik vind in deze dat grenzen van belang zijn, alleen moet je niet de illusie hebben dat je grenzen totaal kan afsluiten. Je moet je dus afvragen hoe je met die grenzen omgaat – en daarin ben ik wel ruimdenkend. *Wir Schaffen Das* had iets grenzeloos, en net dat grenzeloze is in Europa een bron van angst en een voedingsbodem voor populisme.

◀ **We vinden grenzen belangrijk als mensen naar Europa willen komen, maar niet als Europa een drijvende kracht is achter de neoliberale globalisering of als er al dan niet in NAVO-verband gebombardeerd wordt in Libië, Afghanistan of Irak.**

Geert Mak: Het probleem van Europa is net dat het niet ziet dat het een enorme macht is en een eigen geopolitieke rol heeft. Een macht als Europa zal nooit alleen binnen zijn eigen grenzen opereren, maar dat doet geen land. Het gaat er alleen maar om hoe je die overschrijdingen onderling regelt.

◀ **Maar niet alle landen gaan bombarderen elders...**

Geert Mak: En wat immigratie betreft, is er wel degelijk een grens. Dat zie je bijvoorbeeld aan Zweden, dat altijd een heel ruimhartig beleid gevoerd heeft, maar op een bepaald moment houdt dat gewoon op. Er is een moment dat het absorptievermogen van een samenleving ophoudt, dat de sociale cohesie niet langer redelijk overeind blijft. Dan riskeer je dat het model waar iedereen naartoe wil niet langer houdbaar is.

Ik vind alleen dat men wel heel paniekerig doet en veel te snel roept dat alles gaat omtuimelen. Een land kan best wat hebben, ook Europa kan best 10 miljoen migranten hebben op 470 miljoen inwoners. Maar dan moet je die wel spreiden.

◀ **U verwijst naar het belang van sociale cohesie. Dat stelt de vraag naar welke gezamenlijke identiteit we ontwikkelen, maar ook naar de bedreiging daarvan. Wordt sociale cohesie niet veel meer bedreigd door de groeiende kloof tussen arm en rijk, dan door de komst van vluchtelingen?**

Geert Mak: De identiteit van Amsterdam is immigratie. De discussie gaat dan over de vraag hoe je dat immigrantenkenmerk en dat tolerante kenmerk van de stad in stand kunt houden. De tolerantie mag niet ten onder gaan aan haar eigen tolerantie. Dat debat hoort bij een moderne grote stad. Het is een eeuwig zoeken naar balans, het is een eeuwige discussie. Warschau werd na het uitmoorden van de joden een hele monoculturele stad. Daarom is het ook geen wereldstad. Istanboel was een bruisende wereldstad eind negentiende eeuw, maar was zo plat als een dubbeltje in de twintigste eeuw. Dat begint nu weer op te veren.

Is de huidige instabiliteit het gevolg van het neoliberale, nieuwe kapitalisme? Wellicht wel, al denk ik dat het ook een wurgende uniformiteit produceert. Maar het is zeker wel zo dat mensen zich hierdoor onzeker voelen en het is een kernprobleem van de Europese Unie, los van de weeffouten die al in de jaren vijftig in die structuur gemaakt werden.

Tot de jaren tachtig was de Europese Unie regulerend voor het kapitaal en beschermend voor de burger en het kleine. Daarna ging de Unie het neoliberale kapitalisme juist ontzettend faciliteren en bevorderen. De burger is daardoor heel erg in de wind gezet. Dat is de reële kern van het populistische verzet. Zelfs politici hebben geen controle meer over de zaak, en dat voelen die bewegingen scherp aan.

◀ **En dat hebben die politici zelf gewild. Als het Europese project dreigt te mislukken, dan is dat de verantwoordelijkheid van de centrumpartijen die hun eigen macht uit handen gegeven hebben ten voordele van de economische actoren?**

Geert Mak: Absoluut! Na de bankencrisis waren er tientallen banken gered met miljarden belastinggeld. In ruil daarvoor hadden de banken hervormd moeten worden. De bancaire sector heeft dat met groot succes weten te voorkomen. En dus kan zo'n bankencrisis zich opnieuw voordoen. Hetzelfde zien we met het emissieschandaal van de auto-industrie.

Wat dat betreft doen de kapitalistische Amerikanen meer voor consumentenbescherming. Wie daar zijn consumenten zo oplicht, wordt in ketenen rinkelend voor de rechtszaal gehaald. In Europa is dat niet gebeurd en de autolobby heeft verkregen dat deze valse normen nog gelden tot ver in het volgende decennium. En dat is meer ondermijnd voor het gezag van Europese Unie dan honderd toespraken van mijnheer Wilders.

◀ **U bent wellicht te optimistisch wat de VS betreft. Ik denk dat daar na de bankencrisis twee mensen veroordeeld zijn, ondanks de betrokkenheid van duizenden bij een spel dat een wereldwijde crisis met honderdduizenden doden tot gevolg had.**

De identiteit van Amsterdam is immigratie. De discussie gaat dan over de vraag hoe je dat immigrantenkenmerk en dat tolerante kenmerk van de stad in stand kunt houden.

De euro is een kooi, een gifpil die veel meer dan de vluchtelingencrisis in staat is Europa te splijten.

Geert Mak: Ze hebben wel hun banken beter aangepakt. Iets beter.

◀ **Moet er bijvoorbeeld meer politieke controle komen op het monetaire beleid van Europa en met name op de Europese Centrale Bank?**

Geert Mak: Wat Draghi (de voorzitter van de ECB) doet, volgt een bepaalde politieke lijn. Hij smeekt om inflatie, wat een lijn is ten voordele van de zuidelijke landen –die gesteund moeten worden, maar die dankzij dit beleid kunnen doorgaan met rottige leningen, wankelende banken, enzovoort. Het probleem is dat de Europese Unie die discussie niet heeft willen of kunnen voeren, dus Draghi moet het opknappen. De jongste maatregel (de invoering van de nulprocent interest) is een soort wanhoopssprong want rente op nul zetten is complete paniek. Tegelijk smeekt hij regeringen om beleid te voeren, de economie te stimuleren en op te houden met het bezuinigingsbeleid.

De euro is van in het begin een wanproduct omdat het economieën samenbindt die in een heel andere fase zitten, andere structuren, culturen en tradities hebben. De euro is een kooi, een gifpil die veel meer dan de vluchtelingencrisis in staat is Europa te splijten – wat de hemel verhoede.

◀ **De eurocrisis splitste Europa in noord en zuid, de vluchtelingencrisis in west en oost. In plaats van *an ever closer union*, zitten we met brokken Europa die steeds verder uit elkaar lijken te drijven.**

Geert Mak: Europa moet opnieuw in de steigers. Het Europese project zou je moeten heruitvinden.

◀ **Zoals Yannis Varoufakis zegt: Europa moet opnieuw gedemocratiseerd worden.**

Geert Mak: Ja, maar met Varoufakis heb ik een krachtig verschil van mening. Voor hem telt alleen de democratische beslissing van het Griekse volk, niet de democratische keuzes van de anderen. Dat is misleiding. Als de Duitsers op een bepaald moment geen zin meer hadden om voor de Grieken te blijven betalen, dan is dat misschien niet aardig en niet netjes, maar het is ook democratie. Een Europese democratie zal altijd gecompliceerd zijn. Altijd.

◀ **Omdat we niet af geraken van de natiestaten?**

Geert Mak: Ja, maar ook omdat we verschillende belangen hebben. Als Draghi de rente verlaagt, dan betalen de Slovenen en de armere gepensioneerden in Nederland en Duitsland ook mee. Het Griekse conflict was ten gronde ook een conflict tussen democratieën.

◀ **Het was dus ook een falen van Europa als (democratische) ruimte, want iedereen bleef redeneren in nationale termen, terwijl de euro het probleem wel op Europees niveau stelde.**

Geert Mak: Daarom moet je Europa op een andere manier democratiseren, op een rechtstreekse manier. Daarvoor heb je een beperkte federatieve vorm nodig, die dan ook zwaar gelegitimeerd moet worden waardoor je om die nationale constructies heen kunt.

Er is heel veel in Europa dat heel goed bij de nationale staten kan blijven. Maar vluchtelingen, kapitaalstromen, immigratie, energie, klimaatverandering... dat zijn allemaal zaken die alleen maar gemeenschappelijk gedaan kunnen worden. Laten we Europa in die zin herstructureren en opnieuw democratisch legitimeren. Ik denk zelfs dat je een aantal eurosceptici daarvoor over de streep kan halen, want die snappen ook wel dat je een aantal dingen echt samen moet doen.

◀ **Sinds de economische crisis, de vluchtelingencrisis en de terroristische crisis wordt er nauwelijks nog gesproken over de klimaatverandering en de transitie die we daarvoor moeten beginnen – op nog veel grotere schaal dan uw herstelling van de EU.**

Geert Mak: Dat komt ook door al die weeffouten in de Unie, waardoor de aandacht altijd gaat naar wat anders draait. Doordat de Europese leiders zo gepreoccupeerd waren met de eurocrisis, hebben ze dat aanzwellende vluchtelingenprobleem veel te lang genegeerd.

We hebben Schengen, maar geen gemeenschappelijke migratiepolitiek ontwikkeld. Dat zie je de hele tijd in Europa: er wordt iets technisch bedacht – want daar komt wel consensus over, – maar het politieke debat blijft uit. Dat wordt vermeden of komt niet tot een conclusie, omdat er daar de structuur niet voor is. Daarover ben ik het dus wel eens met Varoufakis: de Europese democratische cultuur moet veel meer ontwikkeld worden.

Ik ben niet helemaal pessimistisch. Toen ik *In Europa* schreef in 2004 was er nog nauwelijks een Europees debat onder burgers. Door al die ellende en crises staan we vandaag met rooie koppen tegen elkaar te schreeuwen, maar we doen dat wel als Europeanen, en dat is heel interessant. Dat betekent dat een Europees politiek debat wel degelijk aan het opkomen is.

◀ **Gelooft u dat Europa uit deze perfect storm zal tevoorschijn komen met een beter besef van zijn rol in de wereld? China, India, iedereen wacht op de EU, maar die geeft niet thuis want is alleen nog met zichzelf bezig.**

Geert Mak: Exact, en dat is het grote probleem. We zijn in de overgang van een Eurocentrische, Atlantische, twintigste-eeuwse wereldorde naar iets totaal nieuws, multipolairs. Europa heeft vijfhonderd jaar in het centrum van de wereldorde gestaan, nu raakt dat voorbij. Het enige politieke project dat Europa voor zichzelf heeft, is die Unie. Dat wordt stilaan dramatisch. Pas als deze crisissen overwonnen zijn, heeft Europa opnieuw de energie om zich met die toekomstige wereldorde bezig te houden.

◀ **Maar de Commissie investeert vandaag volop in het overeind houden van de Atlantische orde, door er alles aan te doen om een nieuw handels- en investeringsakkoord met de VS te sluiten, in plaats van de multipolaire orde voor te bereiden die de eenentwintigste eeuw nodig heeft.**

Geert Mak: Ik heb ook hele grote vraagtekens bij dit (TTIP-)verdrag en denk dat uw stelling juist is, maar ik heb het gevoel dat de energie nu vooral gaat naar het redden van het schip. De fase waarin Europa nu zit, is een hele gevaarlijke fase. Het kan goed gaan, maar de Unie kan ook als een soufflé in elkaar zakken. Wat je nu ziet, dat zijn niet zomaar crises, dat zijn symptomen van het niet-functioneren van een systeem.

◀ **De soft power van Europa is altijd gebaseerd geweest op mensenrechten, democratie, ... Op welke manier herdefiniëren we die normen en waarden in overeenstemming met de nieuwe samenstelling van Europa?**

Geert Mak: Europa heeft lang gedraaid op wat sociale wetenschappers *output legitimacy* noemen: de welvaart, de vrede, iedereen had er voordeel bij. Maar dat is nu heel erg verzwakt. En de *input legitimacy* –verkiezingen, bijvoorbeeld– is ook al niet sterk. Tegelijk: als de liefste droom van honderdduizenden mensen is om naar Europa te komen, dan toont dat toch dat de aantrekkingskracht van een redelijk welvarend, redelijk stabiel continent in deze woeste wereld nog altijd zeer groot is.

◀ **Maar die aantrekkingskracht baseert zich op een model met rechten en bescherming dat afgebouwd wordt. We staan daarbij en kijken ernaar.**

Geert Mak: U vat de situatie aardig goed samen. Dat kan alleen bijgestuurd worden door een crisis. Plus door de verkiezingsuitslagen die er de komende jaren aankomen. Als de constructie instort, zal er op de brokstukken heel snel een nieuwe constructie komen. Maar de vraag is of die ons zal beschermen.

◀ **Vertrouwt u dat een eventuele nieuwe unie beter zou zijn dan de huidige?**

Geert Mak: Soms wel, maar ik weet het niet. Absoluut niet. Als journalist en historicus kan je sowieso weinig zeggen over de toekomst, maar zeker nu die structuren zo aan het veranderen zijn, is het verschrikkelijk moeilijk om lijnen te trekken.

Dit interview verscheen oorspronkelijk op www.MO.be, op 19 maart 2016

*We hebben Schengen,
maar geen gemeenschappelijke
migratiepolitiek ontwikkeld.*

GEERT MAK

De strijd voor rechten en vrijheden is de echte strijd voor onze waarden

BART SOMERS

'Al het vaststaande verdamp, al het heilige wordt ontwijd.' Deze frase uit het Communistisch Manifest, geschreven in 1847, beschrijft kernachtig de ontreddering die ook vandaag bestaat bij tal van mensen.

We worden geconfronteerd met iets dat onze redelijkheid overstijgt. Hoe kunnen mensen die hier geboren en getogen zijn een totalitaire ideologie verkiezen die geen rekening houdt met mensenrechten? Hoe komt het dat zij onze democratie liever vervangen door een barbaarse dictatuur? En misschien nog het meest schokkende van allemaal: hoe kan het dat zij letterlijk bereid zijn hun leven op te offeren voor deze overtuiging? We kunnen dat simpelweg niet begrijpen. Het druist in tegen alles waarin we geloven. We ervaren dit als extreem irrationeel, we associëren het met waanzin en in combinatie met terreur creëert het een diepgewortelde angst. Een angst die onze maatschappij destabiliseert en in de eerste plaats onze politieke overtuigingen doet wankelen. Irrationele drijfveren zijn immers zeer moeilijk te bevechten, want een rationeel antwoord is vaak te inefficiënt. Een Amerikaanse president zei ooit: *'The only thing we have to fear, is fear itself.'* En wat we vandaag zien en meemaken, toont aan dat hij gelijk had.

Politieke nieuwlichters proberen deze angst te gebruiken voor een frontale aanval op de fundamenteën van onze vrije samenleving. Een nieuwe politieke breuklijn komt op de voorgrond, een scheidingslijn tussen aanhangers van een open en een gesloten samenleving, tussen globalisten en isolationisten.

Centraal in dat heftige en vaak erg emotionele debat staat de vraag: welke soort samenleving willen we verdedigen? En wat zijn de waarden en principes waarop onze maatschappij stoelt? Het is een strijd om de ziel van wie we zijn. Wie bekommerd is om de vrijheid, het humanistisch erfgoed dat ons die vrijheid bracht en om het veiligstellen van de waarden van de verlichting, moet die strijd aangaan. Met volle overtuiging de handschoenen opnemen. En de tegenstanders van onze moderniteit ontmaskeren.

Dat is nodig, want voorstanders van een open samenleving laten het waardendiscours veel te gemakkelijk kapen door populisten. En zo krijgen zij ruim baan om de grondslagen van onze maatschappij te deformeren tot het omgekeerde. Hun semantiek is zonder meer Orwelliaans. Waar we vroeger over universele waarden en mensenrechten spraken, werden ze in het populistische discours verschrompeld tot westerse waarden. Waar waarden in tijden van verlichting en humanisme principes waren, materiele en formele rechten, zijn ze vergleden naar een manier van leven, een smaak, voorkeuren. Waardoor ze niet langer een garantie zijn op vrijheid, maar integendeel een instrument van onderdrukking en uitsluiting.

Populisten beweren onze waarden te verdedigen, maar in de praktijk vernietigen zij die met een nooit geziene wellust. Hun pleidooi hangt aaneen van tegenstrijdigheden en paradoxen en het komt erop aan deze aan de oppervlakte te brengen en te ontmaskeren. Zoals Popper dat onnavolgbaar en veel erudierter deed in zijn standaardwerk *De open samenleving en haar vijanden*.

Graag wil ik u confronteren met enkele paradoxen die de laatste maanden opdoken in het politieke debat.

De eerste paradox is deze: sommige politici geloven dat ze onze vrijheden en fundamentele rechten beschermen door ze in te perken of zelfs af te schaffen. De voorbije maanden waren er politici - die graag opscheppen over hoe zij het meest toegewijd onze vrijheid verdedigen - die in alle ernst voorstellen formuleerden om de vrijheid van mening en de persvrijheid in te perken.

Een andere paradox: degenen die het vaakst spreken over het beschermen van onze westerse waarden zijn vaak de eersten om de meest cruciale westerse waarde te schenden, met name het non-discriminatie beginsel. Deze waarde, het concept dat we alle mensen volgens dezelfde maatstaf behandelen, ongeacht hun etniciteit, religie of sociale achtergrond, is een waarde die het echte verschil maakt met de meest ondemocratische samenlevingen en staat bovenal in schril contrast met de IS-ideologie.

Het zijn net deze politici die, in plaats van dit westers concept te omarmen, het fundament van onze samenleving verloochenen. Terwijl het ironisch genoeg net het meest aantrekkelijke element is in ons politiek en maatschappelijk systeem. Een hoopvol perspectief dat we kunnen bieden aan iedereen, ongeacht wie ze zijn, waarin ze geloven of van waar ze komen. Als we toestaan dat mensen gediscrimineerd worden op de arbeids- of woonmarkt; als we toestaan dat generatie na generatie geen kans krijgt om vooruitgang te maken, dan beschadigen we de kern van ons eigen politiek model; namelijk de belofte dat iedereen die hard genoeg werkt en zijn talenten gebruikt, een betere toekomst voor zichzelf en zijn familie kan creëren.

Als sociale mobiliteit voor sommige groepen in de samenleving een illusie blijft, dan zullen zij ons systeem ervaren als hypocriet en hun geloof in dat systeem verliezen. Iedereen die onze "westerse" manier

Degenen die het vaakst spreken over het beschermen van onze westerse waarden zijn vaak de eersten om de meest cruciale westerse waarde te schenden, met name het non-discriminatie beginsel.

van leven wil verdedigen zou de actieve voorstaander moeten zijn van anti-discriminatiemaatregelen en gelijke kansen, maar in de praktijk zien we dat populistische de grootste tegenstanders zijn van zo'n beleid.

Derde paradox: zij die alle aanpassingen in onze samenleving tegenhouden, verdedigen niet onze manier van leven maar verwoesten haar. Het dna van onze maatschappij bestaat uit verandering en een fundamentele openheid voor nieuwe evoluties. Vrijheid is de drijvende kracht achter dit dynamisch proces. Hier zijn mensen vrij om te debatteren, om nieuwe concepten en ideeën te lanceren. Het is die dialoog, of in sommige gevallen de (harde) confrontatie van ideeën, die voor nieuwe inzichten zorgt en kansen geeft aan straffe uitvindingen en vooruitstrevende oplossingen. Dat geldt voor de wetenschap en de economie, maar ook voor onze sociale en politieke structuren en overtuigingen. Deze zijn aan voortdurende verandering onderhevig. De sociale conventies en praktijken van vandaag zijn totaal verschillend aan die van twee generaties geleden. Elke keer opnieuw komen nieuwe groepen op de voorgrond met de vraag om meer respect en aandacht te hebben voor hun unieke situatie. Ze hebben gevochten voor gelijke rechten, eerlijke rechtsspraak en een volwaardige plaats in de samenleving. Arbeiders hebben dat gedaan, vrouwen doen het nog steeds, maar ook holebi's, mensen met een handicap, ouderen, jongeren, de verschillende taalgroepen in ons land en vandaag ook mensen met een migratieachtergrond voeren die strijd.

Ze vragen een volwaardige plaats in de samenleving en een eerlijke behandeling van hun levensbeschouwing. Uiteraard wil dat niet zeggen dat we moeten inleveren op onze fundamentele principes zoals de gelijkheid van man en vrouw, vrijheid van mening of de rechtsstaat, maar zij die principieel tegen elke gelijkwaardigheidseis zijn, zijn in wezen fundamentalisten. Ze beschermen onze vrijheid niet, ze vernietigen haar. Alleen in de visie van IS mag er niets veranderen. IS eist dat iedereen op dezelfde manier handelt en denkt zoals zij stellen dat het er in de periode onder de profeet Mohammed aan toe ging.

De vierde paradox is een specifieke paradox in de politieke situatie in ons land. Tijdens de Tweede Wereldoorlog hebben vele Vlaamse nationalistische gecollaboreerd met het nieuwe Duitse regime. Na de oorlog zijn ze daarvoor gestraft. De Belgische overheid heeft toen nieuwe uitzonderlijke wetten in het leven geroepen om dat te kunnen doen. Een deel van die wetten en speciale procedures kunnen onmogelijk in harmonie gezien worden met de rechtsstaat. Ze introduceerden administratieve detentie en straffen zonder de mogelijkheid om zich te kunnen beroepen op een rechtbank. Deze noodwetten leidden ertoe dat niet enkel de schuldigen werden vervolgd. Willekeur en wraak hebben ertoe geleid dat ook heel veel onschuldige mensen het slachtoffer werden en dat anderen gestraft werden op een oneerlijke en disproportionele manier. De families van die Vlaamse nationalistische hebben door die periode hun geloof in de Belgische staat verloren. Ze beschouwden hem als vijandig en incorrect. Het trauma van die

ervaring werd doorgegeven aan hun kinderen en soms zelfs aan hun kleinkinderen. Tientallen jaren vormde die ervaring en het narratief daarrond de basis voor een anti-Belgische politieke attitude. Het is dan ook erg paradoxaal sommigen politici uit diezelfde Vlaamse beweging een pleidooi houden voor een nieuw uitzonderingsregime in de strijd tegen terreur. Ze vragen om een legale basis te creëren voor een noodtoestand, om met andere woorden dezelfde maatregelen in het leven te roepen die onvermijdelijk dezelfde vertrouwensbreuk zullen veroorzaken, dezelfde frustraties en vervreemding. Deze keer niet in nationalistische families maar in migranten- en moslimfamilies.

Vijfde paradox: Vorige zomer proclameerden politici dat wanneer iemand een boerkini draagt, dit onweerlegbaar bewijst dat deze persoon onderdrukt wordt en niet vrij is. 'Iemand die echt vrij is, zou dat nooit doen', aldus hun overtuiging. Deze politici begrijpen niet dat deze redenering het begin is van totalitair denken. Je bent alleen maar vrij als je denkt en doet zoals hen. Andere opinies zijn waardeloos en gevaarlijk, omdat ze het resultaat of het bewijs van onvrijheid zijn.

Dat is een beetje zoals wat de autoconstructeur Ford zei toen mensen hem vroegen in welke kleur ze zijn beroemde T-model konden krijgen: 'In elke kleur zolang het maar zwart is'. Communisten zijn hierin ook erg bedreven. Wanneer je in een communistisch regime een dissidente mening had, werd je niet gevangen gezet, maar opgesloten in een psychiatrische instelling. Hun redenering was namelijk als volgt: 'Iemand die protesteert tegen het communistisch systeem moet wel gek zijn'. Onze pluralistische maatschappij, gebouwd op het concept van vrijheid, promoot echter niet één manier van leven, maar aanvaardt meerdere manieren van leven. Zo'n politici begrijpen dat duidelijk niet, want als je hun logica en redenering volgt, kan je zelfs een vijfde paradox vinden. Laat ons deze 'vijf bis' noemen: de politici die vrouwen in boerkini straffen, waarvan ze zelf zeggen dat het slachtoffers zijn van onderdrukking, kijken weg van de eigenlijke daders, de mensen die hen dwingen om het kledingstuk te dragen. Deze politici gedragen zich een beetje zoals de rechters in landen waar vrouwen die het slachtoffer van verkrachting werden, worden gestraft. En niet de mannen die de misdaad hebben begaan.

In een vrije samenleving kunnen we van mening verschillen, sommige zaken afkeuren, betreuren, zelfs wansmakelijk en ronduit verkeerd vinden. Maar wanneer we alles wat afwijkt van onze overtuiging verbieden, dan heffen we de vrije samenleving op. In een vrije samenleving aanvaarden we dat anderen keuzen kunnen maken die ons niet bevallen. We mogen hen trachten te overtuigen, met argumenten en emoties, we mogen ons ongenoegen over hun keuzes uiten, ze afwijzen, ze veroordelen maar we moeten erg zuinig zijn met het wapen van het verbod. Want telkens we dat wapen bovenhalen, dreigen we de vrijheid zelf te kwetsen.

Zesde paradox: Terwijl fundamentele rechten als doel hebben om mensen te bevrijden en harmonieus te laten leven in diversiteit,

Wanneer we alles wat afwijkt van onze overtuiging verbieden, dan heffen we de vrije samenleving op.

gebruiken sommige politici deze rechten voor net het tegenovergestelde: als wapen om mensen in een keurslijf te dwingen en hun manier van leven op te leggen aan anderen. De retoriek van populistische probeert te bewijzen dat “de islam” en “de fundamentele rechten in onze samenleving” niet compatibel zijn. Eigenlijk zeggen ze dat moslims niet echt deel kunnen uitmaken van onze maatschappij. Dat ze moeten kiezen: enkel als ze hun religie verwerpen, kunnen ze deel uitmaken van ons land. Zo niet is er geen plaats voor hen.

In mijn overtuiging bezit elke religie een kern die op gespannen voet staat met sommige fundamentele liberale principes en waarden. Als een religie echter tolerantie accepteert als een centraal principe en accepteert dat het zijn heilig boek aan niemand kan opleggen, dan pas kunnen religie en verlichting naast elkaar bestaan. Fundamentele rechten zijn gecreëerd om een maatschappij te organiseren waarin mensen van elkaar kunnen verschillen, waarin ze verschillende keuzes kunnen maken en in verschillende zaken kunnen geloven. Sommige politici verdraaien echter deze waarden en maken hen tot een instrument van intolerantie ten aanzien van anderen.

Onze fundamentele rechten bieden de garantie aan iedereen om zich te emanciperen, om zijn eigen vrije keuzes te maken. Ze geven ieder de kans om zichzelf te bevrijden van de achtergrond waaruit hij of zij voortkomt. Uiteraard op voorwaarde dat ze dat willen, als het hun keuze is. Het doel van fundamentele rechten is niet om mensen te dwingen de keuzes te maken die wij prefereren.

In tijden van verwarring verliezen we onze weg in deze paradoxen. Populistische en extremistische partijen maken misbruik van onze angsten, onzekerheden en twijfels. Ze hopen dat we fouten maken en dagen ons uit. IS weet dat het geen oorlog kan winnen tegen het Westen. Vanuit een militair standpunt bekeken, betekenen zij niets ten opzichte van de NAVO, zelfs niet ten opzicht van de militaire kracht van louter de EU-landen. De enige reden waarom ze nog niet met de grond gelijk zijn gemaakt, is omdat we voorzichtiger proberen te zijn dan tijdens de oorlog in Irak. En uiteraard omwille van de complexe internationale verhouding met Turkije, Rusland, Saoedi-Arabië, Israël en Iran, allen zeer nauw verweven met dit conflict.

IS beseft ook dat ze geen algemene steun hebben van moslims in Europa. Hun boodschap is barbaars en staat mijlenver af van de overtuigingen van de meeste Europese moslims. De steun voor IRA in Noord-Ierland was bijvoorbeeld veel wijdverspreider en intenser dan hetgeen IS vandaag kan mobiliseren in onze landen. Maar desalniettemin hebben ze wel een plan en spelen ze hoog spel. Ze rekenen op een indirect effect. Ze hopen dat ze door de terroristische aanvallen een kettingreactie op gang kunnen brengen en dat overheden moslim-gemeenschappen generaliseren en culpabiliseren. En daarbij rekenen ze uiteraard op hun objectieve bondgenoten: populistische en extreemrechtse partijen. Ze hopen dat deze partijen aan de macht komen en conflicten creëren met de moslims in hun landen. Als IS in zijn opzet

slaagt, is er een reële kans dat de aanhangers uitgroeien tot meer dan enkele individuen. Wanneer je immers mensen voortdurend discrimineert, beschuldigt en vernedert, duw je ze met de rug tegen de muur en worden ze ontvankelijk voor meer extreme ideeën en oplossingen.

Dat brengt mij bij mijn **laatste paradox**. Om gewelddadig radicalisme te overwinnen moet onze reactie het tegenovergestelde zijn van wat we denken te moeten doen wanneer we kwaad en angstig zijn. We moeten meer investeren in sociale cohesie en dialoog en we moeten de moeilijkheden en discriminatie erkennen die moslims en migranten in onze samenleving vandaag ervaren. We moeten erkennen dat moslims twee keer het slachtoffer zijn van gewelddadig radicalisme: één keer als burger, net zoals wij allemaal, en een tweede keer omdat de extremisten hun religie hebben gekaapt en getransformeerd tot iets barbaars. We moeten ook ophouden met onze medeburgers te reduceren tot enkel moslims. We zijn geen eendimensionale wezens: we zijn vader, broer, in mijn geval een liberaal, een advocaat, iemand die graag romans leest en al deze identiteiten zijn mogelijke verbindingen met anderen. Wanneer we iemand reduceren tot het zijn van moslim of niet-moslim, dan is IS ons daar zeer dankbaar voor. We doen hun werk en overtuigen mensen van hun wereldbeeld. Omdat die eendimensionale blik de manier is waarop zij kijken naar mensen: als eendimensionale en onpersoonlijke leden van een groep.

Nee, we moeten elkaar zien als individuen, als leden van dezelfde maatschappij. Een maatschappij die snel aan het veranderen is. We moeten begrijpen dat sociale mobiliteit en diversiteit de realiteit zijn in de 21ste eeuw. Een realiteit waar wij allen aan moeten wennen. Niet alleen mensen met een migratieachtergrond, maar iedereen moet zich re-integreren in dit nieuwe tijdperk. Een moeilijke, maar ook zeer spannende tijd. We moeten in een andere *mindset* geraken. Ophouden met veranderingen in diversiteit als verlies te zien. We denken te veel volgens de logica van capitulatie, van een zero-sum redenering. Het idee dat ongeacht wat moslims krijgen, dit van ons wordt afgenomen, werkt verstorend maar is bovenal pure nonsens. Elke keer wanneer onze moslimbuur iets vraagt – het recht om halal te eten, een plaats om begraven te worden – willen populistische mensen dat we dit bekijken als de zoveelste bedreiging, de zoveelste nederlaag. Terwijl in realiteit dit geen nederlaag is maar een versterken van onze keuzemogelijkheid. Het verzwakt niet het fundament van ons politiek systeem maar versterkt het. Het geeft nieuwe dimensies aan de vrijheid die we koesteren, het bewijst elke keer opnieuw dat we nieuwe ideeën kunnen opnemen, nieuwe mensen in onze open maatschappij zullen aanvaarden. Vergeet niet dat alles wat we opleggen of verbieden aan anderen, we ook aan onszelf opleggen en verbieden.

Met elke toename van vrijheden en rechten van anderen, vergroten we onze eigen rechten en vrijheden. Dat is de enige manier. Onze fundamentele rechten en vrijheden zijn een standvastig kompas in tijden

Wanneer je mensen voortdurend discrimineert, beschuldigt en vernedert, duw je ze met de rug tegen de muur en worden ze ontvankelijk voor meer extreme ideeën en oplossingen.

van onzekerheid. We moeten ze omarmen zonder angst, we moeten ze versterken, niet verzwakken. We moeten geloven in ons politiek systeem, in zijn kracht om mensen te verbinden. En hoe consequenter we dat doen, hoe aantrekkelijker ons systeem zal zijn voor alle mensen in heel de wereld. En hoe hoger en robuuster onze beschermingsmuur tegen gewelddadig radicalisme zal zijn.

Al 16 jaar ben ik burgemeester van Mechelen, een stad met 131 verschillende nationaliteiten. Ik ben ervan overtuigd dat we kunnen slagen in de opdracht om het samenleven in diversiteit te organiseren op basis van onvervreembare, universele rechten en vrijheden. Samenleven in diversiteit is mogelijk, het kan zelfs een succesverhaal zijn. Op voorwaarde dat we onze waarden niet laten kapen en de universele rechten niet laten vernietigen door populistten.

Deze tekst is een actualisering van de laudatio die Bart Somers op 15 september 2016 uitsprak bij het eredoctoraat voor Martha Crenshaw aan de Universiteit Gent

*Niet alleen mensen
met een migratieachtergrond,
maar iedereen moet zich
re-integreren in dit
nieuwe tijdperk.*

BART SOMERS

II.

Inclusieve rechten, exclusieve samenlevingen?

Mensenrechten zijn universeel, maar gelden ze voor iedereen? Overal? En op dezelfde manier? De pleidooien om sommige rechten en vrijheden te beperken stuiten op weinig verzet omdat ze deel uitmaken van de reactie op terrorisme en extreme polarisering. Maar als een gevestigde meerderheid hiervan gebruikmaakt om hele gemeenschappen te viseren, worden de fundamenten van de liberale democratie zelf bedreigd.

Betekent democratie dat de meerderheid bepaalt welke rechten en vrijheden gelden of prioriteit hebben, of dient de rechtsstaat net om minderheden te beschermen, desnoods tegen de wens en de belangen van de meerderheid in?

INLEIDERS:

Irene Khan is een advocate, afkomstig uit Bangladesh. Ze was onder andere secretaris-generaal van Amnesty International van 2001 tot 2009. Sinds 2011 is ze directeur-generaal de International Development Law Organisation, met hoofdkwartier in Rome. IDLO is een intergouvernementele organisatie die de rechtsstaat wil ondersteunen en versterken.

Rachida Lamrabet is juriste en was lange tijd werkzaam voor Unia (het vroegere Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding). Ze is ook gewaardeerd auteur van romans als *Vrouwland* en *Een kind van God* en theaterteksten als *Belga*.

VERSLAGGEVER:

Aya Sabi uit Genk is studente biomedische wetenschappen aan de Universiteit van Maastricht. Binnenkort verschijnt *Verkruid land*, haar eerste boek met verhalen.

Promoting the universality and indivisibility of human rights is the path to inclusive societies

IRENE KHAN

A fundamental principle of human rights is that they are universal, accepted by all and applicable to all on an equal basis by virtue of our common humanity. In today's polarized world, the notion of universality is being challenged in a number of ways – nowhere more so than in the heart of Europe.

As the borders of the nation state dissolve under the pressures of economic globalization, technological progress and large scale migration and refugee flows, people of various cultures, colors and faith, or no faith, are being forced to live in closer proximity. Tensions are rising as secular values of the majority population clash with the religious and cultural beliefs of minority groups. Race, gender and sexual orientation mix with poverty and inequality to become flash points of intolerance, exclusion and, at times, violence. Exploiting the discontent and anger of those who feel left behind and left out, populist leaders fan fears about “the other” as a threat to people's security, prosperity, identity and social cohesion.

As a human rights advocate, born and raised as a Muslim in Bangladesh but who has spent much of her adult life in Europe and other parts of the world, I am acutely aware of the challenges – but also of the critical importance – of reconciling human rights with cultural diversity. In law and theory, human rights are universal and provide a strong basis for managing diversity, reducing inequalities and strengthening democracy. Practice, however, reveals a complex situation in which eradicating oppression, exclusion and inequality require a much more nuanced appreciation of the relationship between power, politics, cultural norms, law and human rights.

Human rights advocates are too ready to sweep differences under the carpet of universality. But if the inclusive essence of liberal democracy and the fundamental principle of equal protection under the rule of law are to be preserved from the onslaught of those who feed on fear, we cannot shy away from addressing uncomfortable questions about how

“universal” universal human rights are, how values, choices and priorities are set in multicultural societies, whose voices are being heard and who is shut out. Nor can we afford to be naïve about European values. Europe is not devoid of political, ideological and cultural baggage, nor a neutral arbiter of human rights, given its own history of colonialism, neocolonialism and military intervention. It is only through honest analyses and open minds that we can build human rights as universal standards for equality and justice.

Roots of human rights: from Europe to the world

Europe's contribution to human rights should not be belittled. The intellectual roots of human rights are to be found in the liberal theory and philosophy of the Enlightenment thinkers of Western Europe and North America, the US Declaration of Independence and the French Declaration of Rights. The normative foundations of human rights were established by the Universal Declaration of Human Rights (UDHR), adopted by the United Nations in 1948. Was UDHR a Western imposition or a genuinely global product? Some argue that 33 of the 48 Member States that voted in favor of the Declaration were Latin American or non-Western. Others point out that the UN could hardly be considered to be representative of humanity at a time when it had only 56 Member States and two thirds of the world was still under the yoke of colonization. Antonio Cassese, the highly respected European jurist, noted that the West was able to impose its philosophy of human rights on the rest of the world because it dominated the U.N. at its inception.

Horrified by the ravages of Second World War, western governments were determined to establish a universal moral code through international human rights. But can universalization be achieved without a parallel effort of cultural legitimization? The American Anthropological Association did not think so and in its statement to the U.N. in 1947 it put forward its view that unless human rights embraced and recognized the validity of the many different ways of life, they would not be convincing to peoples from other parts of the world.

In the years that followed the Universal Declaration of Human Rights, the U.N. embarked on an extensive international standard-making exercise, drafting one treaty after another to create the building blocks of a formidable legal framework. Europe led the way with the European Convention and the European Court of Human Rights. The world looked to Europe as the role model and champion of human rights. Given the Western provenance of human rights and Western dominance of the international human rights agenda, it is not surprising that, in the words of Prof. Makau Mutua, a Kenyan-U.S. legal scholar, 'in popular consciousness, human rights are seen as the gift of the West to the world.'

To acknowledge the influence of the West in the birth and development of human rights, in my view, is only one side of the coin.

To acknowledge the influence of the West in the birth and development of human rights, in my view, is only one side of the coin. The other is that over time, human rights have gained legitimacy as a global moral force because their underlying values and principles speak to humanity's intrinsic desire for freedom and justice. At the international level, as the United Nations became more representative of the peoples of the world, States from the global South brought their own perspectives to the table and augmented the human rights agenda with issues such as self-determination, economic and social rights, the right to development and the notion of collective as well as individual rights. At the grassroots level human rights became part of people's emancipatory struggles. Admittedly, the fight against colonization or apartheid, the movements for gender equality or indigenous rights were not always enunciated in the language of human rights but there is no doubt that they were essentially human rights claims.

Today, human rights inspire and energize the oppressed and the dispossessed around the world - no matter who they are, no matter where they are. As Secretary General of Amnesty International, I listened to women and men in remote areas of western Darfur demanding justice for the wrongs they had suffered. As Director General of the International Development Law Organization, I heard young people in the small towns of Myanmar speak passionately of their efforts to fight inequality and eradicate poverty. Sometimes people use the language of human rights but more often they speak about dignity and justice in simple terms, relating them to their own background, culture and beliefs.

Through such lived experience people around the world are making human rights their own, giving them the kind of legitimacy that no UN resolution can ever hope to bestow. In a variety of ways, at different levels - international, national or local - multiple actors with diverse points of views are shaking up what started as a monolithic Western enterprise.

This journey towards universality has not been without its challenges and setbacks. Nor is it over. There are still plenty of authoritarian rulers in all regions of the world who continue to trample the tenets of human rights in their quest for power or who declare respect for human rights as contrary to their political ideology and therefore not to be countenanced. There are still many ordinary people who see human rights as alien to their religious and cultural beliefs. There are also Western governments, historically the champions of human rights, that have gained infamy with their double speak, using human rights selectively as a tool of foreign policy, turning a blind eye to transgressions by their allies, violating human rights at home and abroad in the name of security and counter-terrorism. Abu Ghraib, Bagram and Guantanamo are gravestones marking the death of the West's moral superiority on human rights.

Human rights litmus test: Muslims in Europe

Against the background of this evolving landscape of human rights around the world and the shifts in Europe, I believe we should take a closer look at liberal democracy's two greatest gifts – freedom of religion and freedom of expression – and examine how they are being applied to Muslims, the largest religious minority in Europe. Doing so may help us to better understand – and overcome – the barriers that stand in the way of our aspiration to make human rights truly universal. As the second largest and the fastest growing religious group in the world today, visibly distinct in their religious practice and social customs, and associated in the public mind with violent extremism and backward practices, Muslims have become the poster child of identity politics in the West. The radicalization of some elements of Muslim youth and related incidents of terrorist attacks in European cities have only served to heighten many people's fears, suspicion and hostility towards Muslims.

Religious identity and national security have been dangerously intertwined in public perception and sometimes in public policy, creating an environment in which Islamophobia thrives.

Freedom of religion – including the freedom to have no religious belief at all – is a fundamental human right. Although the right to hold or change your religion is absolute under international law, the right to manifest your religious belief can be restricted by law on grounds of public safety, public health, public morals or to protect the rights and freedom of others. Because worship is not only about keeping your religious belief in your mind but also about manifesting it in public – for instance, through your clothes, food and drink, by congregating with others, or by teaching and communicating your beliefs – religious customs can clash both with the customs and traditions of the dominant religions and with secular values.

The debate on the remit and limit of religious freedom is as potent in modern Europe as it was during the Enlightenment. Surveys show that the religious feel that the ability to express their belief is under threat, while the irreligious fear that their right to live without any religious influence is at risk. The controversies on the assimilation, culture and identity of Muslims need to be understood in this broader context of the struggle between religion and secularism in Europe.

Aligning religious freedom with international human rights standards often involves a difficult balancing act. Where does one draw the line between the right to practice one's religion and the rights of others? When do the majority's social values trump a minority's beliefs and customs? How does the state balance secular values with people's religiosity? What are the obligations of the state and the limits of the law in such situations?

One person's free speech may be another person's blasphemy. Recall the violent protests that followed the publication of cartoons depicting Prophet Muhammed in *Jyllands-Posten*, a Danish newspaper, and the deadly terrorist attack on the French magazine *Charlie Hebdo* for its satire of Islam. As a human rights advocate, I believe there is no ground to restrict the criticism of Islam or its Prophet, however distasteful or offensive that might be to me or other Muslims. I fully understand that the state has an obligation to prohibit and prosecute speech which incites racial and religious hatred against people, but not which offends religion itself. Such are the principles of tolerance and pluralism in western liberal democracy that the right to believe in a religion and the right to criticize or ridicule a religion are on equal footing. In keeping with true liberal values, the object of protection is the individual, not the idea. What seems self-evident and right to human rights advocates like me can be perplexing to Muslims coming from countries which still prosecute blasphemy, defamation of religion and apostasy. They struggle to understand why an attack on the religious must be punished but an attack on religion should be tolerated. For the devout Muslims, there is no difference between condemning Islam and condemning those who believe in Islam. It leaves them angry and alienated - and makes dialogue to build understanding of liberal values among the Muslim community all the more essential.

As a human rights advocate I applaud the commitment to free speech. But as a Muslim, I am troubled by the failure to apply that same standard to the manifestation of religious beliefs. If drawing a cartoon to mock the prophet of a world religion is part of your right to freedom of expression, then why is donning a head scarf or veil to show respect to that same religion not part of mine?

The issue of religious garb is a sensitive one for all religious groups but particularly so for Muslims, given the attention that has been heaped on head scarves and veils. Very few laws in European countries explicitly ban women from wearing a *hijab*, *niqab* or *burka*. Instead laws ban the "covering of the face" or "conspicuous demonstrations of religious expression" or simply religious garb in public places on the grounds of secularism or public safety. They disproportionately affect Muslim women who feel obliged for religious reasons to cover their heads or faces. Although the laws have sometimes led to protests and agitation, only rarely have they been set aside by the courts, a notable exception being the *burkini* ban introduced by some municipalities in France. The European Court of Human Rights affirmed the decision by Switzerland to dismiss a school teacher, a Muslim convert, for wearing a head scarf while teaching young children on the grounds that 4-8 year olds could become "easily influenced" by this "external symbol". The Court affirmed decisions by France to expel school girls for refusing to remove their head scarves during physical education classes and Muslim and Sikh students for wearing religious garb in contravention of a law that seeks to protect France's secularism. Yet, that same Court

found that a British company which had suspended a woman employee for wearing a cross had violated her religious freedom. In another case, relating to Italy, the Court found that crucifixes on school room walls do not violate the principle of secularism as, according to the Court, they are an “essentially passive symbol” with no obvious religious influence. What are Muslims to make of such inconsistent decisions? Remove the legal verbiage and you are left with one message: crucifixes are acceptable but head scarves are not. So much for equal protection!

The gender dimension of this debate should not be overlooked, nor the power play in which the veil and the scarf are seen as instruments of coercion and oppression. Muslim women are caught between a rock and a hard place: denied the right to equality in the name of religion, or the right to practice their religious custom in the name of secularism. Either they must give up their freedom to frequent public places or they must abandon their religious belief.

I have often found myself in heated debates about whether or not it is appropriate for the state to legislate about veils and headscarves. There are those who believe that Muslim women are coerced into wearing these garments and need to be liberated by legal force. There are others who find the veil offensive or unnerving, and see no reason why the minority should not be asked to change its habits to suit the majority in a democratic society. Still others see the veil as an expression of religious extremism and therefore in need of eradication. There is not much room for the voices of the women themselves to be heard. From a human rights perspective, I feel the state has no business regulating what women wear, any more than it has in censoring free speech. (Freedom of expression is not an unfettered right but the restrictions are few and clearly delimited.) Saudi Arabia should not demand that I cover my head, nor should France command that I uncover it. Choice is surely the most important capability offered by human rights, and no woman should be deprived of her right to choose how she dresses. The role of the state is to enable and empower Muslim women to make that choice free of coercion or pressure. When the force of the law is brought to bear on what women wear, it stigmatizes them and legitimizes harassment.

Concluding thoughts

Freedom of religion and expression are a litmus test to measure the level of freedom, equality and tolerance in society. The experience of Europe shows that laws and policies which promote diversity and advance mutual respect for difference are better able to advance human rights. Human rights is not a zero sum game where one person's win is another person's loss.

Promoting the universality of human rights in an increasingly complex world requires a strong commitment to international norms, effective institutions and the rule of law - equity, justice and accountability on the basis

Remove the legal verbiage and you are left with one message: crucifixes are acceptable but head scarves are not. So much for equal protection!

of equal protection. It also needs education and awareness and space for debate and discussion among people, including the women of minority communities, so that culture, custom and practices can evolve over time. It is only through such painstaking dialogue that we can build tolerance, compassion and mutual respect.

In the final analysis, we will not achieve universal respect for human rights if we are not able to address inequalities in our societies and include those who are being left behind. That means promoting not only the universality of human rights but also their indivisibility. Economic, social and cultural rights must be advanced alongside civil and political rights. An economy that creates growth but not jobs is not sustainable; a society that does not invest sufficiently in its people is not stable. Shared values and shared prosperity go hand in hand. Promoting the universality and indivisibility of human rights is the path to inclusive societies.

Mechelen, 26 april 2017

*We will not achieve
universal respect for
human rights if we
are not able to address
inequalities in our
societies and include
those who are being
left behind.*

IRENE KHAN

De ethische ontregeling van de wereld

RACHIDA LAMRABET

Nous sommes entrés dans le nouveau siècle sans boussole. Dès les tout premiers mois, des événements inquiétants se produisent, qui donnent à penser que le monde connaît un dérèglement majeur, et dans plusieurs domaines à la fois – dérèglement intellectuel, dérèglement financier, dérèglement climatique, dérèglement géopolitique, dérèglement éthique.

Amin Maalouf, *Le Dérèglement du monde*, Paris, Grasset, 2009, p.11

‘We zijn zonder kompas in de nieuwe eeuw gestapt. Al vanaf de eerste maanden hebben er zich zorgwekkende gebeurtenissen voorgedaan, en die voeden de overtuiging dat de wereld door een grote ontregeling gaat en dit in verschillende domeinen tegelijkertijd: intellectuele ontregeling, financiële ontregeling, klimatologische ontregeling, geopolitieke ontregeling en ethische ontregeling.’

Een interpretatie die voor iedereen geldt

We leven in een gepolariseerde wereld, en we hebben heel sterk het gevoel ons kompas kwijt te zijn en getuige te zijn van de ethische ontregeling van de wereld, zoals de Frans-Libanese schrijver Amin Maalouf het noemt.

Deze ethische ontregeling vindt haar oorzaak, onder andere, in het in vraag stellen, selectief toepassen of zelfs helemaal loslaten van een zeer belangrijk, onvervreemdbaar universeel beginsel, namelijk dat alle mensen vrij geboren worden en gelijk zijn in waardigheid en rechten. Steeds vaker roepen politieke partijen dat mensenrechten en de mensenrechtenverdragen waaraan hun landen gebonden zijn, een rem vormen op een strenger en kordater beleid tegen de terreurdreiging, tegen de komst van vluchtelingen en tegen het voeren van een harder vreemdelingenbeleid.

Het zijn niet langer enkel populistische politici die vragen stellen bij de universaliteit en onvervreemdbaarheid van mensenrechten en die luidop dromen van het opzeggen van internationale mensenrechtenverdragen. Sommige landen wensen zich terug te trekken uit internationale rechtsstructuren of verbanden die net tot doel hebben die mensenrechten te handhaven. Er is een tendens om zich terug te plooiën binnen de eigen grenzen omdat de overtuiging zeer sterk leeft dat een compromisloze bescherming van universele mensenrechten tegen de belangen van de eigen natiestaat ingaat.

Ondertussen vaardigen staten wetten uit en nemen zij maatregelen die de grenzen opzoeken van wat onder de mensenrechten geoorloofd is. Zo ook in België.

Een manier waarop die grenzen worden opgezocht, is door universalisme en mensenrechten op een bepaalde manier te interpreteren. Het is steeds de geprivilegieerde meerderheid die invulling geeft aan concepten van mensenrechten en ze doet dit uiteraard op een manier die het best strookt met de eigen belangen en de eigen opvattingen over vrijheid en gelijkheid.

Deze geprivilegieerde meerderheid vertrekt van zichzelf als de norm. De manier waarop zij gelijkheid en vrijheid benadert en interpreteert geldt voor de rest van de mensheid zonder enige consideratie te hebben voor de opvattingen van mensen die niet tot die geprivilegieerde groep behoren. Terwijl er elders op de wereld mensen zijn die zich ook beroepen op het principe dat alle mensen gelijk zijn, maar die aan diezelfde universele mensenrechten een andere invulling geven, waardoor de concrete uitwerking van die rechten in hun specifieke geval anders is.

Het lijkt bijvoorbeeld een contradictie om je te beroepen op je gewetensvrijheid om jezelf vervolgens een bepaalde kledingcode op te leggen die ingegeven is door een religieuze overtuiging die je als individu strikt wenst na te leven. Sommige mensen maken gebruik van een mensenrecht om zich te kunnen 'onderwerpen' aan religieuze of ideologische bepalingen.

Deze benadering botst soms op de ideeën die de geprivilegieerde meerderheid heeft omdat die ervan uitgaan dat wanneer men zich beroept op mensenrechten, het vooral met de bedoeling is om jezelf te bevrijden.

Maar de starre overtuiging dat de westerse way of life superieur is aan alle andere levenswijzen, draagt niet bij tot een werkelijk universalisme. Het is eerder een houding die de eigen manier van leven, een manier van naar de wereld te kijken, wil opleggen aan alle anderen. Niet alleen is er de reflex om zichzelf als de norm te zien, er is vaak de overtuiging dat al het goede, alle mooie en humane waarden westerse uitvindingen zijn.

Men negeert het gegeven dat alle culturen principes en opvattingen hebben over menselijke waardigheid en de rechten die daaraan gekoppeld zijn. Vraag een vrouw in het zuiden van Marokko wat het is om menswaardig te kunnen leven en het gesprek zal ongetwijfeld gaan over rechtvaardigheid en billijkheid en over het gegeven dat ook zij een mens is en dat zij door dat feit alleen al rechten heeft. Toch houdt de overtuiging stand dat iets pas universeel is indien en zolang er de interpretatie aan wordt gegeven die de geprivilegieerde meerderheid er aan geeft. Het is de interpretatie die universeel geacht wordt en niet de mensenrechten zelf. Zolang de mensenrechten toegepast worden op een manier die in de lijn ligt van de opvattingen en ideeën rond gelijkheid en vrijheid die de geprivilegieerde meerderheid erop nahoudt, is er geen probleem. Wanneer mensenrechten echter een andere invulling krijgen, worden ze, in de ogen van meerderheid, oneigenlijk gebruikt. Dat maakt het makkelijker om mensenrechten op schorten voor minderheden die er een "foute interpretatie" aan geven.

Wereldbrand

De zienswijze van de meerderheid heeft volgens mij ook te maken met het gegeven dat de formalisering van zogenaamde universele en onvervreembare mensenrechten in wetten en verdragen zich in hoofdzaak in Europa en het Westen heeft voorgedaan, op de ruïnes en de misdaden van de Eerste en de Tweede Wereldoorlog.

Bij het uitwerken van universele mensenrechten zoals vrijheid van meningsuiting en godsdienstvrijheid, had men onvermijdelijk voornamelijk de westerse mens voor ogen. Men stond er niet bij stil dat er in de wereld andere volkeren en culturen leefden die ook enthousiast zouden kunnen zijn over een formalisering van dat idee van menselijke waardigheid, maar die, door er zich op te beroepen, een andere resultaat wilden bekomen. Met de komst van niet-westerlingen naar Europa en het Westen werd het meningsverschil over hoe mensenrechten nu best moeten worden geïnterpreteerd en toegepast, heel erg zichtbaar.

Heeft de ethische ontregeling van de wereld ook niet te maken met het feit wij nu op een moment zijn gekomen dat anderen dan de geprivilegieerde meerderheid zich op die geformaliseerde universele mensenrechten beroepen en daar een andere uitwerking van willen?

Is er een probleem nu deze zogenaamd universele rechten niet langer uitsluitend de belangen van de geprivilegieerde meerderheid dienen? Kan dit mee verklaren waarom deze rechten bijna moeiteloos en

Niet alleen is er de reflex om zichzelf als de norm te zien, er is vaak de overtuiging dat al het goede, alle mooie en humane waarden westerse uitvindingen zijn.

zonder al te veel maatschappelijk of democratisch debat voorwaardelijk worden gemaakt of zelfs botweg worden opgeschort - omdat het bijvoorbeeld nooit de bedoeling is geweest dat sommige vrouwen zich op die rechten zouden beroepen om hun godsdienstvrijheid te kunnen uitoefenen door zich te willen kleden op een manier die niet strookt met de ideeën die de geprivilegieerde meerderheid heeft over vrijheid, gendergelijkheid en vrouwenemancipatie? En is deze reactie ook niet ingegeven door het verlangen om de eigen normen en waarden te beschermen? Een consequente toepassing van de mensenrechten wil onvermijdelijk ook zeggen dat de zogenaamd Andere aanspraken kan maken op rechten en vrijheden, en door zijn of haar aanwezigheid het aanzicht van samenleving verandert.

Het huidige waarden- en normendebat, de obsessie met identiteit, taal en cultuur zijn de uitvloeisels van een bloed en bodem logica die mensen uitsluit en discrimineert.

Is universalisme haalbaar in een natiestaat?

Is het überhaupt mogelijk om universele rechten voor alle mensen, ongeacht wie ze zijn, te respecteren in een natiestaat, zoals België, die een onderscheid maakt, in rechte en in de feiten, tussen mensen die van de bodem zijn, de ingezetenen die een administratief burgerschap hebben en diegenen die een precair of zelfs geen enkel wettelijk statuut hebben? De bescherming van mensen in een precair verblijfsstatuut wordt afgebouwd. Sommigen willen zelfs de conventie van Genève, die de rechten van mensen op de vlucht beschermt, veranderen.

Is er gelijkheid mogelijk in een staat die het burgerschap heel sterk verbindt met een noodzakelijke homogeniteit in taal, cultuur, kleding, eetgewoonten of overtuiging?

Is er gelijkheid mogelijk in een staat die diversiteit problematiseert en zelfs criminaliseert of in ieder geval als bedreigend voorstelt?

Is het mogelijk die ambitie van universalisme waar te maken in een land waar het debat over onze zogenaamde normen en waarden eenzijdig is, waarmee ik wil zeggen dat de normen en de waarden van alle anderen dan zij die een bloed en bodem claim kunnen leggen op dit land, niet erkend worden en geen plaats krijgen?

Een natie die niet vertrekt van inclusie en diversiteit kan volgens mij onmogelijk de ambitie waarmaken universele rechten voor iedereen te erkennen en te respecteren.

Diversiteit, migratie en het verschil zouden inherent deel moeten uitmaken van de fundamenten waarop een gemeenschap gebaseerd is. Inclusie vertrekt van gedeelde doelstellingen en idealen. Ze vertrekt van een krachtig en solidair burgerschapsproject waar iedereen deel van kan uitmaken en dat tegelijkertijd een sterk tegengewicht vormt voor de angst voor alles wat vreemd of anders is.

Ik geloof dat het moreel onjuist is van minderheden te vragen zich in hun gebruiken en zeden te schikken naar de gebruiken en zeden van de meerderheid opdat ze toegang zouden kunnen krijgen tot volwaardig burgerschap en waardigheid die hen garandeert dat hun

mensenrechten beschermd zullen worden. En daar knelt dus het schoentje hier bij ons. Onze Belgische en Vlaamse wetgevende en institutionele structuren houden nog te weinig rekening met dat verschil, met die diversiteit.

Migratie en diversiteit maken geen deel uit van onze zogenaamde nationale identiteit. Door met deze realiteit geen rekening te houden wanneer men nadenkt over de natie, burgerschap en solidariteit, laat men de mogelijkheid liggen om een daadwerkelijk universalisme zonder onderscheid in de praktijk te brengen.

Het huidige waarden- en normendebat, de obsessie met identiteit, taal en cultuur zijn de uitvloeisels van een bloed en bodem logica die mensen uitsluit en discrimineert. In dit land houdt men nog te weinig rekening met niet-Europese en niet op christelijke leest geschoeide minderheden en is er geen daadwerkelijke wil tot inclusie. Het resultaat is wat wij vandaag zien, namelijk een zeer rekbaar en niet al te beginselvast begrip van universele mensenrechten.

Fundamentele rechten worden afgekalfd en in de strijd om ons te behoeden voor terreur en ter wille van veiligheid worden vrijheden on hold gezet. We zien een overheid die de gelijkwaardigheid van mensen schendt, die geen rekening houdt met de kwetsbaarheid van mensen die door wereldlijke omstandigheden bedreigd worden in hun waardigheid. Wie zijn de kwetsbaren vandaag? Dat zijn mensen die vluchten, mensen die migreren, mensen in armoede... Vooral mensen die als de ander worden gezien, hebben het niet eenvoudig.

Angst

Om uitsluiting te verantwoorden heeft de staat een reden nodig. Vandaag is dat de angst voor de Ander die door zijn aanwezigheid het aangezicht van de natie verandert. Er is ook de angst voor gevaar, voor terreur.

Men creëert een angstklimaat waarbij men burgers voor de keuze stelt: veiligheid of vrijheid. Door het kader van de Rule of law los te laten, brengen wij ons ethisch kader in gevaar. Mensenrechten worden gezien als een bedreiging voor veiligheid, als een hindernis.

Uiteraard komt het gevaar van buiten of van de vijand van binnenin, de ander die al onder ons zit. Angst voor vreemden, voor de anderen wordt een politiek wapen om te rechtvaardigen dat er uitzonderingen gemaakt worden op de toepassing van zogenaamd universele rechten voor leden van minderheidsgroepen. Er worden wetten gecreëerd die bepaalde minderheidsgroepen stigmatiseren.

Er wordt systematisch gesproken over een wij en een zij. En het feit dat "zij" behoren tot een andere cultuur, rechtvaardigt hun uitsluiting van fundamentele basisrechten.

Martha Nussbaum, een joods-Amerikaanse rechtsfilosofe zegt dat angst partijdig is en gericht is op het zelf terwijl universele mensenrechten gericht zijn op het welzijn en belang van alle mensen.

‘Om te verhinderen dat wij in zo een angstklimaat verglijden naar een selectieve toepassing van mensenrechten is het noodzakelijk om een niet-narcistische beginselvastheid aan de dag te leggen en dient men de innerlijke, empathische blik te oefenen’ aldus Nussbaum.

Veiligheid boven vrijheid

In de nasleep van een aantal terroristische aanslagen werden er verregaande repressieve voorstellen gedaan in België waarvan er sommigen in sneltempo effectief wet zijn geworden. Er werden zelfs voorstellen gedaan om radicale gedachten strafbaar te stellen. Het louter hebben van gedachten die als radicaal gezien worden, zelfs zonder dat er een begin van bewijs is dat de intentie er was om een strafbaar feit te plegen, zou voldoende moeten zijn om strafrechtelijk in te grijpen. Ik doe een willekeurige greep uit de maatregelen die er ondertussen zijn. Er is de Belgische PNR wet (Passenger Name Record) die vervoersmaatschappijen verplicht om de gegevens van hun passagiers door te sturen naar een passagiersgegevensdatabank zodat die geanalyseerd kunnen worden om te kunnen bepalen welke passagiers een gevaar zouden kunnen zijn voor de openbare orde. Een andere ingrijpende maatregel is dat men nu **24/24u huiszoeken kan doen**.

Het zijn maatregelen waar de meeste burgers niets van zien, dat is het gevaarlijke eraan. Er worden maatregelen genomen waarvan we de impact op ons eigen geprivilegieerde leven niet of nauwelijks zien. Maar ga eens je oor te luisteren leggen in Schaarbeek of Molenbeek. Het aantal 's nachts ingetrapte deuren is niet meer te tellen. We zien het leed niet van getraumatiseerde kinderen, van vrouwen en mannen die onder voortdurende verdenking moeten leven omdat ze deel uitmaken van een bepaalde minderheid die op een bepaalde plaats wonen. Deze nachtelijke huiszoeken openen de deur naar meer. Staatssecretaris voor Asiel en Migratie Theo Francken zei bijvoorbeeld dat hij nadacht over de mogelijkheid om huiszoeken zonder mandaat van de onderzoeksrechter mogelijk te maken op plaatsen waar vluchtelingen zouden schuilen.

Nu staat er ook een aanpassing van de asielpcedure op de agenda waarbij de overheid de identiteitskaarten van kandidaat-asielzoekers in beslag kan nemen tot de procedure afgehandeld is. Verder wil men de mogelijkheid om Facebook, andere sociale media en de gsm van kandidaat-asielzoekers te kunnen inkijken, wettelijk verankeren. Dit betekent een totale uitholling van het recht op privacy van mensen op de vlucht. België werkt aan een wet om detentie van kinderen die vluchten opnieuw mogelijk te maken.

De meest recente en eigenlijk ook één van de meest schokkende zaken is de net gestemde wet die de Vreemdelingenwet van 15 december 1980 wijzigt, of de zogenaamde deportatiewet:

Art. 21 van de nieuwe vreemdelingenwet zegt;

Er is een gevaarlijke tendens die vrijheids-inperking steeds meer administratief afhandelt, buiten de onafhankelijke onderzoeksrechter om.

“De minister of zijn gemachtigde kan een einde maken aan het verblijf van een onderdaan van een derde land die voor een beperkte of onbeperkte duur tot verblijf is toegelaten of gemachtigd en hem het bevel geven het grondgebied te verlaten, om redenen van openbare orde of nationale veiligheid.[...]”

Het wordt mogelijk in de toekomst mensen het land uit te zetten die hier geboren zijn of in België arriveren voor ze 12 jaar oud waren, louter op basis van een vermoeden dat zij een gevaar zouden kunnen vormen voor de openbare orde of de nationale veiligheid, en dit zonder tussenkomst van een rechterlijke beslissing. Dit is een uitholling van het beginsel dat men onschuldig is tot het tegendeel bewezen is, van het gelijkheidsbeginsel, de scheiding der machten en het recht op toegang tot de rechter en een eerlijk proces.

Een beroep bij de Raad voor Vreemdelingenzaken (RvV) tegen een beslissing om iemand uit het land te verwijderen is niet schorsend, zodat de Dienst Vreemdelingezaken (DVZ) ongetwijfeld mensen zal verwijderen vooraleer de juridische uitspraak van de RvV valt, wat een uitholling van het recht op een eerlijk proces is.

Daarnaast neemt de macht toe van de Dienst Vreemdelingenzaken (DVZ) aangezien er geen advies meer moet worden gevraagd aan de politie en wordt willekeur meer dan mogelijk doordat er zeer vage en ruime begrippen worden gehanteerd zoals bedreiging voor de nationale veiligheid en openbare orde. Voor een drastische maatregel als uitzetting (deportatie) is niet langer een strafrechtelijke veroordeling nodig. Er is een gevaarlijke tendens die vrijheidsinperking steeds meer administratief afhandelt, buiten de onafhankelijke onderzoeksrechter om. Bovendien komen de rechtstaat en de scheiding der machten, fundamentele van de democratie, onder druk te staan. De uitvoerende macht trekt steeds meer bevoegdheden naar zich toe en dit ten koste van de rechterlijke en de wetgevende macht.

Het gaat niet om wat cosmetische wijzigingen, maar om fundamentele verschuivingen die een bedreiging vormen voor hard bevochten mensenrechten. Die verschuivingen treffen selectief bepaalde bevolkingsgroepen.

En er staan nog andere projecten op stapel. We bevinden ons op een hellend vlak, zoveel is duidelijk, maar omdat degenen die als eersten hard en meedogenloos getroffen worden, de mensen onderaan de maatschappelijke ladder zijn, maken wij ons geen zorgen. We kennen die mensen niet en ze lijken niet op ons, dus we vereenzelvigen ons niet met hen en met hun ervaringen.

De basis: werken, wonen en onderwijs.

Ook de sociale, culturele en economische rechten, waaronder het recht op deelname aan cultuur, het recht op voedsel, het recht op werken en op onderwijs, zijn in dit land niet universeel. De armoedecijfers

in België zijn gekleurd. De gevangenispopulatie is gekleurd. De cijfers van etnisch-culturele discriminatie op de arbeidsmarkt en de woningmarkt swingen de pan uit.

Het voorwaardelijk maken van toegang tot de sociale woonmarkt is al lang niets nieuw meer. Recht op wonen wordt zo uitgehold met de zogenaamde taalkennisvereiste die dicteert dat kandidaat-huurders en huurders over een basistaalvaardigheid van het Nederlands dienen te beschikken.

Huurders die niet aan de verplichting voldoen, kunnen na aanmaning en ingebrekestelling door de handhavende overheid een administratieve geldboete worden opgelegd.

Over het verplichten en sanctioneren van personen om een taal te leren zegt de Europese Commissie tegen Racisme en Intolerantie:

'(...) ECRI considers that imposing administrative sanctions or refusing access to social housing is not an appropriate way of persuading the persons concerned to learn a language or to attend integration classes and that positive incentives should be regarded as sufficient means of persuasion.'

Ook tewerkstelling en onderwijs worden voorwaardelijk gemaakt. Er is een zo goed als algemeen hoofddoekenverbod in scholen, ondanks uitspraken van het hoogste administratieve rechtscollege in dit land, de Raad van State, dat zo een algemeen verbod (uitgevaardigd door de Raad van het GO!) ingaat tegen de universele rechten van leerlingen. Ook bij de uitoefening van functies in de publieke sector is het dragen van een zichtbaar, religieus kenteken verboden in de meeste administraties. En de privésector volgt: naar aanleiding van twee recente arresten van het Europees Hof van Justitie, kunnen privébedrijven op grond van de alomtegenwoordige concept neutraliteit weigeren vrouwen met een hoofddoek tewerk te stellen. Een alternatief is dat werkgevers werknemers met een hoofddoek naar de back office mogen verbannen waar ze uit het zicht blijven van ander personeel en de klanten. Naast het feit dat deze verboden een inbreuk vormen op de godsdienstvrijheid van vrouwen, verhinderen ze ook dat vrouwen hun rechten kunnen uitoefenen zoals het recht op onderwijs, arbeid en persoonlijke ontwikkeling. Men roept onder meer de neutraliteit en vrouwenrechten in ter verantwoording van deze maatregelen. Maar de vraag is: over wiens neutraliteit heeft men het en hoe vult men vrouwenrechten in?

Ook hier wordt het debat over de invulling van deze concepten eenzijdig gevoerd door alweer de geprivilegieerde meerderheid die enkel zichzelf als norm neemt en die geen rekening houdt met de verzuchtigen en het geweten van de minderheden. Het is de geprivilegieerde meerderheid die aan de islamitische hoofddoek een symbolische betekenis toekent die ze niet heeft voor de vrouwen die beslissen om hem te dragen. Maar door aan een religieuze praktijk betekenis toe

te schrijven die niet door de gelovigen wordt gedeeld, en vervolgens op grond van die betekenis die praktijk te verbieden, schendt men de godsdienstvrijheid.

Zelfs al zou men een symbolenstrijd willen aangaan in West-Europa, is het verbieden van symbolen juridisch problematisch. Mensenrechten hebben alles te maken met menselijke waardigheid en de vrijheid van het geweten is daar onlosmakelijk een onderdeel van.

Conclusie

Al deze maatregelen, en ik heb maar een lukrake greep gedaan uit het overvloedige aanbod, illustreren volgens mij de ethische ontregeling van onze samenleving hier in België. Een ontregeling die veroorzaakt wordt door angst en die er ons toe aanzet onze principes voorwaardelijk te maken of zelfs volledig op te schorten.

Universalisme kan alleen waargemaakt worden wanneer afgestapt wordt van een superioriteitsgevoel ten aanzien van minderheden die niet behoren tot die zogenaamde westers-christelijke beschaving.

Universalisme kan alleen waargemaakt worden wanneer de angst binnen proportie wordt gebracht.

Daarvoor hebben wij nood aan een project dat vertrekt van inclusie en diversiteit. Wij hebben nood aan de politiek-filosofische erkenning dat migratie en diversiteit deel uitmaakt van onze zogenaamde nationale identiteit.

Een uitweg uit dit angstklimaat en een terugkeer naar de basis van mensenrechten kan volgens mij alleen als we ons idee van respect vernieuwen en uitbreiden naar al diegenen die als de Ander worden gedefinieerd. Er is nood aan een hernieuwd idee van menselijke waardigheid dat vertrekt van een pluralistisch en heterogeen humanisme waarin oprechte dialoog centraal staat. Het is tijd om de menselijkheid van de ander te erkennen ook al houdt die Ander er andere opvattingen en gewetensvragen op na dan de geprivilegieerde meerderheid.

Mechelen, 26 april 2017

*Universalisme
kan alleen
waargemaakt
worden wanneer
afgestapt wordt van
een superioriteits-
gevoel ten aanzien
van minderheden.*

Inclusieve rechten, exclusieve samenlevingen: wij zijn de bouwstenen voor verandering

AYA SABI

De zon stond op haar hoogste punt boven Casablanca. Het was tijd voor een middagdutje, maar wij haastten ons van kraam naar kraam. Mijn nicht had nieuwe schoenen nodig en als er iets in onze genen zit, is het wel kieskeurigheid. Niets was goed genoeg voor haar. Toen ze eindelijk toch een paar gevonden had en ik zo ontzettend blij was dat ze in haar tas op zoek ging naar haar portemonnee, zei de verkoper dat ze zich rustig moest houden. Zijn baas lag even verderop te slapen op een matje en hij wilde niet dat ze hem wakker maakte. Het geld van de schoenen zou hij in zijn zak steken, niet in de pot doen.

Ik had dorst, was moe, de zon maakte me slap en loom, mijn voeten deden pijn maar mijn gevoel van rechtvaardigheid komt altijd op de een of andere magische manier naar boven borrelen. Toen ook. 'Nee', zei ik. 'Doe het niet.' De jongen keek dreigend toen hij op fluistertoon – nog steeds bang om zijn baas wakker te maken – iets zei wat ik toen niet verstond.

Ik weet nu wat hij zei. Het was wat de meerderheid van de stedelingen in Casablanca zouden zeggen. Hij had geen vast loon, er was geen vakbond die hem beschermde, hij bouwde ondertussen ook niet aan zijn pensioen, hij wist zelfs niet of hij morgen nog mocht werken en of hij vanavond genoeg verdiend zou hebben om met opgeheven hoofd, als een echte man, naar zijn gezin terug te keren. Zijn baas lag te slapen. De hete middagzon was getuige dat hij al het werk deed. In een stad waar rijk rijker wordt en arm armer. Dan ben je woord- en geluidloos want geld spreekt hier het luidst. Hij nam wat hem toebehoorde. Als hij hele dagen werkte, was het ook maar vanzelfsprekend dat hij in zijn levensonderhoud en dat van zijn kinderen kon voorzien. Het was zijn recht.

De rechten van zoveel mensen over de hele wereld worden met de voeten getreden. Zij die elke dag hun kraam naar de markt rollen en van wie het koopwaar wordt afgepakt omdat ze zich geen vergunning kunnen veroorloven, die soms zelfs moeten vechten voor hun

vergunde plek, zij die 's avonds laat naar bed gaan en voor wie het de volgende dag, 's ochtends vroeg, gewoon opnieuw begint. Hele dagen gebukt rijst plukken en uiteindelijk niet eens je eigen rijst kunnen betalen.

Maar voor mij, klein naïef meisje, had recht een heel andere betekenis. Ikzelf had een voorgeschiedenis die verschilde van de mensen in Casablanca. Toen ik vier was, stak ik een snoepje bij de Kruidvat in mijn mond. Ik had mijn moeder nog nooit zo boos gezien. Er was goed en kwaad, besefte ik toen. Stelen hoorde bij mensen die kwade dingen deden, omdat ze namen wat hen niet toebehoorde. Het snoepje was net hete houtskool en ik spuugde het zo snel mogelijk uit.

Dit zijn de twee beelden die tijdens het tweedaagse forum steeds door mijn hoofd schoten. Het kleine meisje dat kennismaakte met goed en kwaad en het pubermeisje dat met die blik de wereld bekeek en daarom het gedrag van de schoenenverkoper in Casablanca veroordeelde. Later leerde ik dat de wereld meer tinten grijs kent dan wit en zwart.

Het is de bedoeling dat mensenrechten universeel zijn. Maar in hoeverre is dat het geval? En in hoeverre is dat ooit het geval geweest? Hoe kunnen we deze universaliteit concretiseren? Waar gaat het mis? Hoe verhouden de extra maatregelen rond veiligheid na de terroristische aanslagen en de polarisatie zich ten opzichte van vrijheid? Is het echt nodig de veiligheid te garanderen op zo'n manier dat de vrijheid en de fundamentele mensenrechten in het gedrang komen? Hoe kunnen we de mensenrechten voor minderheden beschermen binnen een bijna homogene natiestaat, waarin de meerderheid het discours rond mensenrechten voor een heel groot deel bepaalt? Dienen mensenrechten niet juist om minderheden te beschermen, ook al stoten politici dan op weerstand bij de meerderheid? Over die vragen gingen onze werksessies op het forum, en dus gaat ook dit essay daarover.

Tijdens het openingsplenum werden er heel wat vragen afgevuurd op de verschillende gastsprekers en de algemene beschouwingen die ze ons meegaven, zinderden nog na toen we samen met de andere deelnemers naar aparte lokalen vertrokken om aan ons traject *Inclusieve rechten, exclusieve samenlevingen* te beginnen. De groep was heel divers: van iemand met een belangrijke positie bij de rechtbank over een pas afgestudeerde die vol ambitie een job bij Amnesty International beoefenden en iemand die studeerde én met geradicaliseerde jongeren bij Arktos werkte, tot een mevrouw die de wereld beter wilde begrijpen omdat haar dochter extreemrechts geïndoctrineerd was, zoals ze het zelf verwoordde. De voornaamste drijfveer om aan dit traject deel te nemen, bleek voor iedereen: de behoefte om dit onderwerp vanuit andere invalshoeken te belichten en buiten de eigen organisatie, omgeving en collega's te bespreken, in de hoop naar huis te kunnen terugkeren met een vernieuwde en verruimde blik op de wereld.

Homogeniteit als bedreiging van universaliteit

Ik keek er oprecht naar uit Rachida Lamrabet te horen spreken. Bij haar beschrijving stond onder andere dat zij als juriste verbonden is aan UNIA (het vroegere Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding), maar dat klopte ondertussen niet meer. De vrijheid van meningsuiting, een van de basisrechten waar het Westen zo mee uitpakt, had zij met ontslag moeten bekopen.

‘We zijn zonder kompas in de nieuwe eeuw gestapt.’ Rachida Lamrabet begon haar inleiding met een citaat van Amin Maalouf, een Libanese schrijver en journalist die in Frankrijk woont. Hij schreef verschillende boeken, waaronder *Le dérèglement du monde*, waaruit dit citaat komt. Lamrabet wilde met haar betoog deze ontregeling tastbaar maken met een aantal duidelijke stellingen.

De ontregeling van de wereld was volgens haar het gevolg van een selectieve toepassing van mensenrechten. Alle mensen zijn vrij geboren en hebben rechten die zijn vastgelegd in de grondwet. Toch kan de natiestaat deze rechten niet waarborgen omdat burgerschap een vereiste is. En die vereiste schurkt bijna tegen een bloed- en bodemlogica aan, omdat burgerschap een homogene identiteit als basis neemt. Alle burgers spreken dezelfde taal, hebben dezelfde religie of geloven juist helemaal niet, bouwen hun leven op dezelfde waarden en normen. Migratie brengt deze identiteit in het gedrang, terwijl migratie eigen is aan de mens. Migratie mag dus niet als een bedreiging worden gezien maar moet als fundament van de natiestaat worden genomen en deze homogene identiteit moet verworpen worden als vereiste voor burgerschap, want het is moreel onjuist om dit van bovenuit op te leggen aan mensen. Zo komen we al heel wat dichterbij de universaliteit van mensenrechten.

De afgelopen jaren hebben migratie en het daaruit volgende botsen van gemeenschappen in Europa bewezen hoe fragiel mensenrechten zijn. Vroeger vertegenwoordigde het Westen de mensenrechten overal op de wereld, nu bouwt het zijn eigen rechten op eigen bodem af. Ik denk dat die fragiliteit er altijd al geweest is. Hoewel de mensenrechten in Europa ondertekend en opgesteld zijn en Europa de decennia die erop volgden overal met die verklaring gezwaaid heeft, waren er ook in Europa minderheden die in verschillende contexten en op verschillende manieren gemarginaliseerd zijn. Alleen gebeurde dat toen er gebouwd werd aan sociale zekerheid, aan onderwijs voor iedereen en aan meer rechten voor arbeiders. De laatste jaren zien we dat die vooruitgang onder het mom van besparingen en veiligheidsoverwegingen wordt teruggeschroefd. Het verontrustende is dat het algemeen aanvaard wordt, dat extreme standpunten of maatregelen mainstream worden. Dat media en politici dit discours verkocht krijgen. Terwijl de opbouw van rechten een werk van lange adem was, terwijl er oorlogen gevoerd zijn om het draagvlak voor mensenrechten te vergroten. Maar verwoesten blijkt altijd makkelijker dan opbouwen.

Angst is de voorbije jaren een politiek wapen geworden om het onderscheid tussen burgers te verantwoorden.

We geloven in mensenrechten, maar niet in de universaliteit ervan, zegt Lamrabet. Ze focust vooral op de situatie in Vlaanderen, want de universaliteit van de mensenrechten is niet louter een kwestie van het gunnen van dezelfde rechten aan mensen aan de andere kant van de wereld. Ook in een kleine regio als Vlaanderen botst men op dat gebrek aan universaliteit omdat vrijheid en gelijkheid enkel gedacht worden als een basisrecht voor de geprivilegieerde meerderheid. Minderheden die hun eigenheid willen behouden en zich op dezelfde rechten baseren maar deze anders interpreteren, stuiten op onbegrip. Voor hen lijkt het erg contradictorisch als men zich bijvoorbeeld aan strikte geloofsregels houdt en zich daarmee beroept op het basisrecht vrijheid. Deze vrijheden worden dan voorwaardelijk, omdat er nooit werd gedacht dat een meisje met een hoofddoek zich op dezelfde vrijheden zou baseren om haar rechten op te eisen.

Angst is de voorbije jaren een politiek wapen geworden om het onderscheid tussen burgers te verantwoorden. Politici geven de indruk dat men moet kiezen tussen veiligheid en vrijheid, alsof deze twee recht tegenover elkaar staan. Op basis van dat discours zijn er de afgelopen tijd, zonder veel politiek of maatschappelijk debat, heel wat nieuwe wetten ingevoerd die de rechtsstaat in het gedrang brengen. Al deze maatregelen lijken logisch en we stellen er ons helemaal geen vragen meer bij omdat ze ons niet raken. Ze raken enkel de mensen onderaan de ladder, zij die onzichtbaar zijn. Mensen voor wie we elke empathie verloren zijn.

Ik denk aan de meneer in Schaarbeek die bij een bushalte in zijn been werd geschoten door de politie net na de aanslagen in Brussel. Er was een klein kind dat steeds papa riep. Volgens de media was het zijn kind niet en gebruikte hij het als schild. Waarom riep hij dan papa? Er werd niets verdacht gevonden in de rugzak die hij bij had. We hebben nooit nog iets gehoord over deze man en we hebben ons ook niet meer afgevraagd in hoeverre zijn schuld of onschuld bewezen is. Dit is natuurlijk inherent aan de manier waarop onderzoeken gedaan worden, aan geheimhouding, aan het vermijden van invloed van buitenaf, dat begrijp ik. Anderzijds toont het ook wel wat Lamrabet zegt: de mensen over wie het gaat zijn onzichtbaar, maar ze bestaan wel.

Vrouwen betalen de tol van ongelijkheid

Ik heb de natiestaat, de landsgrenzen, de bloed-en-bodemlogica en het afbakenen van de wereld altijd als erg negatief ervaren. Maar Irene Khan legt uit dat bij het verbrokkelen van deze grenzen zich ook verschillende complicaties kunnen voordoen. Khan maakt de relatie tussen een natiestaat en haar burger duidelijk en wijst vooral op de verplichtingen die de natiestaat heeft ten opzichte van de burger. De natiestaat zou de mensenrechten moeten bewaken en dat is de belangrijkste reden om haar grenzen te respecteren, al moeten staten ook durven buiten hun grenzen durven treden om problemen als klimaatopwarming of het gedrag van multinationals aan te pakken.

Transnationaal gaat het volgens Khan echter mis met de mensenrechten omdat de VN de allerzwaksten niet vertegenwoordigen. Irene Khan begint haar betoog met een verhaal over zichzelf. Ze kleedt zich als een Europese vrouw, maar ze is niet Europees. Ze is moslima, maar dat zie je niet aan haar kleding. En hoewel ze moslima is, is ze geen Arabier. Wij veronderstellen te vaak wie de ander is op basis van hoe hij of zij eruitziet, zegt Khan. We geven de ander een identiteit en hebben op basis daarvan heel wat vooroordelen. In 1971 ontstond Bangladesh uit een bevrijdingsoorlog tegen het huidige Pakistan, het westelijke deel van de natie die in 1947 pas onafhankelijk geworden was. In 1973 vertrokken de zusjes Khan naar Noord-Ierland om daar te studeren. Khan zag met andere woorden telkens weer wat er gebeurt als identiteitspolitiek tot geweld leidt. Haar eerste werkdag bij Amnesty International was 11 september 2001.

In die woelige wereld, in de knoop met zichzelf, zijn mensenrechten on-ervangbaar, maar altijd kwetsbaar. Volgens Khan begon het allemaal bij de Franse Revolutie. De rechten die toen werden opgeëist waren absoluut niet universeel. Vrouwen en slaven konden bijvoorbeeld geen beroep doen op die rechten. Die universaliteit is nog steeds niet gerealiseerd omdat het een project is waar veel internationale belangen mee gemoeid zijn. In deze wereld worden we allemaal minderheden en politici weten niet zo goed hoe ze met die complexiteit om moeten gaan. Mensenrechten zijn niet allemaal absoluut, zegt Irene Khan, op een paar na, zoals: ieder mens heeft het recht gevrijwaard te blijven van foltering, en ieder mens heeft recht op een religie. We zien echter dat de natiestaat dit laatste recht niet kan waarborgen, omdat er vanuit de staat een ideologie opgelegd wordt aan de burgers. Er is of secularisme of een dominante religie. Bij blasfemie worden burgers vervolgd door dezelfde staat die hen eigenlijk had moeten beschermen. Ook het uitdrukken van dit absolute recht blijkt niet absoluut te zijn. Je hebt het recht om een religie te hebben, maar anderen mogen je daarin kwetsen (Charlie Hebdo bijvoorbeeld).

De ongelijke toepassing van rechten uit zich vaak in de culturele of wettelijke omgang met vrouwenlichamen. Een moslimman wordt niet gevraagd zijn baard te scheren, ook al is die baard een uitdrukking van dezelfde religieuze overtuiging als de hoofddoek van de moslimvrouw. In Saoedi-Arabië zijn het ook de vrouwenlichamen die bedekt moeten zijn, niet de mannenlichamen. De vrouw verliest altijd als eerste haar autonomie. Maar waarom? Omwille van de veiligheid? Welke impact heeft een boerkinie dan wel op de openbare orde of de maatschappelijke veiligheid? Maar ook al zijn dit absurde maatregelen, toch is het belangrijk dat we mensen met angst niet negeren en naar hun gevoelens luisteren. De democratie doet op dit moment – naast absurde regels uitvaardigen – bijna niets met die angst.

Zowel Irene Khan als Rachida Lamrabet beklemtonen dat de discussie over de universaliteit van mensenrechten onmogelijk gevoerd kan worden zonder het economische aspect te belichten. De vrijheid van meningsuiting betekent niets zonder scholing, en de

oververtegenwoordiging van gekleurde mensen in gevangenissen en hun ondervertegenwoordiging in hogeschoolde beroepen verklaart voor een groot deel hun machteloosheid in het afdwingen van rechten die hen toekomen. Het is tijd, besloot Irene Khan, *'to put the human back in human rights'*.

De bouwstenen voor verandering

Tijdens de ochtendsessie van dag twee van het Europees Forum gingen de participanten aan de slag met de overload aan informatie, in een poging om een stappenplan naar universaliteit uit te werken. Dat leverde een debat op met tegengestelde meningen en onbeantwoorde vragen. Er werd uiteindelijk besloten dat de geprivilegieerde meerderheid en de keuze van politici en media om deze meerderheid tevreden te houden, ervoor zorgen dat minderheden belemmerd worden in hun toegang tot de mensenrechten. Er heerst angst, stigmatisering, generalisering en gebrek aan cultuursensitiviteit. Er is druk nodig op het middenveld en op onafhankelijke instanties om meer onafhankelijkheid te garanderen. De instellingen moeten toegankelijker worden, een mensenrechtentoets is ook een mogelijkheid waarbij bij elke wet nagegaan wordt welke impact ze heeft op minderheden, rechten moeten ook automatisch toegekend worden. Maar de gewone mens kan ook bijdragen aan de noodzakelijke veranderingen. Kleine regeltjes die lokaal besproken worden zoals gymkleding zijn hier van belang: leg niet op dat iedereen een korte broek moet dragen, maar maak ook geen uitzonderingen voor leerlingen die bijvoorbeeld uit geloofsovertuiging graag een lange broek zouden dragen. Nee, zorg ervoor dat elke leerling die keuze heeft. Kleine veranderingen en laagdrempelig contact zorgen ervoor dat het draagvlak enorm verbreed wordt bij de meerderheid.

Pratende over de universaliteit van de mensenrechten wereldwijd, kwamen we vooral tot de conclusie dat rechten op dit moment een luxe zijn. Er zijn heel wat mensen die niet eens in hun basisbehoeften kunnen voldoen, die elke dag opnieuw moeten vechten om te kunnen overleven. Rechten gaan vooral over leven. Wij hadden op dat moment de luxe om tijd vrij te kunnen maken om over mensenrechten te praten, merkte een participant terecht op. Heel wat mensen hebben die tijd niet. Er is vrijheid van meningsuiting, maar wie niet geletterd is, heeft niets aan dat recht en weet ook niet welke andere rechten hij of zij heeft. Mensenrechten vormen het fundament van de samenleving, maar ze kunnen eigenlijk enkel besproken en opgeëist worden door mensen die tot een bepaalde intellectuele, economische en sociale klasse behoren. Anderzijds wil de geprivilegieerde meerderheid deze luxe ook niet verliezen. Daarom hebben we niet alleen angst voor wat er allemaal gaande is in de wereld, maar ook om de verworven rechten en vrijheden zelf te verliezen. Onze veiligheid gaat voor op de vrijheid van de onzichtbare meneer aan de onderkant van de maatschappelijke ladder, waar Lamrabet over sprak.

Mensenrechten vormen het fundament van de samenleving, maar ze kunnen eigenlijk enkel besproken en opgeëist worden door mensen die tot een bepaalde intellectuele, economische en sociale klasse behoren.

Er werden stellingen gekozen uit de keynotes van de sprekers, vragen die bleven nazinderen en die de deelnemers wilden voorleggen aan Samira Bendadi (journaliste voor MO* en MO.be, gespecialiseerd in diversiteit in eigen samenleving en de regio Noord-Afrika) en Luc Cortebeek (vicevoorzitter van de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO) en voorzitter van de Werknemersgroep in die organisatie; voorzitter van Wereldsolidariteit en adjunct-voorzitter van het Internationaal Vakverbond).

Hoe versterken we het maatschappelijke draagvlak om mensenrechten toegankelijker te maken voor minderheden?

Politiek heeft waarschijnlijk geen geweten. Dus is het nodig dat het middenveld dat geweten opvult.

Samira Bendadi oppert dat er voldoende zijn om mensenrechten te verdedigen, maar stelt dat de samenleving consequent moet zijn in de toepassing van die rechten voor iedereen en in elke situatie. Het probleem nu is dat de meerderheid deze rechten vanuit de eigen referentiekaders benadert. Bovendien zet de politiek mensen tegen elkaar op en vermindert ze daardoor het draagvlak voor universele mensenrechten. Wat willen politici eigenlijk? Beleidsmakers dragen een enorme verantwoordelijkheid om de wereld harmonieuzer te maken. Een van de participanten oppert dat de politiek hulp nodig heeft. 'We mogen haar macht ook niet overroepen. Het hele middenveld bijvoorbeeld, de sociale organisaties en de media moeten de roep naar universele mensenrechten ondersteunen. Een politicus kijkt naar de herverkiezing en maakt standpunten die de samenleving aanvaardt. Dat zou soms progressief kunnen zijn, maar een politicus gaat nooit in tegen de publieke opinie.' Cortebeek reageert hierop dat het nodig is om telkens opnieuw te beginnen. Toen hij jong was had hij de illusie dat de sociale zekerheid in stand zou worden gehouden. Ondertussen weet hij dat het nodig is om deze verworven rechten steeds opnieuw te blijven verdedigen en heroveren. Mensenrechten bieden ons hierbij een heel belangrijk kader, maar ze blijven een door een meerderheid opgesteld instrument. Je moet dit op twee manieren verdedigen: op nationaal vlak is het belangrijk bescherming te bieden tegen fluctuerende meerderheden. We moeten beschermd worden tegen onszelf. In landen met een sterk middenveld kan de politiek rekenen op heel wat weerstand en dat is gezond. Maar op internationaal vlak zijn er ook heel wat instellingen die gebruikt moeten worden. Bendadi beaamt dit. Na de Arabische lente werd Tunesië het meest stabiele land van de landen die een revolutie mee hadden gemaakt. Dat komt door het sterk georganiseerde middenveld. In Libië viel het staatshoofd weg, en was er niets meer. Politiek heeft waarschijnlijk geen geweten. Dus is het nodig dat het middenveld dat geweten opvult. Maar waarom gaan de media daarin mee? Het is toch de vierde macht? Ze gooit de vragen in de groep. Er komt reactie: de media zijn sterk gecommercialiseerd. Het gaat om clicks, steekvlamnieuws. Waarom gaat de normalisatie van moslims in Europa zo traag? kaatst de groep terug.

Bendadi antwoordt hierop dat de islam redelijk nieuw is in Europa. Er is ook een traditie van conflicten tussen islamitische landen en het Westen. Het is echter in een internationale context belangrijk om onderscheid te maken tussen een politiek en een religieus conflict. Het is nu eenmaal de realiteit dat er moslims zijn en dat ze deel uitmaken van de samenleving. Cortebeek: 'Een maatschappij is dit verplicht aan zichzelf om deze evolutie te volgen. Ik ga ervan uit dat iedereen de mensenrechten als vanzelfsprekend ervaart. Ja, moslims erkennen de mensenrechten, maar er wordt verondersteld dat ze die niet respecteren. Terrorisme wordt gelijkgesteld aan islam.'

'Maar andersom?', wilt een participant weten. 'Worden mensenrechten ook toegekend aan moslims in Europa?' Cortebeek geeft toe dat dit inderdaad niet altijd het geval is. Dat de media daar ook een rol in spelen. Er is weinig ruimte voor visie en duurzaamheid in de media. Bendadi voegt hieraan toe dat het belangrijk is om de dialoog aan te gaan op een juiste manier. Daarom is onderwijs erg belangrijk. Maar de sociaaleconomische context maakt dat armoede en laaggeschooldheid gekleurd blijven. Minderheden vinden hun weg niet. Het is een systeem van uitsluiting, waar je als ouder heel bewust mee om moet gaan. Het is ook meer dan een taalkwestie alleen.

Hoe komen we tot een gelijkwaardige dialoog?

Samira Bendadi is verwonderd over het gemak waarmee politici aan stemmingmakerij doen. Alsof ze zich niet bekommeren over de toekomst van het land. Er is een gedeelde angst die niet opgelost raakt als verschillende gemeenschappen oppervlakkig heen-en-weer heen gaan gooien met argumenten. Er moet op een ernstige manier een debat ontstaan tussen experts. Luc Cortebeek zegt dat er een enorme onzekerheid is. De globalisering, digitalisering, ongelijkheid, de krimpende middenklasse. Deze tendensen moeten we kunnen kaderen. We moeten ook kunnen zeggen waar het beter gaat. Cortebeek ziet een belangrijke evolutie. Vroeger waren het de vijf mogelijkheden in de Veiligheidsraad die alles bepaalden. Nu worden belangrijke onderwerpen als de klimaatverandering ook door andere landen besproken. Afrikaanse en Aziatische landen hebben nu een stem binnen multilaterale instellingen. Om terug te gaan naar de media en de juiste dialoog, haalt Cortebeek aan dat hij altijd met een teleurgesteld gevoel achterblijft wanneer hij naar het nieuws kijkt. 'Er zijn zoveel belangrijke onderwerpen die onbesproken blijven.'

Ondertussen is er een meningsverschil ontstaan tussen twee participanten. De ene, een witte vrouw van middelbare leeftijd oppert dat het allemaal niet zo negatief is als hier besproken wordt. Een andere deelnemster, een vrouw van kleur, maakt terecht de opmerking dat het afhankelijk is van je perspectief, maar ook je achtergrond, in hoeverre je als minderheid dagelijks hiermee geconfronteerd wordt.

We need to put the human being back in human rights

Dat we rekening moeten houden met het feit dat mensenrechten er voor mensen zijn, en dat mensen complexe en meerlagige wezen zijn: daarover sprak een groepje deelnemers met opvallend veel stiltes tussen de stellingen. Dat toonde aan hoe belangrijk en complex het concretiseren van rechten is. De huidige context schetsen was niet zo een groot probleem, maar wat er nodig is om die context te veranderen, bleef een klein mysterie.

Bendadi stelde dat het belangrijk is om rechten concreet en helder te verwoorden opdat mensen er met meer empathie over kunnen denken. Om te bouwen aan een draagvlak voor deze rechten, moeten zoveel mogelijk mensen hen begrijpen. Cortebeek is het daarmee eens. Hij vult aan dat het belangrijk is dat we bij onszelf beginnen. Wat moet ik in hoofd houden als ik respect vraag voor mij en voor anderen? Vroeger werd dit ingevuld door religie, maar nu moet er een gemeenschappelijk moreel besef zijn, een basis. Om tot deze basis te komen is het belangrijk om, zoals Bendadi al zei, mensenrechten te vertalen naar het dagelijkse leven. Er kunnen casussen ontwikkeld worden, een stappenplan waarmee bijvoorbeeld ook leerkrachten kunnen werken, zodat morele waarden een deel worden van onszelf.

De mens centraal houden in de mensenrechten is ook van belang om rekening te houden met de verschillende contexten. Mensenrechten zijn universeel, maar we kunnen in zekere mate flexibel zijn bij het concretiseren ervan. De vraag is dan alleen: wanneer wordt een bepaald beleid of een concrete actie een schending van mensenrechten? Waar leggen we de grens? In Bolivia is het een deel van de opvoeding dat kinderen op jonge leeftijd leren werken. We kunnen rekening houden met deze cultuur, maar anderzijds zijn er ook grenzen want we zien dat bedrijven er misbruik van maken.

Samira Bendadi haalt haar smartphone boven: of ze een Facebookreactie mag voorlezen die zij eerder die dag voorbij zag komen. De reactie is geplaatst door een blanke, Vlaamse man van middelbare leeftijd – je zou hem kunnen voorstellen als een vertegenwoordiger van “de meerderheid”. In zijn reactie vraagt hij zich af hoelang het nog moet blijven gaan over al die minderheden die steeds opnieuw in het nieuws komen met weer een of ander recht dat zij op-eisen. ‘Voilà!’ besluit Bendadi. ‘Dit is de perceptie. Er heerst het beeld dat er juist meer rekening gehouden wordt met de gevoeligheden van minderheden doordat zij iedere keer weer het nieuws domineren, of het nu gaat om hoofddoekverbod, boerkiniverbod, het al dan niet verdoofd slachten, of de volgende mediareel.’

Er staan dus twee groepen lijnrecht tegenover elkaar, merkt iemand uit de groep op. Aan de ene kant zijn er de minderheden die zich uitgesloten voelen en een volwaardige plek opeisen. Aan de andere kant is er de geprivilegieerde meerderheid die zich niet bewust is van

*Door lokale
veranderingen
is het mogelijk
voor ons om
internationaal iets
te veranderen. Jullie
zijn de bouwstenen.*

zijn privilege en zich niet gehoord voelt door politici. Zo ontstaat er een segmentering in onze samenleving, gaat Cortebeek verder. Hij is ervan overtuigd dat dit verandert op het moment dat je mensen beter kent. Mensen die geen vluchtelingen wensen, gaan wel de vluchteling in hun straat verdedigen, want die kennen ze.

Een mevrouw uit de groep werkt met vluchtelingen en getuigt dat ze de wereld heeft zien veranderen. Dat dat boeiend en uitdagend is, zegt ze, want we moeten door dezelfde deur naar de toekomst. Ze kwam in aanraking met huisbazen die wel willen verhuren aan vluchtelingen 'als ze maar geen hoofddoek dragen'. Nu getuigen diezelfde huisbazen voor een publiek over hoe zij hun eigen vooroordelen overwonnen hebben. Ze haalt haar schouders op. 'Ach ja, het stelt niet veel voor...' 'Toch wel', onderbreekt Luc Cortebeek haar. 'Het stelt wel veel voor. Door lokale veranderingen is het mogelijk voor ons om internationaal iets te veranderen. Jullie zijn de bouwstenen.'

Een andere deelneemster zegt dat ze zich vaag een citaat herinnert: de autochtoon zou in een rouwproces verwickeld zijn om hoe het vroeger geweest is. En dat is een hoopvolle gedachte, want na weerstand en ontkenning, zal er op een dag ook aanvaarding komen. Bendadi, geboren in Marokko, zegt dat dit een wederzijds proces is. 'Ook wij rouwen. Ook wij geven onze kinderen aan een samenleving die we voor een groot deel niet kennen.'

De moderator sluit het gesprek met Bendadi en Cortebeek af met de opmerking: 'We hebben verloren. Maar het is gedeeld verlies.' 'We hebben helemaal niets verloren. Er is geen reden om te rouwen', fluister ik. 'We kunnen elkaar winnen, als we maar genoeg moed hebben, als we durven de grenzen in ons denken, doen en laten te verleggen.'

Het recht om rechten te hebben

‘Alle mensen worden vrij en gelijk in waardigheid en rechten geboren’, is de eerste zin van artikel 1 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Maar wat betekenen het recht en de vrijheid van de mens om overal op de planeet zijn of haar geluk na te streven in relatie tot nationale grenzen en de bescherming van territoriale integriteit? Kan Europa beweren dat het de mensenrechten tot zijn fundamentele waarden rekent als we kijken naar de prijs die we anderen doen betalen voor het behoud van onze rechten?

INLEIDERS:

Catherine Woollard is professor politieke wetenschappen en op dit moment secretaris-generaal van het European Centre for Refugees and Exiles (ECRE). Voordien was ze onder andere actief in European Peacebuilding Liaison Office, Conciliation Resources, Minority Rights Group International en Transparency International.

Assita Kanko is auteur van *Parce que tu es une fille, histoire d'une vie excisée* en *De tweede helft, tijd voor een nieuw feminisme*. Ze is ook columniste van de krant De Standaard, gemeenteraadslid en politieraadslid in Elsene, en kernlid van de denktank Liberales.

VERSLAGGEVER:

Orlando Verde is stafmedewerker bij KifKif, blogger en filmmaker. Zijn teksten zijn gepubliceerd in onder andere KifKif, Rekto:Verso en MO* en onlangs gebundeld in het e-book *Columnkoorts*.

The impact of “the refugee crisis”: rights are at risk in Europe

CATHERINE WOOLLARD

From summer 2015 until spring of 2016, an increase in the number of people arriving in Europe to seek international protection stimulated a profound political crisis. Although it was termed “the refugee crisis”, it is more properly called a crisis of policy-making, a crisis of the EU, a crisis of European identity or even a crisis of humanity, as a refugee participant suggested in the recent Civil Society Forum organised by Vluchtelingenwerk Vlaanderen. It was not refugees who caused the crisis or who were at fault.

There was a quadrupling of the number of people arriving in Europe in 2015 compared to 2014. Accordingly to Frontex, the EU’s border agency, there were approximately 1.5 million “illegal” entries of persons into the EU and Schengen area in 2015. While the term “illegal” is used by Frontex the preferable term is irregular since it is not illegal under international law to cross a border in search of protection. They calculate that these entries involved around one million persons because many crossed two or more borders.

The numbers themselves do not explain why the situation became a crisis: Europe, the world’s richest continent with a population of over 700 million people, could have managed. It is also a continent that is for the most part at peace, relatively diverse, and with a strong tradition of human rights protection. Not only that, due to demographic changes within Europe, it would actually benefit hugely from the absorption of new populations.

While Europe could and should have coped with the arrivals of people, a combination of factors prevented this. First, the fact that people were forced to arrive “spontaneously” or irregularly due to the lack of safe and legal channels, provoked a sense of fear, as has always been the case historically for “spontaneous arrivals” of forcibly displaced persons. Second, the lack of solidarity within Europe meant that the response was not collective, as countries refused to assist each other and work together. Finally, the legal order that people arrived into was the

already dysfunctional Common European Asylum System. Within the CEAS, the Dublin Regulation means that the country of first arrival has responsibility for asylum claims, with a disproportionate responsibility thus falling on Italy and Greece. In both countries, there are significant institutional flaws in the asylum system, combined with a disincentive to register people's arrival and –with tragic consequences– a perverse incentive to keep standards so low in order to prevent people being sent back from other Member States, which becomes illegal when standards fall below EU law, for example when it comes to reception conditions for refugees. This led to the movement of refugees across Europe in an attempt to reach countries that did offer protection.

The majority of people arriving in Europe –currently and since 2015– is entitled to international protection, either as refugees or in the form of subsidiary protection. This compares to the situation 15 years ago when only a small majority of asylum-seekers in Europe were granted protection status, and reflects the fact that up to two-thirds of those seeking protection in 2015 were Syrians (one-third were recorded as Syrian with one-third recorded as “nationality unknown” at point of entry, with many likely to be Syrians).

Refugee recognition rates (i.e. the percentage of applicants granted protection) are at over 98% for Syrians arriving in Europe, although there is one outlier: Hungary. In 2016, the recognition rate for Syrians in Hungary was 8% and has fallen below 4% in the first quarter of 2017. In other words, currently only 4% of the Syrians applying for asylum in Hungary are recognised as refugees and are granted protection. After Syria, the two main countries of origin of asylum-seekers in 2015 were Afghanistan and Iraq, which remained the case in 2016.

There are of course migrants who come to Europe for other reasons – lack of jobs and opportunities, poverty, climate degradation, corruption, despair, opportunism etc. “Economic migrant” is increasingly used as a derogatory term to describe those not entitled to protection, but it is a complex category of people.

As human beings, all of those arriving in Europe, regardless of status, have human rights. But what does this mean in practice? Hannah Arendt said that the only thing more dangerous than being a Jew was being a human, meaning that benefiting from universal human rights, by virtue of being human, in reality can offer scant protection.

Rights are only meaningful if there is a concomitant responsibility, not in the sense of the responsibility of the rights-bearer to behave in a particular way but rather the responsibility of someone or some institution to guarantee the rights. Thus, people have to be able to access their rights and it has to be possible to enforce those rights against a state or other responsible party. Indeed, most human rights work focuses on access and enforcement.

For migrants on the move during the crisis, they had rights under international human rights law, international refugee law, the European Convention and EU law but accessing and enforcing rights remains a

problem. Rights theory argues that the “level of attachment” determines the rights that a person has: as they move through different steps, their rights increase, from being under a state’s jurisdiction, to physical presence, to lawful presence, to lawful stay and finally to durable residence. At each point more rights are acquired.

During the crisis and in response to it, European states have tried to limit access to rights within Europe, by preventing people from moving through these different levels. Being under a state’s jurisdiction grants the right to make an asylum claim, to request international protection, and the right to non-refoulement - not to be returned to a place where they are not safe. We have seen increased use of strategies to avoid assuming jurisdiction.

The crisis affected rights – of refugees, migrants and others – in the following ways. First, the crisis *modus operandi* itself puts rights at risk. It was used to justify the adoption of policies and legal measures so rapidly that adequate scrutiny was not possible. Second, the response of the EU in spring of 2016 involved a set of legislative proposals for reform of the Common European Asylum System, which contains multiple restrictive measures, including an admissibility procedure at point of arrival which will limit the right to asylum, restrictions on free movement with a punitive approach to “secondary movements” from one EU country to another, restrictions on duration of residence, mandatory annual review of status and so on.

Human rights organisations have analysed the proposals and strongly advocate for removal of elements that limit refugee rights in Europe. However, at national level, restrictions on rights have already been put in place, with the most common involving limiting the right to family reunification and reduction of assistance. In some Member States, far harsher measures have been adopted, notably in Hungary, where the new asylum law involves automatic detention of asylum seekers and refugees and has led the European Commission to begin an infringement procedure.

Third, in some strands of the political debate there is support for offering protection to refugees but a harsh approach to other migrants, who face increasing stigmatization. The distinction between the deserving (“genuine” refugees) and the undeserving (“economic migrants”) is used frequently. There are also increasing numbers of people who are classified in the undeserving category, for instance through changing approaches to assessing claims and a tendency to refuse claims despite a lack of change in objective circumstances.

Finally, there has been an increase in the use of return – forced deportation – for persons not recognized as refugees, often requiring the use of detention beforehand. All these trends are particularly noticeable with regard to Afghans arriving in Europe. Stigmatization is particularly acute when it comes to Africans arriving via the South Mediterranean route.

The restriction in rights is accompanied by an attempt to avoid responsibility on the part of many states, described as a race to the bottom with countries reducing rights due to unfounded fears about pull factors.

Second, the legislative proposals on the table do nothing to change the Dublin system which is based on deflecting responsibility to countries of arrival. Most worryingly, a new strategy is emerging which centres on outsourcing protection responsibilities to other regions.

During the crisis, there was no evident strategy in response to the situation. There was a sense of panic, and decision-making was ad hoc and generally taking place outside EU frameworks, with unilateral, bilateral and “mini-lateral” actions prevailing. Now it is possible to discern an emerging strategy – unfortunately based on limiting access to protection in Europe. It has three elements: internal policies that are more restrictive with fewer rights provided to refugees and asylum-seekers in Europe; border policies that block entry through inadmissibility procedures, physical barriers, and reducing search and rescue (in order to avoid assuming jurisdiction); and external policies that support or force other countries to take on protection through making migration control a central objective of international cooperation, including under development and trade policies.

In conclusion, rights are at risk in Europe and this may have a knock-on effect on the global protection regime as a whole and on rights provision in other regions. On the other hand, there has been a strong reaction across Europe in support of refugees and in defence of their rights. There has been a wave of generosity with *welcome refugees* movements and a huge increase in volunteers getting involved; refugee rights organisations are working hard and growing in number; refugees themselves are increasingly active as advocates; new actors, such as cities and regional governments, are stepping up to play a role; and professionals from lawyers to doctors to teachers work pro bono to support refugees. And despite everything, public opinion across Europe –with the exception of countries where governments have become extremist– remains supportive of offering refugees protection and of Europe guaranteeing their rights.

Mechelen, 26 april 2017

The distinction between the deserving (genuine refugees) and the undeserving (economic migrants) is used frequently.

Alle mannen worden vrij geboren. Waarom zijn alle vrouwen dan slaven?

ASSITA KANKO

Meer dan de helft van de wereldbevolking heeft een identiteit die voor pijnlijke ervaringen en situaties zorgt: ze zijn vrouw. Sinds de Verlichting zijn we van oordeel dat de mens begiftigd is met rede maar overal ter wereld lijkt de maatschappij vrouwen en meisjes te hebben vergeten. De mensenrechten die het meest in gevaar zijn vandaag, zijn bijgevolg de rechten van de vrouw. De situatie is niet alleen gevaarlijk voor vrouwen maar heeft ook een enorme impact op hun omgeving, op de samenleving, op de mensheid.

Om een samenleving vooruit te helpen, is het noodzakelijk om vrouwen en meisjes de kans te geven zich te ontplooiën. De positieve impact van een geëmancipeerde vrouw voor haar omgeving is onvoorstelbaar. Ondanks die gekende realiteit worden veel vrouwen nog steeds gedoemd tot armoede, onrechtvaardigheid en allerlei pijnlijke tradities. Alhoewel vrouwen minstens de helft van de wereldbevolking vertegenwoordigen, worden ze nog steeds ernstig achtergesteld op veel vlakken. Enerzijds is minder dan tien procent van de wereldleiders vrouw, terwijl anderzijds vrouwen en meisjes oververtegenwoordigd zijn in situaties waar er ontzettend veel pijn is. Denk maar aan huiselijk geweld, verkrachtingen, kindbruiden en genitale verminkingen.

In haar boek *Een dochter van Isis*, getuigde de Egyptische arts, psychiater en feministe Nawal El Saadawi over die onvoorstelbare pijn: 'Ik lag in een plas bloed. Na enkele dagen hield het bloeden op. De vroedvrouw keek tussen mijn benen en zei: 'Alles is in orde, de wond is genezen, God zij geprezen.' Maar de pijn was er nog steeds, als een etterbuil diep in mijn vlees.'

Nawal El Saadawi was ook maar een kind toen ze in de jaren dertig verminkt werd. Haar woorden doen mijn maag samentrekken want net zoals de overige 200 miljoen slachtoffers van genitale verminking, weet ik precies wat ze bedoelt. Toch gaat die massale verminking van meisjes vandaag nog steeds door.

Om de zogenaamde familie- of clan-er te beschermen of de bruidsschat zo snel mogelijk te innen worden meisjes, vaak kort nadat ze genitaal verminkt zijn, in de vreselijke gewoonte van kindhuwelijken gedwongen. Die meisjes zouden met hun speelgoed bezig moeten zijn, maar ze liggen eenzaam in de dodelijke armen van een oude man. Dit doet me telkens denken aan de angst die ik voelde toen ik het gedicht van Goethe, *De Elfenkoning*, voor het eerst als tiener las. 'Ik hou van jou, je bent al wat nu voor mij telt / En ben je niet willig, dan gebruik ik geweld.'// Ach vader, ach vader, nu raakt hij me aan! / Elfenkoning heeft mij pijn gedaan!

Kindbruiden en kindhuwelijken bestaan ook bij ons in Europa, ook al schuwen ze het daglicht. En iedereen zwijgt over deze *unconvenient thruth*. Nochtans is het niets anders dan georganiseerde verkrachting. Wie zal deze meisjes redden? In Jemen heeft kindbruid Nojood, die een gedwongen huwelijk onderging toen ze slechts acht jaar oud was, een deur opengetrapt, waardoor zichtbaar werd wat niet geweten mocht zijn. Maar zij is een van de weinigen die na veel mishandeling kon ontsnappen. De meeste kindbruiden ontsnappen niet.

Andere verkrachtingen blijven niet onder de radar. Maar ze worden daarom ook niet allemaal onmiddellijk berecht. De verdachte krijgt direct juridische hulp maar een slachtoffer van verkrachting moet zelf haar weg zoeken. In België wordt in 95 procent van de verkrachtingszaken geen veroordeling uitgesproken. Straffeloosheid speelt in de kaart van de daders.

De openbare ruimte is ook beperkt voor vrouwen. In sommige wijken van grote steden zoals Brussel of Parijs zijn er 'no go zones' voor vrouwen en meisjes. In het openbaar vervoer moet een vrouw soms een plekje zoeken terwijl de man comfortabel alle plaats inneemt. Het seksisme begint thuis en verspreidt zich binnen alle domeinen van de samenleving, ongeacht de wetten van het land.

Van de baarmoeder tot in de kist worden vrouwen en meisjes massaal en straffeloos gepest, binnen en buitenshuis, op het werk en in de politiek. Zij mogen blij zijn als iemand het merkt en voor hen opkomt, want vreemd genoeg vinden sommigen dat het misschien niet zo slecht gaat met de vrouwen.

Door alle eeuwen heen is de wereld vooruitgegaan maar de visie op en de houding tegenover vrouwenrechten bleef in veel gevallen achter. In de achttiende eeuw bijvoorbeeld was men vergeten dat ook vrouwen burgers waren. De vrouw werd ondanks haar deelname in de maatschappij vergeten. Olympe De Gouges schreef haar *Declaration des droits de la femme et de la citoyenne* na de Franse revolutie, om de rechten van de vrouwelijke burger te benadrukken. Zij kreeg de doodstraf die werd uitgevoerd met de guillotine.

De Britse schrijfster Mary Astell heeft aan John Locke moeten vragen: *'If all men are born free, how is it that all women are born slaves?'* Locke was blijkbaar de vrouw in zijn werk over de soevereiniteit van het individu totaal vergeten.

En toen kwamen de suffragettes. Vandaag hebben we een nieuwe generatie suffragettes nodig. In 1948 stond niemand minder dan Eleonora Roosevelt aan de wieg van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, waarvan artikel 1 duidelijk stelt dat 'Alle menselijke wezens vrij en gelijk in waardigheid en in rechten worden geboren.'

Vandaag, in 2017, beslissen mannen wereldwijd over oorlog of vrede, over rechtvaardigheid of straffeloosheid, over verplichte klederdracht of haar in de wind, maar miljoenen vrouwen mogen niet beslissen over hun eigen intimiteit. Wie hierover zijn of haar mond houdt, zegt in feite dat de status quo behouden mag worden.

Nobelprijswinnaar Amartya Sen schreef terecht dat armoede niet alleen betekent dat men weinig heeft, maar vooral wilt zeggen dat men de gelegenheid niet gekregen heeft om zijn of haar potentieel ten volle te benutten. Deze diepe vorm van armoede treft vrouwen vandaag wereldwijd omdat ze als massaal opgesloten worden in een rol met veel geweld als gevolg. *De Tweede Sekse* van Simone de Beauvoir is nog steeds brandend actueel.

Toen ik mijn boek over het lot van vrouwen wereldwijd schreef kon ik geen andere titel bedenken dan *De tweede helft, tijd voor een nieuw feminisme*. De helft van de mensheid is in nood wegens haar geslacht en de tijd dringt. Wij mogen vrouwen niet langer in de steek laten.

Mechelen, 26 april 2017

*Van de baarmoeder
tot in de kist worden
vrouwen en meisjes
massaal en straffeloos
gepest.*

ASSITA KANKO

Pleidooi voor redelijke vragen

ORLANDO VERDE

De Amerikaanse droom deed in 2016 een glorieus herintreden met de nipte overwinning van Republikeins presidentskandidaat Donald Trump. Men kan gerust spreken van een volk dat gekocht heeft wat het zelf verkoopt, want Trump, als product, werd verkocht als de belichaming van *the American Dream*. Een merk. Een rijke man. *Caucasian*. *Volks*. *A self-made man* – naar eigen zeggen, tenminste. *The American Dream* samengevat: met de Oost-Europese schone van de pikante komedies, de *tycoon* van de epische drama's en die John Wayne-achtige trots over zijn gebrek aan elegantie. *He'll sure make America great again*.

Nu, ondanks de grote kans dat die droom op een nachtmerrie zal uitdraaien, is Trump als belichaming van *the American Dream* een mooie aanleiding om de vraag te stellen of er iets bestaat als een Europese Droom.

Het idee van Europa staat op vele vlakken diametraal tegenover de idealen die Amerika uitstraalt. Tegenover een oorlogszuchtig Amerika staat een passief idee over Europa. Daar waar Amerika vooruitgang nastreeft, is er een log beeld van Europa – in de woorden van Kader Abdolah is Europa zelfs “een *fossiel* geworden, een oud museum voor toeristen”. Tegenover een darwiniaanse Amerikaanse samenleving, staat een collectief beeld van Europa, gekenmerkt door solidariteit en gulle sociale zekerheid.

In hoeverre de Europeaan dat beeld ook koestert, is een legitieme vraag. Maar in de context van de huidige zoektocht naar een identiteit valt men niet zelden terug op zogenaamde normen en waarden die onze samenleving zouden typeren. Dus naast dat idee van collectieve welvaart slepen we een zware lading aan geërfde verwezenlijkingen met ons mee. Dan is er ook Europa als bakermat van de Verlichting, vruchtbare grond voor de kunsten en een oase van openheid en tolerantie. Europa is progressief en behandelt holebi's niet anders dan hetero's. Europa is vooruitstrevend en daarom kent de vrouw hier meer vrijheid dan in de meeste andere geografische contexten. Europa

is bedachtzaam en dat is een argument om een zekere traagheid te rechtvaardigen. Europa is, boven alles, de moeder van de universele mensenrechten.

Misschien liggen al die onbetwistbare verworvenheden aan de basis van het superioriteitsgevoel dat tegenwoordig salonfähig is geworden.

Onkritische houding

Als er één vijand is van zo'n superioriteitsgevoel, dan is dat de ontwikkeling van een zelfkritische houding. Informatie is ondertussen een voorwaarde voor zelfkritiek. Zo ook het debat, het vermogen om naar elkaar luisteren en eerlijke antwoorden te formuleren. Luisteren vormt misschien daarom het vertrekpunt van het Europees Forum over burgerlijke vrijheden en mensenrechten in tijden van polarisering, georganiseerd door OP.RECHT. MECHELEN. Het concept is eenvoudig: experts komen een aantal thema's toelichten en gewone, geïnteresseerde burgers gaan op zoek naar manieren om die thema's uit te werken tot concrete beleidsvoorstellen. Of niet – misschien is het proces belangrijker dan het resultaat.

In het kader van het forum citeert auteur en politica Assita Kanko de woorden van schrijfster Mary Astell: 'If all men are born free, how is it that all women are born slaves?' Vervolgens somt ze voorbeelden op die de stelling staven, een stand van zaken rond vrouwenrechten in uiteenlopende contexten. Ze heeft het over genitale verminking, gedwongen uithuwelijking, (mentale) mishandeling en andere vormen van genderongelijkheid om te beargumenteren dat niet waar je geboren bent je toegang tot elementaire rechten bepaalt, maar vooral of je als jongen of meisje bent geboren.

Uit haar uiteenzetting begrijpen we dat ongelijkheid tussen mannen en vrouwen geen binaire conditie is, maar eerder een continuüm waarop ook Europa zich situeert. Kanko stelt vast dat financiële onafhankelijkheid belangrijk is voor de toegang tot mensenrechten en uit de verdere discussie leren we dat vrouwen, ook in Europa, vaker dan mannen terechtkomen in een ondergeschikt statuut. Kanko be- treurt ook de ondervetegenwoordiging van vrouwen op de arbeidsmarkt, de juridische minachting voor klachten van vrouwen en het seksisme dat nog altijd heerst, zowel op straat als in de politiek.

De omgang met vrouwen is ook in onze context problematisch, maar als we over genderongelijkheid spreken, kijken we vooral naar andere contreien, naar andere mensen. Het logische gevolg: een onkritische houding tegenover onze eigen gebreken. Af en toe zijn er stoorzen- ders die ons aan de echte feiten herinneren, zoals de dubieuze steun van België aan de kandidatuur van Saoedi-Arabië om deel uit te maken van de vrouwenrechtencommissie van de Verenigde Naties. Maar het gesprek met Kanko leert ons ook dat vrouwenrechten deel zijn van een bredere problematiek: in Europa worden dagelijks mensenrechten geschonden. De manier waarop dat gebeurt, is een nadere kijk waard.

Misschien liggen al die onbetwistbare verworvenheden aan de basis van het superioriteitsgevoel dat tegenwoordig salonfähig is geworden.

Het eigen droombeeld

Catherine Woollard, secretaris-generaal van het European Centre for Refugees and Exiles, schetst een beeld van de Europese omgang met mensenrechten, toegespitst op wat ze op een consequente manier *the so-called refugee crisis* noemt. Het discours, de terminologie, is voor Woollard al een analyse waard. De term vluchtelingen crisis, zou op zich alle verantwoordelijkheid leggen bij de vluchtelingen zelf, terwijl deze crisis eerder wijst op een Europees onvermogen om een collectief antwoord te formuleren en op de uitdagingen van de natiestaat in een geglobaliseerde wereld. Politicoloog Hendrik Vos analyseerde al de populariteit van nationalistische projecten in Europa en concludeerde dat men 'de uitdagingen van de 21ste eeuw niet [kan] aanpakken met de structuren van de negentiende eeuw'. De asielcrisis is daar een pijnlijk bewijs van.

Maar interessanter zijn de mechanismen die binnen de natiestaten in gang worden gezet om met die crisis om te gaan, de manieren waarop Europa een beheersbare uitdaging van zich heeft willen afschudden: muren optrekken, een twijfelachtige uitbesteding van de bewaking van onze grenzen, kwetsbare Europese landen opzadelen met de verantwoordelijkheid om vluchtelingen op te vangen en *negative incentives* (meer vluchtelingen!) voor eventuele verbetering in de opvangcondities. Europa heeft ook een ongeziene machinerie aan negatieve beeldvorming in gang gezet: de voorstelling van een migratiegolf als een invasie (met Nigel Farage's poster als meest brutale maar alleszins niet enige voorbeeld), de *culturalisering* van misdaad (zoals in Keulen gebeurde), het idee dat 'vluchtelingen op een economisch kompas [varen]' terwijl de beweegredenen van vluchtelingen bekend zijn: familie, netwerk, taal en de economische omstandigheden van specifieke landen; en onderscheid maken tussen *the deserving and the underserving*, waardoor economische vluchtelingen gestigmatiseerd worden als parasieten.

Het resultaat is een gepolariseerd debat. Terwijl deze negatieve houding is ontstaan, is er ook een sterk en positief antwoord gekomen van gewone burgers, ondanks de moeilijke omstandigheden. Europa is, net zoals het Amerika van Trump, duidelijk verdeeld. Maar met de groei van (extreem) rechtse partijen en met de verrechtsing in het discours van centropartijen, mogen we gerust spreken van het tegenovergestelde van Amerika: Europa wil zijn eigen product, zijn eigen droombeeld van openheid, mensenrechten en tolerantie zélf niet kopen.

Als cultuurrelativisme ooit een struikelblok vormde in de erkenning van de universaliteit van de rechten van de mens, dan staat er vandaag een soort burgerlijk relativisme in de weg. Noem het gemeenschapsafbakening, noem het opportunisme: we willen de verantwoordelijkheid niet opnemen om te waken over de mensenrechten van, bijvoorbeeld, asielzoekers. Internationale verdragen worden in vraag gesteld.

Mensen sluiten de rangen, overall. We willen gerust de rechten van

onze burgers erkennen, maar wie geen burger is, komt sneller terecht in een andere categorie. Dit onderscheid tussen mensen staat duidelijk tegenover een *universaliteit* van rechten.

Een oefening in democratie

In tijden van crisis verscherpt het debat. Onvermijdelijk komen we terecht in een neerwaartse spiraal: polarisering leidt tot provocerende stellingen – en omgekeerd.

Provocerende citaatjes liggen overal verspreid, op tafels, op schermen. ‘Waar is de tijd dat we onze normen en waarden nog durfden uit te dragen naar de Congo?’ ‘Wie vrijheden wil inperken, moet maar ophopen.’ ‘2017 luidt het einde in van de liberale democratie.’ Het klinkt allemaal bekend in de oren: dergelijke uitspraken horen we bijna letterlijk, wekelijks, uit monde van mensen die het beter zouden moeten weten. Erger horen we ook.

Het is begrijpelijk dat men in dergelijke context zowel nood heeft aan veilige ruimten als aan ideologische zuivering. Maar beide bewegingen hebben één ding gemeen: het einde van het debat. Uitwisseling met wie anders denkt, lijkt tegenwoordig *not done*. En juist daarom moet er ruimte worden gemaakt voor debat. Maar dan een debat waarin men bereid is om te luisteren, om te veranderen.

Kleine groepjes vergroten de kans om in de diepte te werken en om elkaar te beïnvloeden. Maar ze bevatten ook het risico dat de discussie gegijzeld wordt door de luidste stem. Aan tafel zitten mensen uit het onderwijs, uit het middenveld, rechtenstudenten, mensen die al lang met mensenrechten bezig zijn. Ze hebben ook hun eigen vragen. Ze weten in alle eerlijkheid niet wat te doen in het geval van conflicterende rechten, want ze zijn zich er ten zeerste van bewust dat de mensenrechten een geheel vormen. Ze vragen zich eerlijk af of er prioriteiten moeten zijn tussen vrijheden.

Bij momenten lijkt dit op een oefening in democratie: mensen worden geïnformeerd, debatteren en proberen vervolgens consensus te zoeken. Of de consensus juist in vraag te stellen.

Snel merken we dat negatieve formuleringen, van ‘we kunnen ze *niet* laten creperen’ tot ‘we kunnen ze *niet* allemaal opvangen’ plaats moeten maken voor correcte formuleringen. In tijden van crisis wordt eigenlijk alles verscherpt. Het is begrijpelijk dat een discussie over mensenrechten vandaag vernauwt wordt tot het recht op asiel. Dat mensen of migranten tegelijkertijd gereduceerd worden tot asielzoekers of gelukzoekers. Maar die vernauwing is een valkuil: meer dan ooit moeten we de *scope* van deze discussie verbreden.

We moeten over mensenrechten discussiëren en over mensen, dan zal wederkerigheid ons redden, het besef dat de verdediging van de rechten van anderen eigenlijk de verdediging is van onze eigen rechten. De discussie rond de dubbele nationaliteit die onlangs werd gelanceerd naar aanleiding van de Turkse verkiezingen zat op een dood spoor

zolang het over de andere ging, over Belgen met een Turkse achtergrond en *hun* rechten. Het is pas wanneer men ook over Belgen sprak zonder migratieachtergrond, die ook geëmigreerd waren en daardoor nood hadden aan een dubbele nationaliteit, dat de wederkerigheid van rechten zichtbaar was: de rechten van de andere zijn ook mijn rechten.

Andere vragen, andere stellingen

In de discussie blijkt dat sommigen het gevoel hebben dat politici door de publieke opinie gedwongen worden om rechtse standpunten in te nemen, terwijl anderen er van overtuigd zijn dat die rechtse rol eerder in de comfortzone van die politici ligt. Aan de ene kant leeft het idee dat politici een stem geven aan de ontevreden onderbuik van de samenleving, aan de andere kant leeft het idee dat het de politici zijn die vorm geven aan de kiezers. Hebben politici nood aan antwoorden of vrezen we dat machthebbers onze antwoorden toch enkel zullen gebruiken voor wat binnen hun eigen agenda past?

Men stelt alleszins vast dat er een kloof is ontstaan tussen de “grote politiek” en de werkelijkheid. Dat het moeilijker wordt om de nationale politiek te betrekken bij discussies rond complexe thema’s. Tegelijkertijd krijgt men meer gehoor bij lokale politici: hogere politiek kan soms te abstract worden, maar ondertussen *zien* burgemeesters de mensen die op hun straten slapen, bijvoorbeeld.

Hetzelfde geldt voor de media: terwijl grote media vast zitten in een spel van polarisering, van woord en wederwoord, van extremen die de genuanceerde realiteit oneer aandoen, kunnen kleine, lokale media mogelijkheden bieden. Lokale media kunnen sneller worden ingeschakeld om van succesverhalen naar gewone verhalen te gaan, *to restore balance in the narrative around refugees* in de woorden van Woollard.

Het gesprek leidt tot alternatieven en doet andere vragen rijzen. Net zoals bij het begin, lezen we op het einde vragen en stellingen op de tafels en de schermen. ‘Wie moet het recht op rechten bewaken wanneer de natiestaat verzwakt? De stad, of een supranationale instelling? Een rechtbank? De media? De politiek? De mensen, activisten met uiteenlopende visies en doelen? Hoe kunnen we hen ondersteunen?’. ‘Zijn mensenrechten afdwingbaar?’ ‘Mag ik ervoor kiezen om geen beroep te doen op specifieke rechten en vrijheden?’ ‘Is integratie een plicht of een recht?’ ‘Mogen rechten erkend worden gedurende een beperkte tijd en kan je mensen in dat geval nog dwingen om zich te assimileren aan een waslijst van –bijvoorbeeld– Vlaamse normen en waarden?’

Die vragen zijn veel minder provocerend dan de stellingen die we op de receptietafeltjes vonden bij het begin van het Forum. Het zijn vragen en stellingen die redelijker klinken.

Hopelijk is dat wat er gebeurt als we ruimte maken voor een nieuwe democratie die plaats maakt voor een eerlijk debat. Een debat dat de mogelijkheid biedt om werkelijk te luisteren naar elkaar.

Het is begrijpelijk dat een discussie over mensenrechten vandaag vernauwt wordt tot het recht op asiel. Maar die vernauwing is een valkuil.

**Zijn steden
de nieuwe staten
(en realiseren
zij dan ieders
rechten)?**

Internationaal bestuur ligt onder vuur, nationale democratieën worstelen met legitimiteit. De stad heeft in Vlaanderen veel te lang een wat kwalijke naam gehad, maar in de 21ste eeuw wordt steeds meer de plek waar toekomst vormgegeven wordt. Welke hefboomen hebben lokale overheden in de superdiverse steden om de vrijheden en mensenrechten van hun inwoners en omwoners te beschermen, en hoe gebruiken ze die? En hoe realiseren ze tegelijk verbinding en individuele vrijheid, gelijke kansen en rechten voor iedereen?

INLEIDERS:

Barbara Oomen staat aan het hoofd van de onderzoeksgroep Sociologie van de Mensenrechten aan de Universiteit van Utrecht, en focust in haar onderzoek vooral op de rol van steden op het vlak van beschermen van rechten en vrijheden. In 2016 publiceerde ze *Global urban justice: the rise of human rights cities*. Dit academiejaar is ze verbonden aan het European University Institute in Firenze.

Pascal Debruyne is postdoctoraal onderzoeker aan de UGent en voorzitter van vzw Uit De Marge (Netwerk voor jeugdwerk en jeugdbeleid met kinderen en jongeren in maatschappelijk kwetsbare situaties).

VERSLAGGEVER:

Bie Vancraeynest werkt bij Demos vzw waar ze een Brusselse versie van het ENTER festival voorbereidt. Daarvoor werkte ze tien jaar als coördinator van het Brusselse jeugdhuis Chicago. Ze is ook columniste bij MO.be.

If human rights are not defended locally, how will they ever be realized?

BARBARA OOMEN

A city that celebrates the 400th anniversary of its Great Council, once the symbol of justice in the widest surroundings. A city willing to weave this legacy together with the darkest spot in its history; its role in collecting Belgian Jews and Roma before they were deported. A city with the guts to dedicate a three-year festival to Law and Justice, proven right by full attendance halls. A city, finally, with a mayor labelled World Mayor 2016 because of his openness towards refugees, and his dedication to making Mechelen an inclusive city.

What better setting to discuss the challenges to human rights these days, the global rise of human rights cities, the relevance of human rights – as law, discourse and practice – to a city like Mechelen and ways in which to act upon such reflections? Let me, therefore, combine the reflections that I shared in the working group *Are cities the states of the future?* with questions asked and thoughts shared during the highly inspiring European Forum as a whole.

Human rights in times of turbulence

These days, dedicating a two-day forum to the topic of human rights could be considered a sign of braveness. Human rights, also in the Western world, hardly have the revered status of indisputable moral standards that they might once have had. They stand uneasily with our turbulent times, characterized by a rise of populism, by seeking belonging in xenophobia, by a crumbling of institutions.

Let's briefly investigate each of these three factors. One observation voiced over and over again during the two days was how populism can easily become a tyranny of the majority. The forum coincided with public reflections on the first 100 days of Donald Trump's presidency – used to clamp down on undocumented migrants and Muslims, by executive order, and in the name of the American people. It took place

in the days when Erdogan, emboldened to do so by the majority of the Turkish people, arrested 1000 people and suspended 9000 police in a new crackdown on people with alternative viewpoints. It also coincided with populist extreme-right wing politician Marine le Pen gaining 22.6% of the French vote, only 0.7 % less than Macron, on a ticket of anti-immigration and limiting social rights to the French only. The tension with human rights is clear. Here, of course, a key characteristic is that of protecting all individuals, including minorities and the most vulnerable, against the majority of the day.

All these populist successes can partially be explained by a deep need for belonging. Globalization, in all its manifestations, has created a profound sense of alienation and a need for rootedness and for belonging. Such a search for belonging all too often manifests itself as xenophobia, a revival of nationalism, exclusionist policies. Here's another contrast with a key characteristic of human rights – their premise of universal, inalienable, indivisible rights belonging to each and every human being. The underlying vision of cosmopolitanism, and common humanity, of a higher order than that of the nation states, stands uneasily with the Blut-und-Boden (blood-and-soil) rhetoric that has, possibly surprisingly, resurged in our times.

And then there is the demise of institutions. Institutions like the judiciary, the press and civil society. One of the judges present lamented how the British Daily News depicted the judges that blocked Brexit as enemies of the people, and how the newspaper openly discussed the sexual orientation of one of the judges. One of the journalists present came out of one workshop sighing that it was 'another session of blaming the press for everything'. In our session, the ability of Belgian civil society to truly represent the public interest, and not merely that of the organizations concerned, was openly questioned. Meanwhile, in wider Europe, the Hungarian parliament was limiting the freedom of NGO's on a daily basis, and in Italy a discussion had started on the credentials and funding of civil society organizations saving the lives of refugees on the Mediterranean. All these institutions are exactly the ones relied upon by human rights. Without relentless civil society action the Universal Declaration of Human Rights would not have been passed in 1948, nor travelled much further than the UN General Assembly. Without a free press, human rights abuses worldwide would have remained unreported. Without independent judges, the rights concerned would never have been enforced.

To be honest, however, the problem does not only lie within our times, but also with human rights – as law, as a discourse, and as practice. Human rights are law. In the past seventy years, the visionary Universal Declaration has been turned into a system of binding treaties, enforcement mechanisms and national human rights institutions. It could well be that in the process rights have become too legal, too technical, too detached. The binary legal language of individuals as rights holders, and the state as duty bearer, also obscures the responsibility held

The biggest failure of human rights is their inability to deliver on their promises.

by each of us. In our workshop, we discussed how Mahatma Gandhi responded to a call for input into the Universal Declaration by emphasizing the need to first set out the Duties of Men, a philosophy that – in a watered down version – was only briefly mentioned in one of the last articles of the Declaration. Connecting the responsibility for rights realization to the state alone could well be one of the historical failures of the rights movement – if only because of the fact that States are also often the largest violators of human rights. To offer another perspective, this legal force of human rights can also help to explain the backlash against rights in our societies these days. It is precisely because of the hard legal restrictions that human rights put to, for instance, strict immigration policies, that we see a human rights backlash in those Western countries that once saw human rights as a mere export product, a concern of foreign policy.

Even if people all over the world still struggle under the banner of human rights, and gain inspiration from the promises offered, the question is whether this is also the case in these Western countries. ‘Who, if you would go down the streets of Mechelen and ask around, would know about human rights?’ a participant in our workshop asked. Human rights, like liberty in the famous quote by judge Learned Hand, lie in ‘the hearts of men and women; when it dies there, no constitution, no law, no court can even do much to help it’. A Dutch scholar once recalled how the Universal Declaration could be considered a present that his society had forgotten to unpack.

The biggest failure of human rights, described in books like *The Endtimes of Human Rights* and *The Last Utopia* is, however, their inability to deliver on their promises. As the civil, political, social, economic and cultural rights of each individual, and of specific groups like children, women, racial minorities and the disabled were agreed upon in the United Nations and Europe with increasing precision and detail, these rights continued to be violated – in countries far away but also close to home. It is here that the promise of human rights cities comes in.

The promise of human rights cities

So what, participants asked me a number of times, is a human rights city? In our book on *Global Urban Justice: the rise of human rights cities*, Michele Grigolo, Martha Davis and I considered all cities that explicitly engage with and try to realize international human rights. These can be the cities that work with the NGO PDHRE (People’s Decade on Human Rights Education) that in 1997 in Rosario, Argentina, started a movement in which the mayor and NGOs signed a proclamation seeking to further human rights at the local level, making it the first human rights city. The concept can refer to the hundreds of cities that attend the yearly World Forum on Human Rights Cities Forum in Kwangju, South-Korea. It refers to those cities that have signed the *European Charter for the Safeguarding of Human Rights in the City*, with a number of

well-developed European human rights cities as leaders. Barcelona, for instance, that has called itself a human rights city nearly twenty years ago, and has a special human rights office. Or Graz, in Austria, that has a human rights council and writes biannual human rights reports. Utrecht would be another example, because of the way in which it bases policies in fields ranging from privacy and gay rights to the homeless and undocumented migrants on international treaties. Some cities focus on one particular human rights issues, like the work of New York and San Francisco in the field of women's rights, of Chicago regarding the rights of the Child, or the cities in the Dutch coalition for inclusion concerning the rights of people living with disabilities.

There is, I tried to explain, no label of human rights city that can be obtained anywhere - even if there is talk of something of the kind. What is there, however, are more and more cities engaging with human rights, and a clear interest by the international community in these processes. In 2015, the UN called for guiding principles on local government and human rights. The Council of Europe has, for years, worked in explaining the role of local authorities in furthering human rights and developing indicators in this field. It is not a coincidence that the International Organization for Migration invited the mayor of Mechelen to offer advice for the new Global Compact on Migration.

The reasons for this rise of human rights cities are manifold. Many of them have been put forward by Benjamin Barber, who sadly passed away in the week of the forum. He talked about the inability of nation states to address the major problems of our times, ranging from climate change to people fleeing war, and compared that to the pragmatic politics that characterize local government.

More and more people live in cities, and these cities have more and more responsibilities related directly to human rights – from housing and education to public order and equal treatment. In addition, the increased diversity of cities calls for a moral language acceptable to all, like the human rights described by Michael Ignatieff as the global moral *lingua franca*. The city campaign of the city of Amsterdam, with people of all colours and creeds holding up the sign I AMsterdam, is an example of how it is explicit recognition, and even appreciation, of diversity that characterizes many modern and successful cities.

The real litmus test to the human rights commitment of cities is the degree to which they are prepared to welcome and integrate people forced to leave their homes far away. In Belgium, Mechelen was the only city to explicitly ask for more refugees, but such Cities of Refuge can be found all throughout Europe. Networks like Eurocities, Cities of Sanctuary, Shelter cities and Solidacities allow them to exchange experiences. This is important as, in the words of the mayor of Barcelona, 'where states provide asylum, cities provide shelter'. Cities often go much further, and can do much more, than national governments. This also applies where it concerns undocumented migrants who might not

The moment I invoke human rights, it seems to cause more irritation than it does any good.

have a right to asylum, but are human beings in need of shelter and food. In the Netherlands, cities like Utrecht, the Hague, Amsterdam and Groningen continue to offer such migrants “bed, bath and bread” in spite of threats of sanctions by the national government. This “city disobedience” is one way of furthering the human rights of people who, in the words of Hannah Arendt, have nothing but their bare humanity.

My fascination with this topic starts with my perspective as a lawyer. I feel that it is important to set out the formal legal status of local authorities under international human rights law – a field that classically thinks of the world in terms of sovereign states only. Navi Pillay succinctly summarized the UN perspective over dinner, stating that ‘if states ratify human rights treaties, all their authorities are bound to these treaties’. But to what extent can local authorities invoke these treaties to secure human rights promised, but not delivered, by national governments? It’s a new discussion, and more important than ever. A next question is whether adopting an identity like “human rights city” actually makes a difference for the most vulnerable within a local authority. We see evidence that such an identity, if it is shared by a wide range of local stakeholders, and truly institutionalized, can make a difference in terms of social justice when push comes to shove. For this, however, it is important that local authorities overcome their reluctance to “talk rights”.

Talking human rights in the city

Dreams of a more inclusive, just city can be narrated in many different ways. One “enthusiastic Mechelaar” in our workshop felt that Mechelen should become Belgium’s first human rights city, and discussed this with the mayor during the Wanderlust event in the evening. Would it not be better, Bart Somers wondered, to speak of a “just city” (rechtvaardige stad) instead of “human rights city”? The same hesitation was expressed by the committed member of Flemish parliament, Yasmine Kherbache, with her background as a human rights lawyer. ‘The moment I invoke human rights, it seems to cause more irritation than it does any good.’ It’s the same kind of reluctance towards the language of human rights that caused York, in the United Kingdom, to rename its Human Rights Commission into a Fairness Commission.

Still, there are many reasons to become a human rights city, especially for a town like Mechelen, and to explicitly take human rights as a normative basis for urban policies. The first was invoked by Yasmine, who, in quoting Eleanor Roosevelt, described human rights as a bridge upon which we can meet and talk. The very fact that human rights treaties come out of intense negotiations with countries and people from all over the world means that they contain norms acceptable in cultures and traditions worldwide, and can function as a normative baseline for diverse societies. Human rights might not be perfect, but they are the closest form of moral agreement that humanity as a whole has managed to reach to date.

Additionally, their legal character, that invokes fears of judicialization and a culture of claims, is also a strong point. Human rights have long moved from paper promises, and “nonsense on stilts” to a full-fledged set of laws that people can, and do, invoke vis-à-vis the authorities. Indeed, this can at times lead to painful clashes with the powers that be, and even with the popular consensus, but their underlying objective of guaranteeing equality and protection for the human dignity of every human being justifies this. The fact that these rights have been interpreted by courts, with their limits made explicit, and the balance between them tested in a variety of cases, also means that they can become instrumental in making difficult policy decisions at the local level.

Next, as mayor Somers forcefully put forward in defending his policies, ‘we owe it to tradition’. Not the imperialistic, self-righteous tradition of exporting human rights all over the world, but the tradition of humanism, institutionalized in places like the Great Council of Mechelen, voiced in writings of people like Erasmus (who had a connection with Mechelen), a tradition of celebrating diversity and seeing its added value that spans centuries. It’s a tradition that is as much part of Belgian, and Dutch, identity as what is invoked as such these days, and one in dire need of protection.

Finally, if human rights are not defended locally, if there is a reluctance to stand up for them in concrete cases and specific places, how will they ever be realized? Eleanor Roosevelt (again) famously commented how human rights, without meaning in small places, will not acquire meaning anywhere. These days of polarization, populism and xenophobia might threaten the institutions that protect human rights, but also call for human rights leadership. While populism thrives by the acts and discourses of “big men” (and women, like Marine Le Pen), human rights need inspiring people standing up for them and for the people these rights are meant to protect.

Of course, the lofty language of rights requires translation into concrete situations, to bring them in tune with traditions and resonate with lived examples and experiences, to reach the hearts and minds of all who can come to their protection. This, then, is the work of human rights coalitions.

Acting upon human rights ambitions

My father is a medical doctor who works as a volunteer for Amnesty International. In his more cynical moods, though, he often moans that ‘human rights acts are rights that do not act’. Human rights, as Geert Mak recalled during the closing session, can only be realized through struggle, or at least on the basis of determination and concerted action. Our research shows how all successful human rights cities rely on both the institutionalization of human rights ambitions and the formation of human rights coalitions. Such coalitions need to involve local authorities, civil society, businesses and churches, but also individual citizens.

In our working group we spoke at length about each pillar in the triangle government-civil society-citizens. No doubt, visionary politicians are needed to formulate rights ambitions and create support for them. But empowered civil servants can be just as important in making sure that these ambitions lead to a long-term improvement at the local society level. The problem we often encounter, is the lack of knowledge about human rights at the local level. Human rights education can make a difference, especially if it is tailored specifically towards local challenges – like beggars working in gangs, requests for permission to hold extreme right demonstrations, or homeless people in the city center.

Civil society might always have been the main driver behind human rights achievements, but it is clear that NGO's face huge challenges both in the field of legitimacy and capacity – in Belgium as well as elsewhere. They need to be taken seriously as partners by the local government. A specific focus on human rights, additionally, can strengthen their legitimacy, help create focus and serve to unite disparate constituencies.

But discussions on the legitimacy of NGOs also call for direct involvement of the people. Fickle and volatile as the public at large may seem, it is clear that individuals are ready and willing to contribute to improving the rights of others. The campaign *Let's bring them here* is an example, in which hundreds of Dutch citizens offered to drive to Greece to physically bring refugees North, thus helping the Netherlands to realize its relocation promises. Involving (young) people and invoking individual responsibility is a key challenge, but the participants in the forum were great examples of how many people are committed to improving human rights in their direct surroundings.

Conclusion

The rise of populism combined with xenophobia and exclusionist policies calls for counter-narratives and developing bottom up partnerships between all stakeholders. Human rights should be at the core of such counter-narratives, as they strengthen inclusion whilst also ensuring attention for the most vulnerable in society. These human rights have come to rely more and more on local actors for their realization. Mechelen clearly has the history, population and leadership to join the ranks of those cities pioneering as human rights cities. This became overtly clear during the toast that mayor Somers made during the final dinner. He could have easily toasted to a great, vibrant conference with true dialogue, or to a beautiful city that seeks to assume its legacy to address the most pressing challenges of our times. Instead, he raised his glass, offering a toast 'to humanity'.

Mechelen, 26 april 2017

Mensenrechten en grondrechten hebben behoefte aan innovatieve, stedelijke praktijken

PASCAL DEBRUYNE

The city is man's most consistent and, on the whole, his most successful attempt to remake the world he lives in, more after his heart's desire. But if the city is the world that man created, it is the world in which he is henceforth condemned to live. Thus (...) in making the city, man has remade himself.

Robert Park, 1920, geciteerd in Harvey, D. (2003), *The right to the city*. International Journal of Urban and Regional Research 27: 939-41.

Als de stad een ruimtelijk-fysieke uitdrukking is van onszelf als mens en als burger, dan vertelt ons dat meteen iets over de collectieve opdracht die daaraan ten grondslag ligt, namelijk: de stad maken we samen. Dat dwingt ons na te denken over stedelijke coalities, die samen beleid maken. Steden worden in toenemende mate geconfronteerd met globale uitdagingen zoals migratie, klimaatwijzigingen en de veranderende politieke economie die van een productieve industriële economie verandert in een diensteneconomie. We focussen in deze bijdrage op één zo'n globale uitdaging: ruimte maken voor superdiversiteit. De recente migratiegolven vanuit Syrië, Irak maar ook Afghanistan, Afrikaanse landen en vooral Oost-Europa, dagen beleidsmakers uit om voor én met deze groepen een integratietraject uit te schrijven.

Op naar een mensenrechtenstad in tijden van superdiversiteit

De superdiverse stad uit zich in een kwantitatieve dynamiek. We gaan richting *minority-majority city*, een stad waarin minderheden de meerderheid uitmaken, zoals Steven Vertovec schreef in *Super-diversity and its implications*, en de algemene diversiteit neemt toe. Dat zien we ook in cijfers. Vijftig procent van de kinderen in Gent heeft een migratieachtergrond.

Daarnaast is er ook een kwalitatieve dynamiek waarbij de diversiteit binnen de diversiteit toeneemt. Kortom, we zien meer complexe migratiepatronen na de val van de muur in 1989. In tegenstelling tot de multiculturele analyse, die grotendeels gebaseerd is op etnische blokken en duidelijk afgelijnde groepen op basis van herkomst, is “superdiversiteit” een beschrijving van een toenemende diversiteit binnen de diversiteit. Superdiversiteit gaat niet alleen over het inrekenen van etnische indicatoren in de kijk op de migratierealiteit van steden, maar eveneens worden sociale kwesties, burgerschapsstatus en daaraan verbonden sociale rechten en lokale context meegenomen.

Maar superdiversiteit impliceert geen “super” alsof het een feest is. We zien een toenemende tendens van hiërarchie in sociale rechten en grondrechten, waarbij sommige groepen weinig tot geen grondrechten hebben, waaronder mensen zonder papieren of burgers uit de intra-Europese migratie. Dat heeft in de eerste plaats te maken met de diverse verblijfstatuten in België, die op een verschillende en ongelijke manier toegang geven tot sociale rechten. Daarnaast verloopt het traject naar tewerkstelling moeilijk. Er is vaak geen sociale begeleiding, er is onvoldoende werkervaring, en de diplomagelijkschakeling verloopt problematisch. Daarnaast spelen racisme en discriminatie op de arbeidsmarkt. Veel nieuwkomers leven in een onstabiele woonsituatie, wonen in slechte private woningen. Er zijn te weinig sociale woningen. Gezinnen verhuizen frequent door uithuiszettingen en ze worden het slachtoffer van huisjesmelkerij. Dat vraagt een actieve mensenrechten- en grondrechtenpraktijk om deze superdiverse populaties een plaats te geven in de stad, zodat ze gelijkwaardig kunnen participeren aan de toekomst van de stad. We kunnen dat omschrijven als ‘het recht op de stad’.

In deze bijdrage raak ik twee zaken aan die fundamenteel zijn: (1) Stadscoalities zijn fundamenteel. Het Witboek Stedenbeleid schoof al begin 2000 het belang van een inclusieve ontwikkelingscoalitie naar voor. Die werd daar beschreven als ‘een coalitie tussen publieke actoren (de stad als overheid, maar ook als belangrijke economische actor en werkgever) en private actoren (traditionele sociale partners, maar ook buurtbewoners, vertegenwoordigers van de werklozen, een vertegenwoordiging van actoren die bezig zijn met sociaal nuttige bezigheden ..., enz., [territoriaal te organiseren]) voor de stad of delen van de stadsregio’. De krachten bundelen van overheden en civiele

*Maar
superdiversiteit
impliceert geen
“super” alsof het
een feest is.*

samenleving geeft niet alleen meer bestuurlijke kracht, maar vooral innovatief potentieel om “out of the box” te denken en te handelen.

(2) De Gentse integratiepraktijken zijn gebaseerd op een zoekende praktijk. Daarmee gaan ze voorbij aan de blauwdruk van het Vlaamse integratie- en inburgeringsbeleid, die sterk gebaseerd is op taalverwerking en maatschappelijke oriëntatie-cursussen, waardoor ze een vorm van neo-assimilationisme zijn. Deze experimentele integratiepraktijken functioneren als sporten op de ladder die tot sociale mobiliteit voor nieuwkomers leiden. Bovendien vertrekken die integratiepraktijken vanuit de leefwereld van nieuwkomers zelf, waarbij er wordt aanvaard dat er geen blauwdruk van lineaire integratie mogelijk is.

Op die twee punten steunt ons betoog over hoe steden de leiding kunnen nemen in een bottom-up integratiepraktijk die vaak veel beter aansluit op de reële leefwereld van nieuwkomers. Steden, zo argumenteer ik, zijn relationele incubatoren. De stad is een ideale ruimte bij uitstek voor complexe netwerken.

Stadscoalities tonen niet alleen aan hoe het anders kan, maar bieden ook een alternatief om het huidige nationalistische denkkader rond “integratie en inburgering” uit te dagen. In Vlaanderen zien we dit denkkader vooral in het officiële Integratie en Inburgeringsdecreet dat in 2013 door het parlement goedgekeurd werd. De vroegere integratiesector en de inburgersector kwamen samen in een grote koepelstructuur met vertaaldiensten. Die koepelstructuur werd als EVA georganiseerd: een Extern Verzelfstandigd Agentschap met een politieke raad van bestuur. Autonomie en experimenteerruimte zouden daardoor vernauwen. De verstaatsing van de ooit rijkere integratiepraktijk die stamt uit de jaren 1970 en 1980 werd zo voltrokken. Het mainstream integratie en inburgeringsbeleid biedt weinig antwoorden op de toenemende complexiteit van migratie, die we “superdiversiteit” zijn gaan noemen.

We zien in toenemende mate hoe stedelijke besturen, op basis van stadscoalities, zorgen voor “*het recht op de stad*” voor nieuwkomers. Nieuwkomers hebben het recht om deelachtig te zijn aan de stad, te participeren op een politieke en sociale manier aan de toekomst van de stad. Daarvoor ontwikkelen ze een rijke mensenrechten- en grondrechtenpraktijk. In deze bijdrage focussen we op Gent. We doen uit de doeken hoe er via stadscoalities wordt gewerkt om asielzoekers, erkende vluchtelingen en subsidiair beschermden, maar ook intra-Europese migranten (waaronder Roma) deelachtig te maken aan de stad.

De stad als relationele incubator voor nieuwkomers

Steden zijn belangrijk in het ontwikkelen van een grondrechten en mensenrechtenpraktijk, net omdat ze bij uitstek ruimtelijke kwaliteit bieden daarvoor. De densiteit, de nabijheid en de geografische stabiliteit van sociale relaties in de stad, zorgen ervoor dat de stad goed uitgerust

Lefebvre pleit dus voor het radicale recht op deelname en gebruik van de stad voor zijn bewoners.

is om 'strong tie groups', sterke netwerken tussen diverse organisaties, te genereren. Steden hebben in die zin de potentie om te functioneren als relationele incubatoren, als plaatsen die de capaciteit hebben om netwerken tussen actoren mee vorm te geven en ze te verduurzamen. Die sociale netwerken zijn de bouwstenen voor stedelijke coalities. Groepen met sterke sociale relaties in plaats, kunnen een emancipatorische waarde geven aan plaatsbepaalde strategieën van stedelijke coalities, die verankerd zijn in het stedelijk weefsel. Kortom, steden bieden ruimte en letterlijk "plaats" voor sterke sociale netwerken die verknoopt zijn met een bepaalde locatie in de stad. In een wereld waar sociale relaties geglobaliseerd zijn en los van letterlijke plaatsen tot stand komen, is dat belangrijk om politiek met complexe kwestie om te gaan.

Dat de stad complexe netwerken kan vormen, herbergen en verduurzamen, vormt een noodzakelijke meerwaarde voor het vormgeven van het recht op de stad voor nieuwkomers. De Franse filosoof Henri Lefebvre lanceerde de opvatting van een recht op de stad voor alle stedelijke bewoners, een concept dat het meest in *Le droit à la ville* (1968) werd ontwikkeld. Het *Recht op de Stad* zou de machtsrelaties, die door de stedelijke ruimte bepaald worden, herstructureren, en de macht van kapitaal en de overheid naar de stedelijke bewoners overbrengen. Lefebvre betoogde dat het recht op de stad het recht is op het 'stedelijke leven, tot de vernieuwde gelegenheid voor ontmoetingsplaatsen en uitwisseling tussen mensen, voor nieuwe levensritmes en tijdsbesteding, waardoor het volledige gebruik van ... momenten en plaatsen in de stad mogelijk is.

Lefebvre pleit dus voor het radicale recht op deelname en gebruik van de stad voor zijn bewoners, in immateriële en materiële termen, in tegenstelling tot een hegemonische dominantie over de stad. De gebruikswaarde van de stad moet primeren op haar ruilwaarde. De sociale productie van de stedelijke ruimte door haar alledaagse gebruikers is een democratisch wordingsproces: een zich-ontvouwende toekomstige horizon die onbepaald is. Kortom, de stad biedt niet alleen ruimte voor complexe relationele netwerken die verduurzamen tot stadscoalities, maar die stadscoalities vormen ook een basis voor het recht op de stad. Daarmee biedt de stad een mogelijke tegenkracht tegen discours en dito beleid die het recht op de stad voor nieuwkomers beperken en/of tegenwerken.

Het is dan ook niet vreemd dat enkele lokale besturen en burgemeesters het voortouw nemen. Het sluit aan bij het credo van de onlangs gestorven Benjamin Barber in zijn boek *Als burgemeesters zouden regeren: haperende staten, opkomende steden*. Barber stelt dat steden en de burgemeesters die hen besturen, de beste kansen bieden op goed bestuur. Steden vormen nu al knooppunten in een globale economische arbeidsdeling. Ze zijn de thuis voor meer dan de helft van de wereldbevolking. En ze zijn primaire incubatoren voor culturele, sociale en politieke innovatie. En vooral, ze worden niet belast met de kwesties van grenzen en soevereiniteit en nationaal burgerschap, die vaak belemmerend werken op natiestaatniveau.

Steden en burgemeesters worden onmiddellijk geconfronteerd met de gevolgen van globalisering op lokaal niveau. Dat zet hen aan tot meer pragmatisch handelen en vooral samen handelen in coalities met het middenveld of in andere stedennetwerken. In die zin bieden steden-netwerken volgens Barber een direct alternatief in machtsopbouw en reële praktijken voor natiestaten. Het is dan ook niet vreemd dat enkele burgemeesters in het Euro-Cities netwerk meteen een voortrekkersrol opnamen inzake superdiversiteit, en meer concreet om de vluchtelingenstromen aan te pakken.

Zoals Georgios Kaminis, burgemeester van Athene stelt: *'In the aftermath of a crisis which has created tension and undermined Europe's fundamental values, our cities have proven that they can offer solutions to the multiple implications of the refugee challenge and be the front-runners in promoting coexistence and mutual respect. Solidarity cities, initiated by the city of Athens, is our response to this crisis and our joint call for the need to have a recognised, stronger role in migration and refugee issues.'* Of luisteren we naar Ada Colau, burgemeester van Barcelona: *'Where are our European values of solidarity, humanity and dignity when it comes to the refugee crisis? The response at national and EU level is clearly not enough, but cities have stepped up. We, the cities, are acting and we're joining solidarity cities to work for an urgent and humane response to the situation.'* Het zijn voorbeelden van wat Barber "democratisch glocalisme" noemt.

Op die manier vormt de stad een aankomstplaats voor nieuwkomers, een *arrival city*, zoals Doug Saunders stelt in *Arrival City: How the last great migration is changing our world*, 'the places where new migrants end up.' Saunders bekijkt steden als *'the bubbling soup from which new opportunities are born'*. Nieuwkomers zijn geen passieve slachtoffers, maar opportunisten die elke mogelijkheid uitbuiten. *'They are humanity at its best, not worst'*, stelt Saunders. Deze aankomstplaatsen die steden of wijken kunnen vormen, functioneren als een sociale lift. Daarrond kan ook beleid worden gemaakt dat de sociale promotie van nieuwkomers bevordert.

Maar hoe veranderen we de stad in een sociale incubator voor nieuwkomers? Hoe kan die stad als sociale incubator aankomstinfrastructuur opbouwen voor nieuwkomers? Welke praktijken van integratie komen tegemoet aan de noden van nieuwkomers? En welke stedelijke coalities bouwen we uit voor een mensenrechtenagenda gericht op het recht op de stad voor nieuwkomers? We exploreren twee voorbeelden in de stad Gent, waarbij een reeks actoren vorm gaf aan stadscoalities rond mensenrechten- en grondrechtenpraktijk voor nieuwkomers. Het eerste voorbeeld betreft het vluchtelingenbeleid, terwijl het tweede voorbeeld gaat over intra-Europese migratie en Roma. Vanuit die stadscoalities die als sterke netwerken functioneren, ontstaan experimentele praktijken die de integratietrajecten van nieuwkomers ondersteunen, op zo'n manier dat hun mensenrechten en grondrechten gerealiseerd worden.

Barbara Oomen beschrijft de rol van *human rights cities* in *Global urban justice: The rise of human rights cities* als plaatsen waar nieuwe allianties tussen stedelijke actoren en internationale organisaties worden gebouwd die gericht zijn op de vertaling van de abstracte taal van mensenrechten naar het lokale niveau. 'Deze mensenrechtensteden gebruiken de standaarden uit internationale mensenrechtenverdragen bij het aanpakken van stedelijke problemen. Dat kan op verschillende manieren. In Nederland verwijst de gemeente Utrecht bijvoorbeeld naar de verzamelde mensenrechten als een gedeeld ideaal en lingua franca om maatschappelijke organisaties te verenigen en sociale samenhang te versterken. De gemeenten Den Haag en Middelburg daarentegen nemen respectievelijk het Verdrag voor de Rechten van het Kind en het Gehandicaptenverdrag als uitgangspunt voor het ontwikkelen van het jeugdbeleid c.q. het beleid in het kader van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning. De verdragsbepalingen bieden daarbij een leidraad voor het formuleren van uitgangspunten voor lokaal sociaal beleid.'

Ik beschrijf in deze bijdrage vooral hoe mensenrechten op stadsniveau een praktijk zijn, van proberen en falen, van vallen en opstaan, en van zoeken hoe actoren mensenrechten en grondrechten van nieuwkomers letterlijk vorm kunnen geven. Daaruit ontstaat via stadscoalities en nieuwe praktijken, letterlijk een alternatieve mensenrechten- en grondrechtenpraktijk voor nieuwkomers.

Een stedelijke coalitie voor vluchtelingen durft ook politiek te handelen

In 2015 zag Gent het aantal asielzoekers sterk stijgen. In 2014 waren er in België 17.213 asielaanvragen, in 2015 steeg dat naar 35.476. De grootste uitdagingen tijdens de stijgende asielinstroom waren om asielopvang te voorzien gedurende de asielprocedure. Meer specifiek voor de Stad Gent was de voornaamste uitdaging om de integratie te verzorgen van erkende vluchtelingen. Het gaat niet alleen over erkende vluchtelingen uit Syrië, maar ook over subsidiair beschermden uit Irak en Afghanistan. Die laatste groep Afghanen vormde in 2014 de grootst vertegenwoordigde nationaliteit met 42 % (34 van de toen 152 vluchtelingen). Deze groep is heel erg jeugdig en grotendeels analfaabeet. De actuele numerieke situatie in Gent inzake vluchtelingen en subsidiair beschermden is dat er 70 volwassenen, 20 niet begeleide minderjarige vluchtelingen, 5 families van in totaal 23 personen wonen. In De Reno, de asielopvangboot die er kwam in 2016, waren er 250 plaatsen. In totaal had Gent een 363 plaatsen voor asielzoekers in 2016, terwijl dat er in 2014 nog maar 50 waren. In totaal had Gent eind september 2016 1795 personen die erkend waren, waarvan 1244 erkende vluchtelingen en 551 subsidiair beschermden.

Het verhaal begint bij het asielopvangcentrum De Reno, een oude bajesboot uit Nederland. Het asielopvangcentrum De Reno werd

opgezet onder de autoriteit van Fedasil, de verantwoordelijke overheidsdienst voor asielopvang. De federale regering besliste een deel van de asielopvangcentra te privatiseren. Door de privatisering van de asielopvang in België kwam dit asielcentrum in handen van het bewakingsbedrijf G4S Care en de Groep Corsendonk Hotels. De medewerkers van De Reno zetten projecten op met organisaties uit de buurt Muide-Meulestede. Daarbij gingen ze verder dan wat de convenant tussen G4S Care en Fedasil hen oplegde. Maar het was pas toen het Gentse stadsbestuur besliste van meer te doen dan de bedbad-brood-opdracht, dat het politieke potentieel werd aangesproken, waarbij mensenrechten en grondrechten ook een praktijk werden die wordt opgenomen door een schare actoren uit de civiele samenleving.

Dat deel van het verhaal begint toen de Stad Gent een TaskForce Vluchtelingen opzette, een stedelijke coalitie van stadsdiensten en civiele samenleving en vrijwilligers. De TaskForce Vluchtelingen heeft drie werkgroepen: een werkgroep over opvang en huisvesting, een werkgroep over integratie (werk, onderwijs,...) en een werkgroep over vrijwilligers en publieke bewustwording. Die stedelijke coalitie zorgt ervoor dat de komst van nieuwkomers in de stad op een integrale manier verloopt.

Uit die stadscoalitie kwam een reeks concrete experimentele praktijken voort. Vooral de inzet op werken en wonen is fundamenteel. Neem bijvoorbeeld de zoektocht naar een woning op de sociale en/of private huurmarkt. In Vlaanderen wachten 105.370 mensen op een sociale woning. Dat is een stijging met 13 procent in vergelijking met 2013 en met 30 procent ten opzichte van 2011. Dat blijkt uit het recente rapport van de Vlaamse Maatschappij voor Sociaal Wonen over 2015. Vlaamse beleidsmakers kunnen de sociale woonnoden niet beantwoorden. Veelal wordt dat verklaard door de komst van vluchtelingen. 'Daarnaast zijn er de maatschappelijke evoluties, zoals de toename aan mensen die alleen wonen door echtscheidingen en de instroom aan armoede door de vluchtelingencrisis', zegt Vlaams minister van Wonen Liesbeth Homans (N-VA). Het aantal alleenstaanden onder de sociale huurders explodeert. Meestal gaat het om mensen met een zeer zwak sociaal-economisch profiel. Al wordt de impact van de vluchtelingenstroom sterk overschat, toch zijn er ook voor hen heel wat uitdagingen wat wonen betreft. Erkende vluchtelingen en subsidiair beschermden hebben slechts twee maanden de tijd na hun erkenning om een woning te vinden op de woonmarkt. En dat verloopt vaak moeilijk. Een combinatie van racisme en discriminatie, van een onaangepast of tekortschietend en te duur aanbod, leiden vaak tot wooncrisissen. Om daar wat aan te doen, neemt het Gentse Stadsbestuur enkele stappen.

Met het Centrum Algemeen Welzijnswerk werd een convenant afgesloten om 10 leegstaande woningen van de Sociale Woningmaatschappij De Volkshaard in te schakelen als doorgangswoningen. De bedoeling is extra dakloosheid te vermijden en het recht op wonen te realiseren voor deze mensen, met voorrang voor gezinnen met kinderen. Dat

Een combinatie van racisme en discriminatie, van een onaangepast of tekortschietend en te duur aanbod, leidt vaak tot wooncrisissen.

*Vluchtelingen
en subsidiair
beschermden aan
het werk krijgen
is allerm minst
vanzelfsprekend.*

geeft erkende vluchtelingen en subsidiair beschermden meer tijd om een woning te vinden op de private huurmarkt. Het verblijf in een doorgangswoning is dan ook beperkt tot vier maanden en wordt uitzonderlijk eenmaal verlengd met twee maanden. Het CAW zorgt tijdens die periode voor begeleiding en ondersteuning, onder andere met de woonbuddies, om een woning op de private markt te vinden.

Ook op het vlak van werk worden enkele nieuwe projecten gelanceerd. Een opvallend project is *Refu Interim*. Het project en de ondertussen onafhankelijke organisatie vzw Refu Interim, kennen hun oorsprong in een project van een andere artistieke organisatie: vzw CirQ, die bekend staat voor haar jaarlijkse theaterprojecten tijdens de Gentse feesten. Meestal zijn die theatervoorstellingen tien dagen van humor en provocatie. In 2016 jaar organiseerden ze de toen dagen durende voorstelling *Batahlan*. Ze gingen aan de slag met de asielzoekers, erkende vluchtelingen en subsidiair beschermden van De Reno en het Lokaal Opvang Initiatief in Gent. Naast heel wat provocatieve interventies zoals reisgidsen naar Aleppo en Bagdad, en een waterballet met de bekende oranje zwemvesten op de tonen van “*Alle Menschen Werden Bruder*”, gingen ze ook knotsgekke praktijken opzetten die inspelen op de competenties van de nieuwkomers.

Vluchtelingen en subsidiair beschermden aan het werk krijgen is allerm minst vanzelfsprekend. Een hele reeks drempels spelen daarin mee: racisme en discriminatie, het totale gebrek aan een omkaderd diversiteitsbeleid voor werkgevers, het moeilijke proces inzake erkenning van diploma's en een incoherent beleid om Elders Verworven Competenties (EVC) in te zetten in een traject naar werk. Maar wat vzw CirQ met *Batahlan* deed, was los van het tekortschietende beleid, zelf praktijken opzetten die de competenties van nieuwkomers versterken: een vluchtelingenkapper, een Syrisch restaurant, een klusjesdienst en een vrijwilligerswerking en dito netwerk waar burgers beroep kunnen op doen. Op die manier vinden nieuwkomers en vluchtelingen elkaar. Tijdens de voorstelling is er een tent ingericht om 'diensten' aan te bieden en af te stemmen op de vraag van burgers. Daaruit ontstaan vriendschappelijke netwerken, werkgelegenheid en opvang. Het is duidelijk dat CirQ het probleem van onthaal dat moet worden afgestemd op de vraag, hier professioneel aanpakt. Door een laagdrempelig onthaal zorgt het initiatief ervoor dat nieuwkomers kunnen instappen. Uit dat theaterproject volgt echter een andere organisatie: vzw Refu Interim. Dat is een soort interimkantoor – de term wordt ironisch gebruikt – voor erkende vluchtelingen en subsidiair beschermden, maar ook nieuwe arbeidsmigranten vinden er hun plaats. Ze organiseren een vrijwilligerswerking met onkostenvergoedingen voor de Gentse culturele sector. Nieuwkomers doen zo werkervaring op en leren de stad kennen, en bouwen aan netwerken. De ervaringen van de asielopvang inzake integratie op de Reno en Refu Interim, doet ook de Stad Gent zelf stappen ondernemen om via de eigen kanalen vluchtelingen aan werk te helpen. Zowel via geijkte kanalen waar de Stad

Gent werkgever is als via speciale arbeidsstatuten als Artikel 60 bij het OCMW, geraken 320 vluchtelingen aan werk.

Het stadsbestuur organiseert daarnaast ook een netwerk *Solidair Gent* met allerlei formele en eerder informele organisaties: van sociaal-artistiek werk, over hulpverlening tot vrijwilligerswerkingen. Er worden acties opgezet zoals een website waar vraag en aanbod samenkomen rond wonen, werken, leren, vrije tijd,... Er wordt ook aan sensibilisering gedaan via acties zoals *Moving People* waarbij dit netwerk de Gentse bevolking sensibiliseert. Overal worden kleine poppetjes rond de stad verspreid. Achter elk poppetje zit een echte mens - en Gentse burger - met een vluchtverhaal. Maar uit dat netwerk Solidair Gent ontstaan ook nieuwe organisaties zoals *Een Hart voor Vluchtelingen*. Die organisatie opent een soort inloopcentrum *De Olijfboom*, waar men focust op basisdienstverlening. De organisatie zamelt in de Olijfboom kledij, meubelen en voedsel in voor nieuwkomers. De Olijfboom wordt daardoor ook een ontmoetingsplaats en een knooppunt in bredere netwerken van organisaties die nieuwkomers ondersteunen. En precies die netwerken spelen een fundamentele rol in de integratietrajecten van nieuwkomers.

Uit dit alles spreekt het dat het Stadsbestuur, naast de bed-bad-brood-aanpak van Fedasil en G4S Care op de Reno, inzet op de vierde 'B': Begeleiding. Zo wordt het integratietraject van nieuwkomers participatief uitgetekend, naast het officiële inburgerings- en Integratietraject van taalverwerving en maatschappelijke oriëntatie dat men als nieuwkomer moet afleggen. Het stadsbestuur sluit een reeks convenanten af met het Gentse jeugdwerk, met het onderwijs en rond medische zorg met het Universitair Ziekenhuis van de Universiteit Gent. Al deze actoren zijn, naast de vele vrijwilligers, actief rond de asielopvang. Dit bottom-up netwerk realiseert niet alleen rechten via dienstverlening die de integratietrajecten van nieuwkomers mee vorm geeft. Het speelde ook een politieke rol op het moment dat federaal staatssecretaris voor Asiel en Migratie Theo Francken besliste om het centrum De Reno te sluiten. Mensen moesten verhuizen naar andere asielcentra, soms aan de andere kant van het land. Alle betrokkenen tekenden protest aan. Hierbij verwees men naar de grondrechten van de nieuwkomers. Dit is het politieke moment waarop asielzoekers een stem en gezicht krijgen en waardoor de bestaande machtsorde wordt verstoord. Op dat moment werd het ook duidelijk dat de medewerkers van G4S die politieke rol niet kunnen en willen opnemen. Ik beschreef dit uitgebreider in *Vermarkting legt hypotheek op politiserend werken* (samen met H. Gymomprez).

Mensenrechten en grondrechten van Roma in Gent

Het verhaal van Roma in Gent start ongeveer vijftien jaar geleden. Na de Europese uitbreiding in 2004 naar de EU25 en de uitbreiding in 2007, kwamen substantiële migratiestromen op gang vanuit Oost-Europese

De families komen terecht in een vicieuze cirkel van institutionele inclusie die stukloopt en leidt tot onzichtbaarheid die jaren kan aanhouden.

landen. Het statuut van asielzoeker wordt ingeruild voor een erkenning als Europese medeburger met het recht om zich vrij te verplaatsen binnen de grenzen van de Europese Unie. In Gent gaat het vooral over inwijking van Bulgaren en Slowaken. Van het totale aantal Bulgaren en Slowaken in België verblijft respectievelijk dertig procent en veertig procent in Gent. In totaal gaat het over 11.277 mensen uit Slowakije, Polen, Estland, Litouwen, Bulgarije en Hongarije, waarvan quasi 2000 mensen uit Slowakije en 8000 uit Bulgarije die de meest precare groepen vormen.

In België wordt het aantal Roma op 30.000 personen geschat, wat overeenkomt met ongeveer 0,29 procent van de totale Belgische bevolking. Van dit aantal zouden er zo'n 15.000 tot 20.000 Roma in Vlaanderen en Brussel verblijven. Binnen de stad Gent schatten de loketbedienden van de dienst burgerzaken het aandeel Roma bij personen van Bulgaarse en Slowaakse afkomst op respectievelijk vijftig en negentig procent.

Daarvoor kwamen in de jaren 1990 al heel wat Bulgaren en Slowaken naar Gent, dus volgmigratie werd makkelijker. Het merendeel van de Slowaakse Roma in Gent zijn afkomstig uit Lunik IX, het grootste Romagetto van Europa, gelegen nabij Košice. Maar waar de eerste intra-Europese migranten na de val van de Muur eerder middenklasse-burgers waren met betere scholing en economisch en sociaal kapitaal, kwamen na 2004 migratiestromen op gang van burgers die kwetsbaar zijn met een lagere economische status en een gebrek aan scholing. Er werd lang geloofd dat terugkeer een mogelijkheid zou zijn. De problematische situatie van deze Roma-gezinnen in de stad bestaat vooral uit structurele dakloosheid en deprivatie. Er werd ingezet op terugkeer, al faalde die aanpak.

De families bevinden zich in een grijze juridische zone van intra-Europese mobiliteit wat verblijfsstatus betreft. De families komen dan ook terecht in een vicieuze cirkel van institutionele inclusie die stukloopt en leidt tot onzichtbaarheid die jaren kan aanhouden. Deze dakloze families zijn dus wel EU burgers, maar ze komen vast te zitten op de zelfvoorzieningsvoorwaarden die aan de EU mobiliteitsvoorwaarden vasthangen en onhaalbaar blijken voor veel families. Met een tijdelijke verblijfskaart (E kaart) kan een EU-burger OCMW-steun aanvragen, maar dit is niet risicoloos, want de kans op beëindiging van het verblijf is reëel. Enkel met een E+ kaart kan men zonder risico een leefloon aanvragen. Deze E+ kaart wordt pas toegekend na vijf jaar ononderbroken legaal verblijf in België, waarbij voldaan werd aan de zelfvoorzieningsvoorwaarden.

We gebruiken de term Roma maar in realiteit gaat het om een uiterst heterogene groep waarbij de verschillen soms groter zijn dan de gelijkenissen. De sterke geografische verspreiding van Roma draagt bij tot de interne diversiteit. Deze verschillen komen tot uiting in de diverse nationaliteiten, talen, religies, tradities, sociaal-economische posities, verblijfsstatuten en etnische identificatie.

Die situatie van Romaburgers zou ongeveer tien jaar lang aanleiding geven tot conflicten in Gent, zowel met Romaburgers zelf als met actoren in de civiele samenleving. Geregeld kwamen berichten in de krant over ontruimde kraakpanden of over Roma die krotten optrekken in eerder verborgen delen van de stad. In 2009 werd de situatie van zowat veertig Roma voorgepaginieerd in alle Vlaamse kranten. Ook het Journaal en verschillende duidingsprogramma's stonden er uitvoerig bij stil. Deze Roma leefden al zes maanden in erbarmelijke omstandigheden in de vroegere volkstuintjes in de Rabot-buurt. Titels als *Gentse sloppenwijk doet veel stof opwaaien* (DS), *Als honden in een hok. Roma wonen in sloppenwijk in centrum Gent* (Nieuwsblad), *Gent luidt alarmklok over toestroom Roma* (De redactie), *Gentse Roma leven in de marge van de samenleving* (Koppen 12.11.2009) logen er niet om en zorgden voor politieke beroering. In 2012 bereikte het conflict rond de Roma in Gent een hoogtepunt.

In september 2012 bezetten een honderdtal activisten het stadhuis, samen met dakloze autochtone en allochtone burgers. Mensen die overleven op de Blaarmeersen-camping van de stad, of in kraakpanden, belanden in een onhoudbare situatie die elke toekomstige integratie belemmert. Het toenmalige Paarse stadsbestuur stelde voor dat de dakloze gezinnen de nachtopvang of crisisopvang zouden aanspreken, ook al wist men dat dit geen duurzame perspectief biedt. De nachtopvang gaat pas om 21 uur 's avonds open en is slecht vijf dagen op veertien beschikbaar. Een aantal organisaties en individuele burgers verenigden zich in de Beweging Recht op Wonen of BROW – een samenwerkingsverband van organisaties, krakers en individuen uit het Gentse waaronder Victoria Deluxe, Samenlevingsopbouw Gent, de Werkgroep Vluchtelingen Gent, Hand in Hand, ACW Gent en Solidariteit van Onderop – om te strijden voor de afdwingbaarheid van het recht op wonen. Ze kraken zelf met de mensen van de camping De Blaarmeersen en uit kraakpanden. Eerst werd een leegstaand stads-eigendom, Kasteel de Pelichy in Gentbrugge, gekraakt, daarna een private woning in de Belgradostraat, gevolgd door leegstaande sociale woningen in de Slachthuisstraat, en uiteindelijk een leegstaand pand voor dakloze ouderen in de Gentse Muidebuurt, het Emmaüsklooster. Daar wordt een zogenaamd bezetting ter bedde contract afgedwongen door de organisaties en activisten, met de eigenaar, het CAW Gent, een private hulpverleningsinstantie.

De bezetters krijgen een jaar tijd om aan te tonen dat hun claims over *housing first*, als inzet voor het recht op wonen voor burgers met precair verblijf, effectief werken. Het proces is er een van vallen en opstaan, maar de resultaten zijn er. Mensen worden geregulariseerd en alle papieren worden in orde gebracht, mensen gaan zich inschrijven voor kindergeld en een medische kaart, er wordt een trajectbegeleiding naar arbeid ingezet en bewoners worden nauw betrokken bij besluitvormingsprocessen, zowel wat het dagelijkse beheer van het Emmaüsklooster betreft als de politieke strategie.

Tijdens de bezetting in 2013 wordt het zogenaamde POC-overleg gereactiveerd. Het Permanente Overleg Comité (POC) is een leer- en overlegplatform voor de belangrijkste actoren die betrokken zijn op IEM (Roma-)-groepen in de stad Gent. Er worden vanuit de Stad vijf werkgroepen gelanceerd rond thema's huisvesting, papieren, onderwijs, huishouden en werk. De stadsc coalitie krijgt vorm. Daarnaast komt er op het microniveau van het Emmaüsklooster samenwerking tussen *outreachers* van de Stad Gent met ambtenaren zoals de Buurtstewards. Vanuit de organisaties die de bezettingsovereenkomst hebben getekend, wordt er aan individuele opvolging gedaan via een meter- en petersysteem. Er worden groepsvergaderingen en politiek werk georganiseerd.

Het experiment zou acht maanden duren in 2013. Het leidde tot heel wat mediatieke discussies. Maar naast de directe resultaten het Emmaüsklooster, namen betrokken ambtenaren achter de schermen het initiatief om het *housing first* principe bij het stadsbestuur door te drukken. Het vormde het begin van een kwalitatief IEM-beleid in Gent. Nieuwe experimenten worden opgezet voor nieuwe burgers met precair verblijfsstatuut zoals Roma. Op scholen zet de Stad Gent in op *outreaching* praktijkwerkers die IEM brugfiguren heten. Reeds sinds 1997 worden brugfiguren ingeschakeld in verschillende basisscholen om de communicatie en de samenwerking tussen ouders, de school en de buurt te bevorderen. Het project Brugfiguren Intra-Europese Migratie werd uitgedacht als methodische en organisatorische versterking van dit bestaande initiatief met een expliciete, maar niet exclusieve gerichtheid op de IEM-doelgroep. De IEM brugfiguren ondersteunen de Roma gezinnen en vooral de kinderen in hun onderwijstraject, maar ze focussen evenzeer op de precaire armoedesituatie van deze kinderen en jongeren.

Daarnaast wordt het project Buurtstewards voorgezet. Deze *outreachers* zijn eigenlijk overlastambtenaren die in de praktijk gezinnen van dicht opvolgen. Veelal zijn ze vertrouwensfiguren die werken rond papieren, werk, onderwijs van de kinderen, opleiding van de ouders, en wonen en dakloosheid. Deze buurtstewards kwamen tot stand door het Vlaamse Actieplan (2012-2015). Toen kwam de beslissing om 15 buurtstewards aan te werven in Gent, Sint-Niklaas, Antwerpen en Brussel. Ze zouden ingezet worden in die wijken waar het samenleven het felst onder druk staat en ze zouden optreden als bemiddelaar tussen stad (stadsdiensten, inwoners, ...) en Roma-families. Het Vlaams Actieplan omschrijft de taak en het doel van de Buurtstewards als volgt: '[Buurstewards] bemiddelen en sturen in het samenleven in bepaalde straten, wijken en buurten, maar hebben met name een preventieve taak. Ze doen dit door in dialoog te gaan met de nieuwe en oude bewoners en in afstemming met de reeds bestaande sociale initiatieven en de reguliere stads- en politiediensten. Doelstelling is het bevorderen van het samenleven tussen de oude en nieuwe bewoners in bepaalde straten, buurten en wijken van deze centrumsteden'. In 2016 zette de Stad Gent de buurtstewards verder op basis van eigen middelen.

Maar de Stad Gent zet niet alleen in op omkadering door dit soort brugfiguren. Er worden ook meer directe woonexperimenten opgezet. De bezetting van het Emmaüsklooster had aangetoond hoe woonstabiliteit een goede impact heeft op allerlei andere levensdomeinen. De Stad Gent ging voorzichtig experimenteren met het *housing first* – of beter *housing led*-principe met IEM burgers. Het project Instapwonen werd gelanceerd, waarbij een drietal woningen met begeleiding en omkadering werden vrijgemaakt voor IEM-groepen. Het stadsbestuur zet anno 2017 in op een gestage uitbreiding van Instapwonen. Ook met het project Leegstand ging de Stad Gent leegstaande sociale woningen van de Sociale Woningmaatschappij WoninGent gebruiken voor dakloze gezinnen. Daarvoor werd samengewerkt met het Centrum voor Algemeen Welzijn.

Naast inzetten op wonen, wordt er ook ingezet op werk **via het** project A-TIEM, het Arbeidsteam Intra-Europese Migratie dat IEM burgers begeleidt op weg naar werk. Het project wil kwetsbare werkzoekenden uit de nieuwe EU-landen versterken en arbeidstrajecten voor deze moeilijk bereikbare populatie realiseren. Voor Gent ligt de focus op Bulgaren en Slovaken. Voor dit A-TIEM project vormt de organisatie Compaan samen met zeven partners een team van arbeidscoaches: Groep INTRO, De SLOEP, VDAB, Stad Gent, MicroStart, CAW Oost-Vlaanderen en vzw Gent, stad in werking-projecten.

Op het POC overleg kwam er een afstemming tussen vrijwilligers (KRAS Diensten) en middenveld, en stadsdiensten in de uitwerken van de IEM beleidsnota. De Stad Gent publiceerde in 2010 al een beleidsnota met de titel *Een Gecoördineerde en Integrale Aanpak van Intra-Europese Migratie*. Maar de beleidsnota in 2015 zou voor een nieuwe dynamiek zorgen. Het eenzijdig inzetten op (het geloof in) terugkeer wordt naar de achtergrond verwezen, terwijl het realisme van integratie en permanent verblijf van deze Roma burgers op de voorgrond komt: 'We hebben bijzondere aandacht voor de kinderen van kwetsbare gezinnen. Fundamentele mensenrechten, zoals het recht op onderwijs en gezondheidszorg dienen universeel gegarandeerd te worden. Kinderen en jongeren, die opgroeien in extreme armoede, laten we niet los. Het risico op een verloren generatie kunnen we ons niet veroorloven als Stad. Want daar betalen we later als samenleving een hoge prijs voor. De situatie van kinderen kan niet los worden gezien van hun thuissituatie en de sociaal-economische positie van hun ouders.' (IEM beleidsnota, 2015).

Daarnaast dwingt de situatie van dakloze Romagezinnen tot het aanpassen van het systeem van nachtopvang. Een situatie van dakloosheid zal niet kindvriendelijk worden door de nachtopvang toegankelijker te maken. Dat kan alleen door de situatie van dakloosheid structureel op te lossen. Maar een beter toegankelijke nachtopvang kan er wel voor zorgen dat acute situaties waarin dakloze gezinnen met kinderen zich bevinden, een minder negatieve impact hebben.

*Het risico op een
verloren generatie
kunnen we ons niet
veroorloven
als stad.*

Kortom, doorheen sociale strijd en later coalitievorming tussen stedelijke actoren en de civiele samenleving, kwam een gedegen mensenrechten- en grondrechtenpraktijk tot stand voor IEM-burgers.

Een nieuwe realiteit ontstaat uit een nieuwe praktijk

Met dit verhaal over hoe Gent een sociale incubator is voor stadskoalities rond mensenrechten en grondrechten voor nieuwkomers, hopen we bij te dragen tot het inzicht dat mensenrechten en grondrechten niet alleen een principe, maar ook een praktijk zijn. Mensenrechten en grondrechten worden realiteit wanneer ze verdedigd worden en in praktijk worden gebracht. In die zin is de lens waardoor we kijken die van het alledaagse ontstaan van mensenrechten en grondrechten. In plaats van de veronderstelling dat mensenrechten en grondrechten slechts een legalistische en juridische kwestie zijn, trachten we via deze praktijken aan te tonen dat het evengoed moet gaan over politiek. 'Het recht om rechten te hebben', zoals Hannah Arendt dat stelt, hangt dus eveneens af van het politiek in gebruik stellen van die rechten in de praktijk. Daarvoor zijn stedelijke coalities cruciaal. Een stedelijke grondrechtenpraktijk is gebouwd op stedelijke coalities tussen actoren uit het middenveld en overheidsactoren.

De stad functioneert door haar verkoping tussen lokaal en globaal, en de alledaagse confrontatie met superdiversiteit, als een relationele incubator voor vernieuwde sociale relaties waaruit sterke netwerken en coalities ontstaan die samenwerken aan een mensenrechten- en grondrechtenpraktijk. En dat is meer dan noodzakelijk. Want superdiversiteit, zo hopen we te hebben duidelijk gemaakt, confronteert ons meer dan ooit met de nood om *out of the box*-praktijken en experimenten op te zetten om mensenrechten en grondrechten te realiseren. Nieuwe praktijken en experimenten functioneren als een tussensport op de maatschappelijke ladder om nieuwkomers te versterken op hun integratietrajecten, aansluitend op hun leefwereld.

Als we willen dat de stad als een aankomstgebied functioneert waar nieuwkomers hun toekomst uitbouwen, dan is het noodzakelijk dat we nadenken en praktijken opbouwen die de sociale stijging van nieuwkomers vooruithelpen. Meer dan nationale staten, zijn steden uitgerust om op die innovatieve manier te leren denken en handelen, voorbij een centraal bedachte en opgelegde integratieblauwdruk. Steden die deze voortrekkersrol opnemen en aan de slag gaan met praktijken die mensenrechten en grondrechten realiseren, versterken het recht op de stad voor nieuwkomers.

De toekomstige uitdaging voor Gent is deze mensenrechten- en grondrechtenpraktijk te versterken in een stedennetwerk. Benjamin Barber heeft gelijk dat een stedennetwerk een alternatieve machtsconfiguratie kan vormen om globale uitdagingen, zoals superdiversiteit en migratie, aan te pakken. In oktober 2016 ging het stadsbestuur vanuit

de Taskforce Vluchtelingen precies die uitdaging aan. In Athene gaf het stadsbestuur in het kader van de Werkgroep Migratie en Integratie van Eurocities een uiteenzetting over *Human rights and ethics based approach of migrant reception and integration in Ghent*, naast ook een presentatie over de Taskforce Vluchtelingen, *Solidarity in Ghent - Engaging with civil society to devise solutions for the inclusion of refugees*. Als vervolg op die conferentie zal Gent, samen met Oslo, Utrecht en Wenen, het thema mensenrechten van migranten opvolgen om te kijken of er een gezamenlijke visie kan worden ontwikkeld.

Mechelen, 26 april 2017

Alle betrokkenen verwezen naar de grondrechten van de nieuwkomers. Dit is het politieke moment waarop asielzoekers een stem en een gezicht krijgen en waardoor de bestaande machtsorde wordt verstoord.

PASCAL DEBRUYNE

Nieuwe coalities om de stedelijke binnenkant te veranderen

BIE VANCRAEYNEST

*Reizigers, zijn wij
in deze wereld,
geen bewoners.*

Erasmus

'De stad is de leermeester van de mens', zei Aesopus, de Griekse fabeldichter. Anno 2017 zijn er alvast een pak mensen die iets willen bijleren over de stad. *Als burgemeesters zouden regeren*, het boek van de recent overleden Benjamin Barber, bepaalt sterk onze huidige kijk op dit beleidsniveau. Steden, als staten van de toekomst, en hun burgemeesters, als nieuwe leiders. Het zijn door de band vooral burgemeesters die hoog oplopen met dit discours en elkaar op internationale bijeenkomsten schouderklopjes geven. Maar wat is het standpunt van de gewone burger? Wat ziet hij of zij? En wat zien ze, als ze een mensenrechtenbril opzetten?

Het Europees Forum over rechten en vrijheden in tijden van toenemende polarisering vindt plaats in Mechelen. Hier staat zo'n moderne burgemeester aan het roer, Bart Somers. Je moet al goed zoeken om luide kritiek op hem te vinden. Hij lijkt een perfecte kruising tussen stadsmager en burgervader, en dat voor alle Mechelaars. En als hij nog eens van zich laat horen in het Vlaams Parlement lijkt hij vooral als burgemeester te spreken eerder dan dat hij trouw zijn de partijlijn verdedigt. Net in zijn stad komt dus een diverse groep bescheiden burgers samen, denkers en doeners die twee dagen hebben vrijgemaakt om met een mensenrechtenbril naar *de* stad te kijken. Sommigen onder hen, naar *hun* stad. Enthousiaste Mechelaars, die hun stad hebben zien transformeren van *Chicago aan de Dijle* tot, het moet gezegd, een mooie, nette en gezellige centrumstad. Een stad met vele ambities die zich graag het label van *mensenrechtenstad* zou toedichten. De Dossinkazerne, de gerechtelijke geschiedenis van Mechelen én de kortstondige passage van Desiderius Erasmus en Thomas More worden daarbij enthousiast aangehaald als argumenten voor dat label. Je kan je natuurlijk afvragen in hoeverre een stad van 85.000 inwoners als voorbeeld kan dienen. In een deelgemeente van Brussel als Schaarbeek wonen er ruim 130.000, ter vergelijking. En wat betekenen mensenrechten als kader in een Belgische stad, op dit moment.

We hokken twee dagen samen op een bijzondere plek van waaruit je over de hele stad kan uitkijken en je de Romboutstoren haast kan aanraken: de Begijnzolder in het Lamot gebouw. Het woord coalitie zal vaak vallen tijdens die twee dagen. Ik moet meteen denken aan Begijn 2.0., die vrijwilligersbeweging in de Brusselse Begijnhofwijk. Daar zetten een aantal oudere actieve parochianen zich in voor de zwakkere bewoners uit de buurt: mensen zonder papieren, alleenstaande moeders die niet goed rondkomen, voormalige straatbewoners die opnieuw een bescheiden appartementje betrekken, oudjes met een beginnende zorgvraag. Jong en oud, gelovigen en atheïsten, belgo-Belgen en nieuwkomers. Daarrond een netwerk van moderne begijnen. Verbonden eerder door engagement dan door toewijding aan God. Een mooi voorbeeld van zo'n nieuwe coalitie die samen een samenlevingsprobleem aanpakt.

De groep die hier op zolder samen zit, is ook zo'n tijdelijke coalitie: een groep verschillende mensen, uit alle hoeken van het land die samen ergens de schouders onder wil zetten.

Het is **Barbara Oomen** die een eerste globale insteek geeft. Ze hangt haar betoog op aan drie statements. Haar eerste stelling: *mensenrechten als gedachtengoed staan onder druk*. Het gaat niet goed met mensenrechten en het gaat niet goed met het thema mensenrechten. Een vluchtige blik op de huidige stand van zaken in pakweg Syrië en Noord-Korea toont dat ze op grote schaal geschonden worden. Maar het is ook een feit dat mensenrechten als gedachtengoed onder druk staan. Waar het begrip vroeger een onaantastbare status had, wordt het nu soms beschouwd als een linkse hobby, een verouderd kader, iets uit het verleden. 'Wie denken die mensen van het Hof van Straatsburg wel wie ze zijn?' Het is een eeuwige echo in de verzuchtingen van reaguurders, maar ligt evenzeer bestorven in de mond van populistische politici. Zeker als het gaat over hoe er wordt omgegaan met een instroom van vluchtelingen. De huidige migratiestroom is de lakmoesproef die aantoont hoe we hier nu echt kijken naar mensenrechten. Steden bieden onderdak, staten bieden asiel. Lokale overheden kunnen zich anders positioneren tegenover vluchtelingen, dan dat nationale overheden dat doen. Daar onderscheiden zich twee strekkingen: *cities that refuse and cities as refuge*. Steden kunnen er voor kiezen om de gaten te vullen die staten laten vallen. In Europa zijn er zo zevenhonderd steden die het *European Charter Right to the City* hebben ondertekend. In Barcelona vertaalt zich dat in een mensenrechtenkantoor binnen de gemeenteraad, in Graz is er een mensenrechtenraad die een tweejaarlijks rapport uitbrengt. Kip of eivraag is natuurlijk: wat komt er eerst, een progressieve houding of de mensenrechtengedachte?

Steden kunnen functioneren als innovatoren binnen het domein van de mensenrechten én ze bieden de gelegenheid om unieke mensenrechten-coalities te vormen.

Sommige steden focussen op het Verdrag van de Rechten van de Mens. Andere focussen eerder op verdragen. Zo deed Nederland er erg lang over om als natiestaat het gehandicaptenverdrag te ratificeren maar namen een aantal steden zoals Zwolle het voortouw en ratificeerden alvast op stedelijk niveau. Wat ons brengt bij haar tweede en derde statement: steden kunnen functioneren als innovator binnen het domein van de mensenrechten én ze bieden de gelegenheid om unieke mensenrechtencoalities te vormen. Partnerships van betrokkenen: mensen die hun geloof in de overheid verloren zijn, maar die zeggen: 'We gaan het allemaal zelf moeten doen.' Maar het gaat evenzeer om mensen uit het bedrijfsleven of de kerk die soms hun nek uitsteken. Wie het noorden verliest bij globale problemen vindt de oplossing sneller in lokale dynamieken en dynamiekjes. Vanuit civiele beweging trachten mensen dingen te veranderen.

Pascal Debruyne is de perfecte man om verder te borduren op de voorzet van Barbara. Hij koppelt zijn academisch werk aan een grondrechtenpraktijk in de superdiverse stad. Hij vertrekt in al zijn werkzaamheden van het recht op de stad en verliest daarbij nooit de hegemonische dominanties uit het oog. Het *Solidair Gent Netwerk* brengt mensen samen die zich willen inzetten voor de zwakkere mensen in de stad. Samen ijveren ze voor het verkrijgen en verdedigen van hun grondrechten: een behoorlijke woning, een school voor elk kind, recht op arbeid, enzovoort.

Sociale vooruitgang van nieuwkomers begint nu van onderuit, dat was vroeger omgekeerd. De integratie van migranten gebeurde per definitie door het arbeidscircuit. Migranten waren arbeiders die in andere aspecten van onze samenleving "geïntegreerd" moesten worden. Nu mogen een heel aantal nieuwkomers hier in eerste instantie niet werken. Dat vergt een totaal andere aanpak.

Iemand uit de werkgroep merkt op dat Barbara en Pascal de termen grondrechten-mensenrechten losjes door elkaar gebruiken. Hebben we het hier dan wel over hetzelfde? Grondrechten zijn gelinkt aan de grondwet, mensenrechten gelden ook voor mensen zonder papieren. Maar we kunnen ook iemand die op het territorium is, automatisch als een burger beschouwen, ook al is dat een ideologische stellingname. We hebben het dus wel degelijk over hetzelfde.

Wisselende coalities leveren soms *strange bedfellows* op en zijn erg kwetsbaar. Het is niet gemakkelijk om het gemeenschappelijk belang scherp genoeg te krijgen.

De prachtige docu *Gesu Squat* legt die interne tegenstellingen pijnlijk bloot. Tijdens de bezetting van het Gesu-klooster in Schaarbeek, een aantal jaar geleden, verbinden anarchisten, kunstenaars, daklozen en mensen zonder papieren hun lot aan elkaar. Tijdens een van de woelige algemene vergaderingen in die mega-kraak tracht een vrouw de verhitte gemoederen te bedaren en het gemeenschappelijke belang van het gezelschap te definiëren: 'We zijn hier toch allemaal om het

neoliberale systeem te bekampen?'. Rond de tafel echter zitten mensen die hard proberen om uit dat systeem te stappen, maar evenzeer mensen die er alles voor over hebben om net geruisloos in dat systeem op te gaan. Wat hen bindt is op dat moment geen gemeenschappelijk gedachtegoed, maar de nood aan een dak boven het hoofd.

Steden worden in de frontlinie geconfronteerd met superdiversiteit. Nationale overheden slagen er niet in de vraag om grondrechten van verschillende soorten nieuwkomers te vrijwaren, steden kunnen dat blijkbaar wel, of toch makkelijker. De structuren om aan nieuwe problematieken iets te doen, moeten steeds opnieuw worden ontwikkeld. De strijd begint steeds vanuit de civiele samenleving, en wordt soms opgepikt door de lokale overheid. Het is belangrijk om bottom-up te werken aan een draagvlak voor een thema maar het is evenzeer van belang van het institutionele niveau niet te onderschatten. Pascal Debruyne wijst op het belang van de *slimme coalitie*: soms lukt het om samen met de ambtenarij druk te zetten en vooruitgang te maken. Maar wie sociale problemen aan de kaak stelt, roept ook de overheid op het matje. Er zit snel spanning op die verhouding. Als de overheid een coalitie aangaat met burgers is het vaak zwoegen om daar een partnerschap van te maken op basis van gelijkwaardigheid. Want eigenlijk ontstaat er net veel vanuit burgerlijke ongehoorzaamheid. Iemand kan die moeilijke verhouding meteen met een actueel voorbeeld staven. Het Brusselse *Pispottenfestival*, dat op een ludieke manier wil sensibiliseren rond de problematiek van straatbewoners - die het heel moeilijk hebben om elke dag basissanitair te vinden - krijgt jaar na jaar nul op het rekest als ze een aanvraag doen voor hun festival. De groep kan dus meteen aan de slag met de handvatten die werden aangereikt door Barbara en Pascal.

Tijdens de gesprekken wordt de vraag soms gesteld of het vroeger beter was, toen we nog leefden in verzuilde tijden. Het politieke systeem voelt ontkoppeld, verder verwijderd van het middenveld. De steeds opnieuw onderhandelde ruimte voor inspraak lijkt smaller te worden. In het geheel der dingen vormt het lokale beleid dan wel een lichtpunt. Steden geven ook kans tot een meervoudige identiteit, merkt iemand op: je bent sneller Genenaar dan Vlaming.

De efficiënte procesbegeleidster spoort de groep aan om losse bedenkingen om te zetten in concrete voornemens. Tijdens enkele denkrondes wordt gezocht naar consensus.

Het resultaat is een huiswerklijstje, niet voor iemand anders, maar voor onszelf: burgers en middenveldorganisatie, en het begint dan ook met de woorden: '*Wij willen*':

Wij willen het middenveld stimuleren om politiek te werken. Met het middenveld bedoelen we hier de civil society op zijn breedst. We stellen in dit veld twee tendensen vast. Er zijn organisaties die eerder beleidsuitvoerend werken en op basis van een covenant werken met de overheid, die diensten verlenen aan burgers. Maar er zijn gelukkig

steeds meer organisaties die focussen op maatschappelijke verandering. Zij schaven niet aan hun “cliënten” maar zoeken waar het aan schort in de samenleving.

We stellen een zeker réveil vast en een drang om politiek te werken, toch zeker in de zin van meebouwen aan de polis. Mensenrechten zijn daarbij een dankbaar kader om voldoende maatschappelijke investeringen af te dwingen of te garanderen. We hebben het gevoel dat het draagvlak van het traditionele middenveld afbrokkelt. Tegelijkertijd duiden burgerinitiatieven op die focussen op specifieke onderwerpen: een verkeersvrij stuk stad, bijvoorbeeld. Het traditionele middenveld zoekt aansluiting bij deze nieuwe dynamieken, en kleinere bewegingen zoeken naar manieren om specifieke thema's breed te laten dragen. Daar zit muziek in.

We moeten dus nieuwe coalities creëren en gemeenschappelijke doelstellingen formuleren. Initiatieven die stevig verankerd zijn moeten ook leren om spontane initiatieven mee te nemen in hun coalitie.

We leven in een tijdsgewricht waar er minder bereidheid is tot maatschappelijk compromis en de overlegdemocratie soms maar wankel op de benen meer lijkt te staan. De coalitie tussen beleid, middenveld en individuele burgers moet dus voortdurend opnieuw onderhandeld worden. Wij moeten werken aan een langetermijnvisie en daarbij voldoende aandacht besteden aan kennisopbouw. Steeds meer is er ook nood aan activisten met genoeg kennis van administratie en aan organisaties met mensen in hun rangen die juridisch onderlegd zijn.

Ten slotte moeten *we durven* experimenteren. Het middenveld telt niet alleen een achterban maar ook professionele werkrachten. Ook zij hebben nood aan ruimte om te kunnen experimenteren. Wij moeten blijven vertrekken van de concrete noden van mensen, ook al klinkt dat makkelijker dan het is, als beroepskracht. We mogen nooit wennen aan uitsluiting van sommige doelgroepen. We moeten blijven investeren in sterke brugfiguren. We mogen onze signaalfunctie niet uit het oog verliezen. We moeten experimenteren, leren en dan verankeren. Maar wat we vooral moeten doen, is gezond naïef blijven, ver van cynisme.

Steden worden gemaakt door de burgers die er wonen, door de organisaties die er actief zijn en door het stedelijk beleid. Administraties worden moderner, kabinetten ambitieuzer. Dat is vooral aan de buitenkant te zien. Wie centrumsteden als Kortrijk of Mechelen tien jaar niet binnen is geweest rijdt hopeloos verloren omdat je niet zomaar elke straat meer in kan én omdat het aangezicht van die steden heel erg veranderd is. Maar de stad is ook het juiste niveau om solidariteit te organiseren. Het is nu het moment om ook de binnenkant van de stad te transformeren.

Mensenrechten zijn een dankbaar kader om voldoende maatschappelijke investeringen af te dwingen of te garanderen.

BIE VANCRAEYNEST

Een bom onder de wereldorde

Trump, Orban en Poetin lijken de rechtsstaat niet meer nodig te vinden en opteren voor een staat waarin de keuzes van de leider bepalend zijn voor de rechten en vrijheden van de burgers. Mensenrechten, democratie en vrijheid worden vervangen door patriottisme. Die rechten en vrijheden zijn in het beste geval overbodig voor de gewelddadige jihadisten die met IS of Al Qaeda verbonden zijn, in het meest voorkomende geval zijn ze echter mede doelwit van hun aanslagen. Wat is er nodig om de permanente noodtoestand, waarin zowel burgerlijke vrijheden als mensenrechten door extremisten en overheden aangevallen of opgeheven worden, tegen te gaan? Welke rol heeft de georganiseerde samenleving daarin te spelen?

INLEIDERS:

Nadim Houry is advocaat en directeur van het Terrorisme en Terrorismebestrijdingsprogramma van Human Rights Watch. Hij werkte voordien in het Midden-Oosten in het kader van onderzoek naar corruptie met het Oil-for-Food Programme van de VN.

Peter Knoope is Senior Visiting Fellow bij Clingendael, het Nederlandse instituut voor internationale betrekkingen. Hij stond als diplomaat aan het hoofd van de Nederlandse Missie in Afghanistan, was directeur van het International Centre for Counter-Terrorism in Den Haag en onderdirecteur bij de Nederlandse Coördinator voor Terrorismebestrijding. In 2016 publiceerde hij *Het Westen onder vuur. De haat verklaard*.

VERSLAGGEVER:

Julie Reniers is als freelance journaliste met een master Slavische Talen gespecialiseerd in Rusland en Oost-Europa, en ze verzorgt ook de communicatie van de Bond Beter Leefmilieu.

Terrorism: Or How I Learned to Stop Worrying and Love the Courts

NADIM HOURY

*How do you defeat
terrorism?
Don't be terrorized.*

Salman Rushdie in *Step Across
This Line: Collected Nonfiction*
(1992-2002)

The threat of terrorism is not new. In the 20th century, a vast array of anarchist, socialist, fascist, nationalist and religiously-inspired groups have resorted to violence against individuals with the intent of creating a climate of terror and fear.

States have historically responded to terrorism in different ways. Before the attacks of 9/11, liberal Western states largely relied on their criminal justice system to deal with such violence. Perpetrators of terrorist acts were treated as criminals and dealt with by criminal courts. A criminal justice response that respects the principles of rule of law and human rights is arguably the most accountable and legitimate response to terrorism. It helps avoid an escalation of violence and ensures that any state-sanctioned response is within the rule of law framework.

After the attacks of 9/11, the US decided to move away from a criminal justice model and its underpinning assumptions. It threw out the rule book and decided to wage what George W. Bush called a "Global War on Terror." Bush did not only put aside international law but also domestic checks and balances by trying to circumvent US courts.

This shift in approach had disastrous effects and led to abuses in Guantanamo and Abu Ghraib, illegal rendition flights by the CIA, military commissions, and "special registration" procedures in the US for foreigners from certain countries.

Many European countries after 9/11 provided a useful counterbalance by refusing to embrace the "global war" paradigm and insisting on due process, separation of powers, and law enforcement tools.

But the emergence of ISIS, the increase in terrorist attacks on European soil in the last three years, and successive populist attacks on liberal institutions and politics, have caused cracks in this model and an increasing number of European states are embracing responses that undermine the rule of law and human rights.

In several European countries, counter-terrorism measures have been

enacted that strengthen executive powers, sideline judicial oversight, limit freedom of expression and increase government surveillance. In France, the authorities have renewed a state of emergency five times and rushed through laws that expand the already wide police powers of search, seizure, and detention.

The issue is not the pursuit of security by states. The terrorism threat is real and the state is expected to respond to it. After all, the provision of security is part of the core social contract between citizens and the modern state. Rather, the problem is the rush to adopt ever more restrictive measures without a proper assessment of their impact on key freedoms and rights or even an examination of their effectiveness. Incrementally, these measures are weakening judicial oversight, blurring lines between war and law enforcement, and eroding key protections and rights that have been earned painfully over decades. The impact of these measures is felt most acutely by members of certain ethnic or religious groups, notably Muslims, and this treatment is further eroding their trust in the national authorities.

It is essential to stop this drift towards ever more repressive measures and create the space for a calm evidence-based discussion on the appropriate response to new security threats. The temptation to adopt new laws and measures after every attack – when emotions are at their height – should be resisted. States should return to a criminal justice response to terrorism and provide their judicial authorities with the resources to confront these new challenges. The judicial system has shown itself capable of adapting to ever changing and increasingly international forms of terrorism through better international cooperation and more resources. Many countries have shown that it is possible to adopt mechanisms to reduce the incidence and severity of terrorist violence while acting within the strict constraints and protections of the criminal justice system and the rule of law. This approach should be encouraged.

In 2008, scholars with the RAND Corporation – an American think tank that focuses on security – produced a study, *How Terrorist Groups End*, that surveyed the fates of numerous terrorist organizations worldwide between 1968 and 2006. The study's authors found that most terrorist groups end either because they eventually decide to join the political process, or because police and intelligence agencies arrest or kill a group's key members. They concluded that terrorism is most effectively tackled as a political and criminal act rather than as an act of war. But in order to have the space for discussion on how to confront terrorism, it is essential to address the climate of fear. The late US president, Franklin D. Roosevelt, famously said during his first inaugural address which coincided with the Great Depression that the 'only thing we have to fear is fear itself'.

While the threat of terrorism in Western Europe has increased in recent years, the situation is not unprecedented. 2015 was a terrible year with

*To the media,
terrorism is meat
and drink.
To politicians, it
is an opportunity
to flex muscles,
brandish guns,
boast revenge.*

a total of 175 people dying from terrorism attacks in Western Europe. But it was neither the deadliest year nor the one with the most terrorist attacks in Western Europe in recent times.

In 2004, 196 people were killed - with 191 people dying in the attacks in Madrid. 1988 was even deadlier when 270 people died in the attack on the Pan Am flight over Lockerbie. In terms of frequency of attacks, the 1970s and 80s, were subject to a lot more attacks. From the 1970s to the '90s, Western Europe saw nationalism-inspired terrorist attacks from groups such as the IRA and ETA. France's current state of emergency has lasted longer than the one adopted during the war in Algeria – which was a time of much greater uncertainty and risk to the institutions of the French state.

These statistics are not offered to minimize the security threat or minimize the real harm caused by recent attacks. Rather it is to question why there is a feeling today that things are much worse.

New forms of news coverage with 24-hour TV channels and social media platforms, lend themselves to sensationalizing the violence. A small-scale attack requiring very little planning will dominate the news cycle for days giving the terrorists the much-needed oxygen they crave to spread their message, create fear and recruit followers.

Many psychologists have argued that this acute exposure to media images of terrorist attacks may result in physical and psychological effects previously assumed to require direct trauma exposure and could affect our cognitive perception. Having ready access to images of every terrorist attack makes us prone to what behavioral scientists call availability bias: the tendency to give weight to what comes to mind most easily.

This may explain why people in the US are more afraid of terrorist attacks than gun violence, even though statistically, many more people die from gun violence than terrorist attacks. CNN for instance tallied the number for 2014 and found that for every American killed by an act of terror in the United States or abroad in 2014, more than 1,049 died because of gun violence.

But media are not the only sector one to blame. The journalist Simon Jenkins wrote in an analysis in *The Spectator* last year: 'To the media, terrorism is meat and drink. To politicians, it is an opportunity to flex muscles, brandish guns, boast revenge. Talk of war adds ten points to an approval rating.'

It may be cynical to say it, but after an attack, a politician will likely gain more public support by ordering airstrikes on faraway places than by talking about the need to preserve the rule of law. Why advocate patience or talk about increasing the judiciary's budget when you can enact new laws – even if you already have all the laws you need in place?

A more generous interpretation of politicians' behavior is to say that they also live in the age of social media and instant opinion polls where they need to be seen as taking immediate measures to reassure the population. It may amount to political suicide for a politician to

recognize that there is no zero risk today when it comes to security threats, and that a state – despite striving to do its best – cannot stop every single attack – especially when attacks consist of people ramming a car into busy pedestrian streets.

So while counter-terror theory warns against overreaction and advises caution and an emphasis on normality, political necessity pulls in the different direction. And herein lies the trap.

Take France and its state of emergency. French leaders have implied that they will only lift the state of emergency when the security risk has subsided. However, since they cannot predict the risk of future terrorist attacks, they prefer to maintain the state of emergency rather than pay a political price if an attack takes place soon after lifting it - even if the state of emergency would not have prevented the attack.

This reasoning is dangerous on many levels. By suggesting that regular laws, procedures, and oversight mechanisms are not adequate to counter threats, they weaken the premise of the rule of law by relegating it to a luxury for “normal” times.

A perpetual state of emergency or warfare against an ill-defined enemy referred to as terrorism or ideology also carries with it the risk of weakening institutions and exhausting societies. Sun Tzu, famous Chinese military strategist and philosopher is credited with saying that ‘there is no instance of a country having benefited from prolonged warfare’.

Think of George W. Bush’s global war on terror. The wars in Afghanistan and Iraq exhausted and depleted US resources. Or think about France and the Algeria war. The French government’s ramped-up war in Algeria, and the abuses that accompanied it, eventually led to the collapse of the existing constitutional order in 1958, when Charles de Gaulle assumed power with the military’s consent.

It is time to reaffirm that the right way to confront the terrorist threat is to do so within the rule of law and in respecting human rights norms and values. After all, states are supposed to provide security for people to enjoy their rights not to restrict rights in the name security.

Mechelen, 26 april 2017

De paradox van het veiligheidsdenken

PETER KNOOPE

Sinds 9-11 is 'onze veiligheid' steeds meer onderwerp van gesprek geworden. Dat vertaalt zich in politieke discussies en beleidsmaatregelen. Veiligheidsdiensten krijgen uitbreiding van staf en bevoegdheden. Niet alleen in Europa maar over de hele wereld. Het veiligheidsdenken krijgt steeds meer grip op allerlei domeinen. De invloed daarvan op ons aller dagelijks leven wordt steeds sterker. Het paradoxale effect daarvan is dat de veiligheid afneemt. Veiligheidsdiensten kunnen maar een beperkte rol spelen in het verhogen van de veiligheid. Dat heeft te maken met de aard van de onveiligheid, de oorzaken ervan. Door een lacune in de kennis van de oorzaken heeft het verhoogde veiligheidsdenken een contraproductief effect. Tijd om het roer om te gooien.

Waar komt de woede vandaan?

Om oplossingen te vinden voor het huidige veiligheidsvraagstuk moeten we allereerst de oorzaken van internationaal terrorisme doorgronden. Een algemeen antwoord op de vraag naar oorzaken is niet te geven omdat er altijd ook sprake is van oorzaken die met specifieke kwesties in een bepaalde omgeving te maken hebben. De stap naar geweld in bijvoorbeeld Nigeria, Parijs, Brussel of Irak is altijd specifiek en gerelateerd aan de onvrede over lokale omstandigheden. Toch is er ook sprake van een rode draad. Er zijn, zo blijkt uit onderzoek, elementen die in alle situaties terugkomen. Het gaat om een viertal zaken die, als ze alle vier gecombineerd aanwezig zijn, een verhoogde kans op gewelddadige acties geven. In schema dat ik vaak gebruik worden die oorzaken samengevat in het vierletterwoord IMVU. Je kan dat lezen als *I'M Against U* of Ik ben tegen jou, maar in realiteit gaat het om de volgende elementen:

I staat voor Injustice, onrechtvaardigheid:

Een van de belangrijkste oorzaken van politiek geweld ligt in het gebrek aan oplossingen voor gevoelens van onrecht. Individuen en groepen mensen zien en ervaren onrecht in de maatschappij of in hun persoonlijk leven. Dat komt onder meer omdat de juridische instellingen op veel plaatsen in de wereld niet goed functioneren. Er is vaak sprake van corruptie binnen de geïmporteerde westerse rechtssystemen en tegelijkertijd werken de traditionele conflictoplossende mechanismes niet meer goed of zelfs helemaal niet meer. Vergeet niet dat op veel plaatsen in de wereld een politieagent eerder de vijand dan de vriend is van de gewone burger.

De combinatie van falende en vijandige instituties, die voor rechtspraak en het oplossen van conflicten moeten zorgen, leidt tot onvrede en spanning tussen mensen. Zelfs binnen de westerse rechtsstaat worden gerechtelijke uitspraken niet altijd gezien als “rechtvaardig” en leven er binnen groeperingen in de samenleving sterke gevoelens van onrecht en onrechtvaardigheid over maatschappelijke kwesties. Er is op veel plaatsen in de wereld sprake van een rechtsvacuüm. Niet voor niets is politiek geweld een groter probleem in landen waar overheden -en ook de politie en justitie- corrupt zijn en juridische beslissingen voor de elite “te koop” zijn.

U staat voor Unfinished business:

Unfinished business betekent dat ingrijpende gebeurtenissen uit het verleden onverwerkt en onopgelost zijn. Mensen voelen dat hen in het verleden (al dan niet collectief) onrecht is aangedaan. Veelal worden deze gevoelens van onvrede overgedragen van generatie op generatie. Juist in culturen waarin het verleden, de traditie en de verbinding met voorouders een belangrijke rol spelen is het U-element sterk vertegenwoordigd. Conflicten, uitbuiting en onderdrukking uit het verleden spelen op en worden door verhalen over dat verleden overgedragen van ouders op kinderen. De onmacht van kinderen om het onrecht en de pijn van hun (voor-)ouders recht te zetten vertegenwoordigt een sterke drijfveer voor militante rebellie.

M staat voor Marginalisatie:

Gevoelens van uitsluiting zijn een belangrijke drijfveer voor radicalisering. Daarbij speelt het collectieve element een rol. Dat wil zeggen dat identiteit een belangrijke rol speelt. Mensen voelen onrecht niet alleen aan als iets wat hen individueel treft maar ook, of zelfs eerder, als iets dat hen als groep raakt. Het gaat om het idee dat “wij worden buitengesloten”, als groep, vanwege onze gezamenlijke eigenschappen, onze identiteit. De out-group komt vervolgens in opstand tegen die marginalisering die politiek, economisch, cultureel of religieus van aard of oorzaak kan zijn. Uitsluiting (of de perceptie ervan) versterkt de gevoelens van onvrede en komt bovenop het ervaren onrecht in het heden en uit het verleden.

In Kenia zijn in 2014 en 2015 in totaal bijna 1500 ngo's door de overheid verboden in het licht van terrorismebestrijding.

V staat voor Voice and Values:

Het gaat om gevoelens van uitsluiting die geen uitweg vinden omdat er geen stem gegeven (kan) worden aan het -al dan niet collectief- ervaren onrecht en de onvrede. Dat wordt vaak geweten aan het verlies van waardesystemen in de hedendaagse maatschappelijke context. Het ontbreken van een waardesysteem waarin mensen zich herkennen, waarin ze hoop en de belofte van rechtvaardigheid vinden, verklaart de aantrekkingskracht van het religieuze alternatief dat dit vacuüm opvult. Moderniteit, individualisme en de dominantie van het concurrentie- en het marktdenken worden niet gezien als aantrekkelijke waardesystemen. Dat marktdenken bevoordeelt vaak een specifieke groep in de samenleving waardoor uitsluiting nog sterker gevoeld wordt. Dat leidt tot weerstand en onvrede. In combinatie met het gevoel van uitsluiting en niet-gehoord worden kan de stemloze zich aangetrokken voelen tot een militante vorm van rebellie die heroïek, kameraadschap en andere (religieuze) waarden als alternatief biedt.

Kort samengevat: op het snijvlak van een collectief gevoel van onrecht over heden en verleden worden binnen gemarginaliseerde gemeenschappen groepen gemobiliseerd die zich niet gehoord voelen in een maatschappij waarbinnen elk voor hen aantrekkelijk waardesysteem ontbreekt.

Het geven van 'een stem' is dus een belangrijk deel van de oplossing

Het kanaliseren van de woede door mensen een stem te geven die gehoord wordt, is een belangrijk middel om de aantrekkingskracht van alternatieve militante waardesystemen te verkleinen. Het uiten van gevoelens van onvrede kan immers verschillende vormen aannemen. De politieke arena en de media zijn belangrijke fora om dit te reguleren en niet te laten ontaarden in gewelddadigheden. Ook het maatschappelijk middenveld kan hier een belangrijke rol spelen. Bijvoorbeeld door mensen te mobiliseren en door de spreekbuis te zijn van gemarginaliseerde en ontevreden groepen en door vervolgens aandacht te vragen voor hun grieven. Dat haalt de stoom van de ketel door onvrede om te zetten in oplossingen en door het gevoelde onrecht te onderkennen en zo mede bij te dragen aan de oplossing.

Maar daar zit ook het probleem

Precies daar zit het probleem, omdat sinds 9/11 de ruimte voor het maatschappelijk middenveld om zich te organiseren en om te mobiliseren is verkleind. Op veel plaatsen zijn sindsdien wettelijke maatregelen genomen die de ruimte voor maatschappelijke groeperingen verkleinen. Het veiligheidsvraagstuk wordt als argument ingezet om ook tegenstanders van de overheid de mond te snoeren. In Kenia, misschien het meest bekende voorbeeld hiervan, zijn in 2014 en 2015

in totaal bijna 1500 ngo's door de overheid verboden in het licht van terrorismebestrijding. Organisaties die aan conflictresolutie werkten zijn daar het slachtoffer van geworden, omdat zij vaak ook met rebellen in contact staan. Soortgelijke maatregelen zijn genomen in Kazachstan, Turkije, Pakistan, Egypte, enzovoorts, enzovoorts. Ook humanitaire organisaties zijn het slachtoffer geworden van dit soort maatregelen. Politieke opposanten en critici van overheden eveneens. Dat alles leidt tot angst en onvrede omdat kritiek niet meer mogelijk is. Maar het geeft ook minder mogelijkheden om conflicten op te lossen en om gevoelens van onvrede te uiten. Het probleem wordt daarmee steeds groter in plaats van kleiner.

Religie biedt uitkomst

Op veel plaatsen in de wereld kan de overheid zich niet veroorloven om de positie en de ruimte van religieuze instellingen in te perken. Dat houdt mede verband met de machtspositie en -basis van kerken en religieuze leiders maar ook met bijvoorbeeld de traditie binnen de islam dat een wereldlijke regering niet mag ingrijpen in de mogelijkheden voor de beleving van religie. Ook in veel seculiere samenlevingen, waar sprake is van een strikte scheiding van Kerk en Staat, is geloof voorbehouden aan het privédoel en kan de overheid nauwelijks of niet ingrijpen. Het gevolg is dat mensen zich juist binnen de ruimte die religie biedt organiseren en dat onvrede over maatschappelijke zaken steeds meer via het religieuze kanaal wordt gemobiliseerd.

Beperken van de maatschappelijke ruimte

Bevindingen van Freedom House bevestigen het eerder geschetste beeld. Hun meest recente rapport spreekt van een afname aan politieke speelruimte en vrijheden (zoals persvrijheid) in 67 landen. Freedom House meldt dat, alweer voor het elfde opeenvolgende jaar, er meer landen zijn waar er sprake is van afname van politieke ruimte dan dat er landen zijn waarover zij positieve ontwikkelingen kunnen melden. De ruimte om je stem te laten horen neemt wereldwijd af. Óók in Europa, zo laat Freedom House weten. De beperking van de ruimte voor maatschappelijke discussie treft dus niet alleen ondemocratische landen. 'Dat alles maakt rekrutering door militante organisaties steeds eenvoudiger, zeker binnen de religieuze context. De ruimte voor dialoog en discussie waarbinnen een maatschappelijke oplossing kan worden gevonden neemt af. De extraparlamentaire ruimte wordt daarmee aantrekkelijker.'

Beperken van de commerciële ruimte

In het kader van terrorismebestrijding wordt inmiddels ook de economische speelruimte voor bepaalde groepen in de wereld verkleind. Er is een nieuw woord voor uitgevonden: *de-banking*. Het betekent dat mensen (of in de praktijk vaak groepen mensen) worden uitgesloten van bancaire dienstverlening.

Groepen worden in het illegale circuit geduwd, omdat zij niet meer legaal kunnen deelnemen aan economische activiteiten.

Banken zijn vanwege internationale antiterrorismemaatregelen verplicht om na te gaan of transacties op een of andere manier gerelateerd kunnen zijn aan terrorismefinanciering. Het is immers verboden om financiële stromen richting terroristische organisaties of -activiteiten te faciliteren. Een bank moet dus transacties controleren om voorkomen te worden. De middelen om na te gaan of een klant daadwerkelijk relaties onderhoudt met terroristische organisaties – of daaraan gerelateerde personen – zijn voor een bank vanzelfsprekend beperkt. Een bank is geen inlichtingenorganisatie. Om risico's te vermijden wordt door banken daarom het zekere voor het onzekere genomen. Het gevolg daarvan is *de-banking*, niet alleen van bepaalde personen, maar ook van bepaalde groepen en zelfs van hele landen. Het is voor een bank niet eenvoudig om bijvoorbeeld de connecties van één specifieke Somalier in Kenia te achterhalen. Dus worden alle Somaliërs in Kenia *de-banked*. Dat kan desastreus gevolgen hebben. Groepen worden zo in het illegale circuit geduwd, omdat zij niet meer legaal kunnen deelnemen aan economische activiteiten. Dit leidt tot verdere marginalisering en is daarmee, in termen van terrorismepreventie, veelal contraproductief.

Migratie als veiligheidsvraagstuk

Ook mobiliteit van groepen mensen wordt sinds enkele jaren steeds meer beschouwd als een veiligheidsvraagstuk. De hekken en muren die worden gebouwd, de steeds zwaardere visaprocedures en de onlangs afgekondigde Amerikaanse *travelbans*, zijn daar getuigen van. Tijdens de Koude Oorlog werden politieke vluchtelingen van achter het IJzeren Gordijn verwelkomd omdat elke vluchteling uit het Oostblok de verdorvenheid van het systeem daar aantoonde. De komst van vluchtelingen was een welkom politiek signaal. Maar de vluchtelingenstroom uit bijvoorbeeld het Midden-Oosten is in het huidige tijdsgewricht niet meer van politiek belang. Deze vluchtelingen worden eerder gezien als een potentieel veiligheidsrisico. De gevolgen zijn evident. Het depolitiseren van vluchtelingenstromen betekent een ontkenning van de diepere oorzaken van migratie en leidt tot mogelijke stigmatisering van bepaalde groepen.

De beperkte bewegingsvrijheid van sommige groepen mensen, die een conflict of economische misère ontvluchten, staat bovendien in schril contrast tot de hypermobiliteit van de geglobaliseerde economische bovenklasse. Die laatste groep kan vrij bewegen van land naar land. Het stigma veiligheidsrisico kan bovendien bijdragen aan gevoelens van uitsluiting en onrecht en versterkt de perceptie van gebrek aan menselijke waarden in de ontvangende landen.

De afname van privacy en persoonlijke leefruimte

Het meest direct voelen we de impact van het toegenomen veiligheids-denken in de invasie van ons privé domein. De strijd tegen terrorisme heeft geleid tot steeds verdere inperking van onze privacy. Camera's leggen onze bewegingen vast. Gezichtsherkenning door *smart camera's*, gekoppeld aan het traceren van mobiele telefoons en het volgen van gebruik van kredietkaarten, leidt tot een overheid die al onze bewegingen, contacten en zelfs de inhoud van onze communicatie steeds intensiever en gedetailleerder kan volgen. Ooit was het adagium dat 'iemand die niets te verbergen heeft, niets te vrezen heeft van de overheid'. Maar in een omgeving van polarisatie van het politieke spectrum kan een verschuiving van de macht een overheid in het zadel helpen die niet meer door allen wordt vertrouwd. En omgekeerd kan het leiden tot een overheid die niet al haar eigen burgers op gelijkwaardig wijze behandelt. Helaas hebben we in het recente verleden gezien dat er reden is voor zorg over de combinatie van enerzijds een toename van bevoegdheden van overheden vanuit het veiligheidsparadigma en anderzijds een gepolariseerde politieke omgeving.

Invasie van het veiligheids-denken in ons gedachtegoed

Inmiddels heeft het beleid op het terrein van terrorismebestrijding een fundamentele beweging doorgemaakt naar de "voorkant". Activiteiten van veiligheidsdiensten zijn niet meer uitsluitend gericht op het bestrijden van de terroristische daad. Ze richten zich in toenemende mate op het voorkomen daarvan. Het *zero tolerance* beleid zet in op preventie. Dat betekent dat het steunen, in welke vorm dan ook, van radicale groeperingen strafbaar is gesteld in veel landen.

Daar is op zichzelf niets mis mee. Maar er kan een gevaar schuilen in het strafbaar stellen van radicale ideeën wanneer de term radicaal slecht gedefinieerd is. Vroegtijdige signalering van radicale gedachtes en het doorgeven van die signalen aan veiligheidsdiensten kan leiden tot een hele serie aan zichtbare en onzichtbare maatregelen gericht tegen mensen die een afwijkende mening hebben. Vooral wanneer 'afwijkend' niet strikt omschreven is.

Wanneer iemand eenmaal is opgenomen op een lijst van (mogelijk) radicale individuen worden de gangen van de betrokkene nagegaan, kunnen op basis daarvan visa worden geweigerd, worden bepaalde functies ontoegankelijk en kunnen werkgevers en banken daarover worden ingelicht. Stigmatisering en registratie in de dossiers van een veiligheidsdienst kan verstreckende gevolgen hebben voor degenen die een mening heeft die door een overheid als radicaal wordt bestempeld. In Frankrijk alleen hebben zo'n 15.000 mensen dat stempel gekregen. Hun bewegingen worden gesignaleerd, gevolgd

en geregistreerd. Hun contacten nagelopen. Hun leven wordt gevolgd door veiligheidsdiensten. Wellicht is dit terecht en draagt het bij aan onze veiligheid. Maar het roept ook vragen op over de mate waarin het criminaliseren van gedachten – in plaats van daden – nog bijdraagt aan veiligheid en waar en wanneer het overgaat in *'thought control'*.

Oplossingen

Wanneer we oplossingen willen vinden voor radicalisering veroorzaakt door uitsluiting, onrecht en beperkte kanalen voor dialoog, kan een reactie vanuit het veiligheidsdenken, zo blijkt, in sommige opzichten contraproductief zijn. Juist die reactie leidt tot verdere marginalisering en tot inperking van ruimte voor het uiten van gevoelens van onvrede. Dat alles leidt dus tot toename van het probleem.

Er zijn juist maatregelen nodig om dialoog en deelname aan het politieke debat te vergroten.

Het is de rol van de overheid en van maatschappelijke actoren om de benodigde ruimte voor dialoog te creëren. Die benodigde ruimte moet worden gefaciliteerd door wetgevende en andere voorwaardenschepende maatregelen van een overheid, variërend van actieve uitnodiging voor consultaties tot en met subsidiëren van het maatschappelijk middenveld. Zo kan een overheid in contact blijven met haar bevolking. Kritische stemmen houden een overheid scherp, door die overheid aan te spreken op haar rol en op haar verantwoordelijkheden. In een dergelijke ruimte is debat mogelijk over gevoelens van onrechtvaardigheid en uitsluiting en zo kan een stem worden gegeven aan groepen die zich stemloos voelen. Het verkleinen van die ruimte lijkt in eerste instantie comfortabel maar is op de langere termijn funest voor het politiek draagvlak en voor de maatschappelijke harmonie. Maar die ruimte voor onderling debat en ontmoeting moet ook een plaats krijgen in de gemeenschap, in de wijk. Contact kan helpen om begrip en wederzijds vertrouwen op te bouwen. Het kan helpen om vooroordelen weg te nemen en gevoelens van onvrede en uitsluiting te verminderen. Veiligheid is een groot goed dat wordt verkregen door elkaar te ontmoeten en elkaar te leren kennen. Onveiligheid is veelal een gevolg van vervreemding en vijandbeelden die ontstaan door langs elkaar heen te leven. Aan twee kanten.

Het toenemende veiligheidsdenken in het overheidsbeleid vergroot de rol van veiligheidsdiensten in alle maatschappelijke domeinen. Maar veiligheidsdiensten kunnen, paradoxaal genoeg, maar een beperkte rol spelen bij het bevorderen van veiligheid. Echte veiligheid is het gevolg van maatschappelijke cohesie. De overheid moet de maatschappelijke actoren daartoe aanzetten en processen faciliteren. Niet meer maar vooral niet minder.

Mechelen, 26 april 2017

Openstaande rekeningen leggen een bom onder de wereldorde

JULIE RENIERS

Een bom onder de wereldorde: een groot thema is dat. Daarom wil ik eerst iets kwijt over een klein dorp, Sterrebeek.

Kent u Sterrebeek? Misschien wel, van het verkeersbericht: in Sterrebeek vloeien de Brusselse ring en de E40 samen. Sterrebeek is een deel van Zaventem, naar Wikipedia-waarheid de eerste landelijke gemeente vanaf Brussel in de richting van Leuven. In Sterrebeek staan de enige foto's van de ouders van mijn overgrootouders op zolder, in Sterrebeek kocht mijn grootvader de eerste televisie van de buurt en zag mijn vader samen met de hele straat hoe Neil Armstrong voet op de maan zette. In Sterrebeek reed ik met mijn eerste en mijn tweede fiets naar school, in Sterrebeek groeide ik op, gevoed door de aardbeien, het witloof en de asperges gepland, geplukt en klaargemaakt door mijn oma.

In Sterrebeek begroeven we dit jaar die oma. Zoals dat gaat, kwam de pastoor aan huis om de dienst voor te bereiden. Mijn grootvader vertelde. Over die keer dat ze naar het grote verjaardagsfeest gingen van die dorpsgenoot die 90 werd, de kennis die wat ouder was dan hen en wat jonger dan hun ouders, die kerel met zijn ene arm. Het was niet in Sterrebeek dat hij de andere kwijtraakte, maar meer dan tweeduizend kilometer naar het oosten, ergens aan het front in Rusland of Oekraïne. Mijn grootvader vertelde. In Sterrebeek, waar nooit iets gebeurt, in dat parochiezaaltje, naast het schooltje waar ik met mijn fiets naartoe reed en de kerk waar we netjes onze eerste en later plechtige communie deden, werd de nazivlag neergelaten. Mijn oma porde mijn grootvader in de ribben, zeg, Vic, Vic, misschien moeten we nu toch maar eens weg hier.

Dat de wereldgeschiedenis zo onze woonkamer binnenwandelt en zich tegen mij aanschurkt, gebeurt zelden – vandaag, twee generaties en zes staatshervormingen later, lijkt de Vlaamse strijd grotendeels gestreden. Ik verkaste naar Brussel en rol nog wel eens met de ogen bij die barman die me geen rode wijn weet te geven maar wel *un verre de*

Bescherming van zijn burgers is een taak van de staat, maar of geld en macht doorsluizen naar het veiligheidsapparaat daar de concrete vertaling van is, is nog maar de vraag.

rouge, ik sta op mijn Nederlandstalige strepen als een politiemann mijn derde fiets en mij in het Frans wil bekeuren. Maar een openstaande rekening met het verleden hebben de mijnen niet langer.

Op 22 maart 2016 passeerde de wereldgeschiedenis ook vlakbij Sterrebeek. Ibrahim El Bakraoui, Najim Laachraoui en Mohamed Abrini trokken naar de luchthaven van Zaventem, de eerste twee bliezen zichzelf op in de vertrekhal, de derde trok zijn vissershoejde wat dieper over zijn hoofd en keerde te voet terug.

Hoe leg je dat uit? Clingendael-fellow Peter Knoope stelt een model voor: er is een groep, een gemeenschap – geen individu, wel een “wij”. Die wordt als geheel uitgesloten, gemarginaliseerd. Komt daarbij: een gevoel van *unfinished business*, met wortels in eerdere generaties, een identiteit in het heden die voor velen deel is van een geschiedenis, van een traditie. Een rekening die vereffend moet worden, de gebogen hoofden van eerdere generaties, een vernedering die rechtgezet moet. En geen plek om die woede te uiten. Voeg daar nog aan toe: een organisatie die een ander waarheidssysteem voorstelt, mannen met opgestoken vingers die een belofte van rechtvaardigheid brengen.

Waar de Oostfrontier ooit koos voor de nazi-ideologie, bekennen deze mannen zich tot het islamofascisme van IS. In de Belgische wetgeving werden intussen door de decennia heen zekere evenwichten bereikt die die eerste breuklijn grotendeels neutraliseerden; ook daar legde het drietal van Zaventem (én de Abdeslams, en de andere El Bakraoui, en Krayyem, en...) een bom onder.

In de Verenigde Staten gebeurde dat al op 11 september 2001, verduidelijkt Nadim Houry, expert terrorisme en terreurbestrijding bij Human Rights Watch. Europa ging hier in eerste instantie niet in mee en bood een soort tegengewicht aan het eenzijdige Amerikaanse veiligheidsdenken, ondanks gebeurtenissen zoals de aanslagen van 2004 in Madrid. Dat kantelde in 2015, in een eerste golf na Charlie Hebdo, in een tweede na de Bataclan. Frankrijk riep de noodtoestand uit, wij wisselen af tussen dreigingsniveau drie en vier, militairen bevolken straten en stations in postmoderne camouflage. Mensenrechten werden vervangen door westerse waarden en Europese normen. Veiligheid en vrijheid vergleden in een of-of-verhaal, gaat Houry verder, de bijhorende maatregelen breidden de ruimte voor politie en veiligheidsdiensten exponentieel uit. Sommige van die maatregelen zijn effectief en nuttig, een paar hebben een placebo-effect waar ook wat voor te zeggen valt, andere zijn disproportioneel en schieten het doel helemaal voorbij.

Securitization is de Engelse term voor die uitbouw van het veiligheids-perspectief; ‘verveiliging’ stelde een frisse kop voor als Nederlandse vertaling. Bescherming van zijn burgers is een taak van de staat, maar of geld en macht doorsluizen naar het veiligheidsapparaat daar de concrete vertaling van is, is nog maar de vraag. Bovendien is de

verveiliging, eens in gang gezet, een verhaal dat zichzelf in stand houdt: wie wil de politicus zijn die het riskeert de militairen van straat te halen en daarna “iets” te zien gebeuren? Paraplu’s worden alom opengetrokken om mogelijk beschuldigende vingers te ontwijken. Maar paraplu’s helpen niet tegen bommen.

Als we het model van Knoope er weer bijnemen, zien we hoe deze aanpak op geen enkel van de stappen die hij noemt invloed heeft; integendeel. Gemeenschappen worden nog meer naar de marge gedrukt, *business* blijft *unfinished*, de politieke ruimte om woede te uiten versmalt en verdwijnt vervolgens helemaal. In de woorden van Houry: ‘We begrijpen het probleem niet, dus sturen we er politie op af.’

Hoe kun je het dan wel oplossen? Hoe vrijwaar je de vrijheid terwijl je de veiligheid verzekert? Een eenvoudig antwoord is er niet, goed nieuws wel: we hebben een fantastisch rechtssysteem, sinds de Tweede Wereldoorlog uitgebouwd en verfijnd, om geweld dat onze samenleving bedreigt aan te pakken. Voor mensenrechten en vrijheden zijn, betekent niet fluwelen handschoentjes of laksheid, wel de vinger aan de pols houden en dat rechtsproces volgen.

We leven vandaag met een verhoogd veiligheidsrisico; te denken dat we dat meteen en helemaal kunnen elimineren, is een illusie. We hebben vandaag een crisis: jongens van bij ons kiezen ervoor zichzelf op te blazen. Maar het is niet de eerste keer dat we hiervoor staan.

Steek je ellebogen ertussen, wrik het discours weer open, laat het concept van preventie niet langer in zijn geheel gekaapt worden door verveiliging. Maak ruimte voor dialoog, voor andere stemmen, voor boze stemmen ook. Democratiseer de politiek, het onderwijs, de arbeidsmarkt. Investeer in opvoeding en burgerschap.

Eigenlijk hadden we dat allemaal vijftien jaar geleden moeten doen – het zou makkelijker geweest zijn zonder de bunkers die er vandaag staan. Maar we zijn niet vijftien jaar geleden, en *eigenlijks* zijn even nuttig als de paraplu’s van daarnet. Dus sta op, recht je rug, ga naar buiten en kijk de geschiedenis recht in de ogen. Want falen is geen optie.

Mechelen, 26 april 2017

GIE GORIS

Het was zomer 2015. De moorddadige aanslag op Charlie Hebdo had plaatsgevonden en de wereld besepte al wel tot welke gruwel IS – of door de groep geïnspireerde individuen – in staat was, maar veel van het geweld in Frankrijk, België, Duitsland en Groot-Brittannië moest nog komen. Net als de disrupties van het politieke landschap in de wereld: de verkiezing van Trump, de staatsgreep en de enorme repressie in Turkije, de impact van *Wir Schaffen Das*, de Brexit, de gepolariseerde verkiezingen in Nederland en Frankrijk.

In Irak, Syrië, Afghanistan, Mali, Tunesië, Nigeria en zovele andere plaatsen in de wereld was terroristisch geweld intussen bijna dagelijkse routine, net als de politieke reactie daarop, die al te vaak teruggreep op het beperken van vrijheden en rechten van burgers en middenveldorganisaties.

In die zomer van 2015 kozen we dus voor het thema rechten en plichten in tijden van toenemende polarisering. Omdat het duidelijk was dat universele mensenrechten en burgerlijke vrijheden niet langer als vanzelfsprekendheden gezien konden worden, ook niet in Europa.

Intussen riep François Hollande de noodtoestand uit na de aanslagen van november 2015. We zijn anderhalf jaar verder en de uitzonderingsmaatregelen zijn opnieuw verlengd. Theresa May stelde na de derde aanslag op minder dan twee maanden, en met de vervroegde verkiezingen van juni 2017 maar een paar dagen weg, dat ze bereid was de mensenrechten op te schorten indien ze in de weg stonden van een krachtdadige aanpak van radicalisering en geweld.

President Trump ging in Saoedi-Arabië hand-in-hand stand met de Egyptische dictator Al Sisi en de Saoedische koning Salman, twee exponenten van autoritair bestuur. De belangen van de westerse wapenindustrie wegen zwaarder dan de fundamentele rechten van burgers. Al Sisi liet sinds hij de macht greep in 2014 al twintig nieuwe gevangnissen laten bouwen. Trump *-again-* probeert met alle middelen een inreisverbod voor sommige moslims in te voeren. Staatssecretaris Francken liet in eigen land een vreemdelingenwet goedkeuren die kinderen uit de migratie anders behandelt dan kinderen van stamboomBelgen.

‘Vergeet niet dat artikel 1 van de Universele Verklaring zegt dat alle mensen gelijk geboren worden in waardigheid en rechten; we zijn begiftigd met een verstand en met een geweten, en we moeten in een geest van broederschap met elkaar leven’, zei Stéphane Hessel in 2012. ‘Uiteraard staan we erg ver af van het bereiken van die prachtige utopie, dat prachtige programma. Maar niets weerhoudt ons ervan te vechten, ieder van ons, als individu of groep of natie of politieke partij, om dit niet alleen een droom te laten worden, maar meer en meer een realiteit.’ Dit citaat komt uit een interview dat gebeurde in het kader van Newtopia, het vorige Mechelse stadsfestival.

De strijd is nog niet gestreden. En intussen raast de orkaan van woedende meningen, tweets, FB-posts en andere internet-memes verder over het landschap. Een lange analyse is een daad van verzet, kennis en inzicht worden verdacht. Daarom moést het Forum afgesloten worden met een bundeling van alle aangebrachte informatie. Omdat wij ons niet mogen, niet willen en niet zullen onderwerpen aan de dictatuur van onderstroom, het gezundes Volksempfinden, de trending topics, de toevallige meerderheid. Omdat wij radicaal voor rechten zijn. *Para siempre, para todos!*

Auteurs

Gie Goris (editor)
Navi Pillay, Pankaj Mishra, Geert Mak,
Bart Somers, Irene Khan, Rachida
Lamrabet, Catherine Woollard, Assita
Kanko, Barbara Oomen, Pascal
Debruyne, Peter Knoope, Nadim
Houry, Aya Sabi, Orlando Verde, Bie
Vancraeynest, Julie Reniers

Eindredactie

Gie Goris, Bloeme van Roemburg

Vormgeving

Stefaan Van Damme, Brand-ink.be

Omslagontwerp

GAL / Brand-ink.be

OP.RECHT.MECHELEN.

is een initiatief van Stad Mechelen en
de Rechtbank Mechelen (vzw400)

OP.RECHT.MECHELEN.

is een organisatie van mmMechelen
Feest vzw en het departement
Culturele Zaken van de Stad Mechelen.

Stuurgroep OP.RECHT.MECHELEN.

Bart Somers (voorzitter), Bart Willocx,
Björn Siffer, Christel Kersemans,
Gunter Joye, Heidi De Nijn,
Kristof Calvo, Ludo Kools,
Marc Hendrickx, Paul Lenaerts,
Stefaan Deleus, Walter Schroons

Vzw 400

Bart Willocx (voorzitter vzw 400),
André Van Praet, Ann Van den
Kerkhof, Anne-Marie Gepts, Annick
Lemmens, Constant Buelens, Etienne
De Ridder, Guido Knops, Luc Weyts,
Ludo Kools, Luc De Decker, Marc
De Gendt, Nadia Van Baelen, Paul
Buelens, Paul Lenaerts

Team OP.RECHT.MECHELEN.

Guido Wevers
Intendant

Christel Kersemans
Zakelijk coördinator

Bloeme van Roemburg
Projectcoördinator

Liesbeth Vannerom
Communicatie Europees Forum

Ann Van Dievoort
Productiemedewerker

Anke Spans
Communicatiecoördinator

Barbara Van de Perre
Productiecoördinator

Annelie Boogers
Productiemedewerker

OP.
RECHT.
MECHELEN.

STADSFESTIVAL
2016 - 2018